

Latinsko pjesništvo u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske

Ivanković, Ema

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:794325>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za stariju hrvatsku književnost
Odsjek za klasičnu filologiju
Katedra za latinski jezik i književnost

**LATINSKO PJESNIŠTVO U PJESMARICAMA
SJEVEROZAPADNE HRVATSKE**

DIPLOMSKI RAD
23 ECTS-boda

Ema Ivanković

Zagreb, 25. 9. 2020.

Mentori

Izv. prof. dr. sc. Lahorka Plejić Poje

Izv. prof. dr. sc. Irena Bratičević

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Stilske odrednice 17. stoljeća	7
2. 1. Odjek katoličke obnove	7
3. Stilski pluralizam u 18. stoljeću	8
4. Latinski jezik u hrvatskoj književnosti 17. i 18. stoljeća	8
5. Hrvatski književni krugovi u 17. i 18. stoljeću	9
6. Politički kontekst sjeverozapadne Hrvatske u 17. i 18. stoljeću	10
7. Književnost sjeverozapadne Hrvatske u 17. i 18. stoljeću	11
7. 1 Ozaljski jezično-književni krug	13
8. Pjesmarice kao oblik pučke književnosti	14
8. 1. Obilježja rukopisnih pjesmarica	15
8. 2. Pjesmarice na sjeverozapadu Hrvatske	16
8. 3. Latinski jezik u kajkavskim pjesmaricama	18
9. O Ani Katarini Zrinski	19
10. Pjesmarica Ane Katarine Zrinski	20
11. Latinske pjesme u Pjesmarici Ane Katarine Zrinski	22
11. 1. [2] Somnia non omnia visa sunt errare	23
11. 2. [3] Deploratio vanitatis mundi	27
11. 3. [79] Invenies multos si res tibi floret amicos	29
11. 4. [80] Hostis est quisquis mihi	33
11. 5. [81] Flos fueram fractus florem fortuna fefellit florentem floreni florida flora fleat	39
11. 6. [82] O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium	41
11. 7. [84] O, felices peccatores, vita vobis oritur	44
11. 8. Odnos latinskih i hrvatskih pjesama u Pjesmarici Ane Katarine	

Zrinski	46
12. Pjesmarica Nikole Šafrana	47
13. Napitnice iz Pjesmarice Nikole Šafrana	49
13. 1. Napitnice.....	49
13. 2. Napitnica 5.	50
13. 3. Napitnica 6.	51
13. 4. Napitnica 7.	51
13. 5. Napitnice u zbirci Carmina Burana	52
14. Latinske popevke u Pjesmarici Nikole Šafrana	52
14. 1. Nova laeta perfecta cursor attulit	52
14. 2. Vana juvenus cur jaces artus	53
14. 3. Virgo formosa veluti rosa	54
14. 4. Nemo credit quid sit schola	56
14. 5. Studentske pjesme u zbirci Carmina Burana	56
15. Odnos latinskih i hrvatskih pjesama u Pjesmarici Nikole Šafrana	57
16. Rukopis 176 iz zbirke rukopisa Hrvatskog državnog arhiva	58
16. 1. Prva skupina latinskih pjesama	60
16. 2. Druga skupina latinskih pjesama	62
16. 2. 1. Non erit semper sic, cur ingemis eis hic	62
16. 2. 2. Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem	64
16. 2. 3. Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit	66
16. 2. 4. Somnia non omnia visa sunt errare	67
16. 3. Treća skupina latinskih pjesama	67
16. 3. 1. Quis est ille qui talia fecerat	68

16. 3. 2. In castris resonant resonant arma fortissima	69
16. 3. 3. Mala grata campanella quae nos convocat	69
16. 3. 4. Ea studiosi viri generosi jucundi saltate; Ad popinam ibo, vinum bibo	70
16. 3. 5. Tandem audite me Syonis filiae	70
16. 4. Odnos latinskih i hrvatskih pjesama u rukopisu Cantilenae antiquae	71
17. Zaključak	73
18. Primjena u nastavi hrvatskog jezika	79
19. Literatura	81

1. Uvod

Latinski je jezik prisutan na našim prostorima od najranije povijesti hrvatskog naroda. Književnost na latinskom jeziku također je bila prisutna i važna u svim hrvatskim krajevima, ali latinska djela nastala u kontekstu dubrovačko-dalmatinskog književnog kruga bila su posebno zanimljiva u estetskom smislu i žanrovski najraznolikija. Međutim, latinski jezik nije bio stran ni književnosti sjeverozapadne Hrvatske, samo što u njoj nema takve žanrovske razvedenosti, nego prevladavaju djela pravnog, povijesnog i teološkog karaktera.

Dio su književnosti sjeverozapadne Hrvatske rukopisne pjesmarice u kojima su zapisane pjesme na raznim jezicima – narodnom, latinskom, mađarskom, njemačkom i slovenskom. Proučavajući latinizam u hrvatskoj književnosti svaki se filolog, teoretičar i povjesničar književnosti može složiti da latinskim pjesmama u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske nije pridano dovoljno pozornosti i da čitav korpus još uvijek nije dokraja istražen. Razlozi slabe zastupljenosti ove teme u književnopovijesnom proučavanju leže u činjenici da ni kajkavske rukopisne pjesmarice općenito nisu detaljno istražene, a mnoge su od njih još uvijek neotkrivene u brojnim arhivima. Uvriježeno je mišljenje da su rukopisne pjesmarice na stilskojezičnoj razini slabije kvalitete, zbog čega možda ne postoji veliki interes za njihovo proučavanje. Stoga nije neobično da je, tim više, latinsko pjesništvo kajkavskih pjesmarica nedovoljno istraženo. Isto tako, latinistički korpus pjesama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj ne može se mjeriti s latinističkom produkcijom hrvatskog juga, Dubrovnika i Dalmacije, pa se čini da je latinsko pjesništvo na jugu kvantitativno i kvalitativno zasjenilo latinsko pjesništvo na sjeveru Hrvatske. No, to ne mijenja činjenicu da su latinske pjesme zapisane u rukopisnim pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske također zanimljive i vrijedne istraživanja.

Tradicija se kajkavskih pjesmarica može proučavati od 16. stoljeća, a u ovome će se radu pozornost usmjeriti na 17. i 18. stoljeće. Pri datiranju nekog djela u određeno vrijeme postavlja se pitanje je li se duh vremena odrazio na to djelo. Stoga valja uvidjeti koje se teme, stilski i svjetonazorski elementi mogu iščitati iz pjesama. Nadalje, brojne su popularne latinske pjesme cirkulirale i prepisivale se iz pjesmarice u pjesmaricu, pa je zanimljivo uočiti koje su to pjesme i postoje li razlike u njihovim prijepisima. No, prije svega, postavlja se pitanje jesu li te latinske pjesme nastale na našem tlu ili su dospjele iz stranih pjesmarica – poznato je da su se brojni kajkavski pisci i redovnici školovali u Austriji, Njemačkoj i Mađarskoj pa su mogli obogatiti našu književnost preuzimanjem iz

drugih književnosti. Osim toga, neke strane pjesmarice bile su vrlo popularne i proširene, pa tako i dostupne našim piscima koji su iz njih mogli pročitati i prepisati neke od latinskih pjesama. Ta nam činjenica ukazuje na to da je hrvatska književnost itekako bila dijelom europske novolatinske književnosti. Latinistički korpus kajkavskih pjesmarica sadrži razne teme, motive i vrste stihova pjesama, a valja primijetiti u kakvu je on odnosu prema hrvatskom dijelu zbirki. Upravo zbog svih ovih otvorenih tema i pitanja postoji poticaj i želja da se i ovaj dio latinsko-hrvatske povezanosti u književnosti na hrvatskom tlu istraži. Za to će poslužiti tri pjesmarice koje su nastajale od druge polovice 17. do početka 19. stoljeća. Kako bi se te pjesmarice smjestile u neki širi kontekst, najprije valja krenuti od duha vremena kojemu pripadaju, prostora na kojemu su nastale i književnosti u koju se svrstavaju.

2. Stilske odrednice 17. stoljeća

U opisu književnosti 17. stoljeća najčešće se, kao periodizacijska odrednica, javlja pojam baroka, kao što se, primjerice, 16. stoljeće poistovjećuje s književnopovijesnom kategorijom renesanse. Prema Zoranu Kravaru, baroku je pridano značenje stila¹ koji je zahvatio europske književnosti, a potječe iz romanskih sredina – to se vidi i prema samom imenu (*barocco*) koje dolazi iz portugalskog jezika i znači „biser nepravilna oblika“. Prema Kravaru,² barokni je stil ornamentalan i monumentalan te ga odlikuje bogatstvo figura (hiperbola, antiteza, oksimorona, metafora...), estetička funkcija i ludistička komponenta, a stilska razina nadređena je sadržajnoj razini djela. Ingenij se „ističe kao kreativni princip, koji ulazi u područje fantastičnog i znači sposobnost brzog, munjevitog hvatanja analogija među najudaljenijim predmetima i pojavama, moć zapanjujućeg sabiranja, zgušnjavanja onog što ne pripada zajedno...“³ Najznačajniji je stilski postupak baroknog stila *conchetto*, a najvažnije su figure jake metafore. Svrha povezivanja otprije sličnog u neobičan odnos i gomilanja stilskih figura jest izazivanje čuđenja. S druge strane, upotreba pojma barok kao književnopovijesnog razdoblja posljedica je metoda historiografije da se određeni odsječci vremena razgraniče i obuhvate pod zajedničkim imenom. Tako barok, kao književnopovijesno razdoblje, podrazumijeva skup stilskih

¹ Zoran Kravar, „Književnost 17. stoljeća i pojam 'barok'“ u: *Nakon godine MDC: studije o baroku i dodirnim temama* (Dubrovnik: Matica hrvatska, 1993), 10.

² Ibid.

³ Dunja Fališevac, „*Conchetto* kao pojam barokne poetike i pjesnički postupak u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća“, u: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2007), 201 – 228.

obilježja, tema, motiva, žanrova i književnih normi. Barokni se stil ne javlja u različitim književnostima u isto vrijeme, što će reći da se europske književnosti u 17. stoljeću nisu nalazile na istom stupnju razvoja.⁴ Pojava baroknog stila u pojedinoj književnosti ovisila je o tome kada se proces „oslobođenja” od poetike srednjeg vijeka odvio, odnosno kada je nastupila renesansa. Talijanska kultura, u kojoj se najranije pojavila renesansa, uvelike je utjecala na hrvatsku književnost 16. stoljeća. Stoga je renesansni duh najprije prenijela Dubrovniku i Dalmaciji. Tako je jedino dubrovačko-dalmatinska književnost od hrvatskih književnosti u 17. stoljeće stupila kao moderna i „zrela” književnost spremna za daljnje književne promjene. Osim promjena koje donosi barokni stil, 17. stoljeće od prethodnog nasljeđuje pjesnički jezik, stihove, motive i teme, antička se književnost i dalje smatra jednim od glavnih uzora, dok je talijanska književnost još uvijek najutjecajniji suvremeni uzor.⁵

2. 1. Odjek katoličke obnove

Na književnost 17. stoljeća u velikoj je mjeri utjecao duh katoličke obnove. Tridentskim koncilom, održanim u trima sesijama (od 1545. do 1549, zatim od 1551. do 1552. te od 1562. do 1563) odbačene su protestantske, reformacijske ideje i potaknuta je katolička obnova unutar Crkve – ukratko, stavljen je naglasak na veću pobožnost, duhovnost i činjenje dobrih djela u prakticiranju vjere te se pojavljuju novi oblici redovničkog života. U središtu katoličke obnove bila je ideja o Bogu kao svemogućem, nadmoćnom, strogom, ali pravednom i veoma milosrdnom biću nasuprot kojem stoji čovjek kao krhko, grešno, oholo i malo biće koje zaboravlja da je prolazno. Svakako se ta ideja morala odraziti i na umjetnost, i to posebno na književnost. U tom razdoblju dolazi do procvata nabožne književnosti, poput baroknih plačeva, religiozne lirike, katekizama, molitvenika i zbirka propovijedi, a ni svjetovnim djelima nisu strani kršćanski motivi. Odjek katoličke obnove čini svjetonazorski kontinuitet između 17. i 18. stoljeća jer se u potonjem nastavlja naglašena produkcija djela nabožne tematike, ali s brojnim poetičkim promjenama.

⁴ Zoran Kravar, „Književnost 17. stoljeća i pojam 'barok'”, 14.

⁵ Davor Dukić, „Hrvatska književnost. Neke temeljne značajke”, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2003), 487 – 499.

3. Stilski pluralizam u 18. stoljeću

U 18. je stoljeću za hrvatsku književnost karakterističan stilski pluralizam. Na spomen stilskog pluralizma u hrvatskoj književnosti postavlja se pitanje o kojim je stilovima riječ. Upravo Kravarov pojam „istovremenost raznovremenog” sažeto opisuje da je za hrvatsku književnost 18. stoljeća karakteristično supostojanje stilova i pojava različitih podrijetla i starosti. Tako taj pojam obuhvaća barok, prosvjetiteljstvo, rokoko, klasicizam i predromantizam kao stilsko-periodizacijske odrednice. Međutim, najistaknutijom odrednicom 18. stoljeća smatra se prosvjetiteljstvo, ali više kao izraz kulture, filozofije i sustava vrijednosti. Uporaba termina „prosvjetiteljstvo” usko je ograničena na jedan dio hrvatske ranonovovjekovne književnosti 18. stoljeća. Iz filozofije prosvjetiteljstva, koja zagovara odgovornost čovjeka da se služi svojim umom i oslanja na samostalno stjecanje novih znanja, proizlazi pojava demokratizacije književnosti. Književnost je do tad bila namijenjena obrazovanim pojedincima koji su ovladali jezičnim zakonitostima hrvatskog i latinskog jezika, no u 18. stoljeću književnost se okreće običnom puku, odnosno svakom slabije obrazovanom pojedincu. U našim regionalnim književnim tradicijama javljaju se različiti žanrovi, ideje i poetike. Stoga se za hrvatsku književnost 18. stoljeća može reći da objedinjuje razne stilske odrednice poput baroka, rokoko, prosvjetiteljstva, klasicizma i predromantizma. Također obuhvaća djela pisana narodnim i latinskim jezikom, dok po pitanju svjetonazora u svjetovnoj književnosti postoje tradicionalni pristupi, a ima i novih, prosvjetiteljskih. Kontinuitet je primjetan u vjerskoj literaturi, a neka su svjetovna djela pisana u duhu katoličke obnove jer je državna politika često bila vezana za Crkvu.

4. Latinski jezik u hrvatskoj književnosti 17. i 18. stoljeća

Književnost na latinskom jeziku na hrvatskim prostorima nije bila rijetka i neuobičajena pojava, dapače, ima dugu i vrijednu tradiciju u povijesti hrvatskog naroda i hrvatske književnosti. Višestoljetni se latinizam kao neizostavni dio hrvatske književnosti i kulture pojavljuje još od dolaska Hrvata na ove prostore u 7. stoljeću pa sve do danas. Književnost na latinskom s književnosti na hrvatskom jeziku dijeli dio važnih povijesnih i političkih tema poput Turaka, Mađara, pankroatizma, panslavizma te estetska, politička i gospodarska pitanja vezana za rodni kraj. Posebno se u 17. i 18. stoljeću u latinskim

tekstovima hrvatskih autora očituju jezična, estetska i nacionalno-politička razmišljanja.⁶ Gotovo svi hrvatski latinisti stvaraju i na hrvatskom, a dubrovačko-dalmatinski književni krug predstavlja konstantu u hrvatskom latinizmu. U 17. stoljeću latinski se više ne smatra književnim jezikom nego se gotovo povlači u sfere filozofije, historiografije, teologije, prava i prirodnih znanosti – postaje jezikom struka. Što se tiče pjesništva, korpus latinskih djela kvantitativno je i kvalitativno skromniji. Naime, u 17. stoljeću populariziralo se prigodno pjesništvo u kojem je narodni jezik postao važniji od latinskog. S druge strane, u 18. stoljeću dolazi do procvata latinskog stvaralaštva u Dubrovniku – pjesništvo prevladava nad prozom te ono obuhvaća manje oblike, kao što su epigrami, pjesme manjeg opsega, elegije, pjesničke poslanice, satire...⁷ Nije neobično da je upravo Dubrovnik prednjačio u latinističkom pjesništvu u odnosu na ostale hrvatske književne regije jer je najviše crpio talijanske i antičke utjecaje, a književna djelatnost dubrovačkih pisaca bila je artističkog karaktera.

5. Hrvatski književni krugovi u 17. i 18. stoljeću

Hrvatska se književnost 17. i 18. stoljeća ne može promatrati kao jedinstvena književnokulturna cjelina jer su različite hrvatske regije bile na različitom stupnju razvoja, odnosno nisu bile zahvaćene talijanskim utjecajem i renesansom u 16. stoljeću podjednako. Naša ranonovovjekovna književnost temelji se na zasebnim regionalnim tradicijama koje su se razlikovale po jezičnoj osnovi, stilskim obilježjima književnih djela, stupnju razvoja te po ulozi koju je književnost imala u pojedinim sredinama.⁸ Razjedinjenost književnog života u hrvatskom ranom novovjekovlju povezana je s tadašnjim političkim i povijesnim prilikama – Dubrovnik je „mala republika s unutarnjom samoupravom i vanjskom podčinjenošću Osmanskom Carstvu”,⁹ Dalmacija je u okviru Mletačke Republike, Slavonija, koja 1699. godine iz ruku Osmanlija prelazi habsburškoj vlasti cara Leopolda I, te Banska Hrvatska kao Krunska zemlja Habsburške Monarhije. Zbog te razjedinjenosti nije postojao zajednički nacionalni identitet, ali su postojali partikularni, odnosno prednacionalni identitet. Hrvatska se književnost 17. i 18. stoljeća

⁶ Darko Novaković, „Hrvatski latinizam u 17. stoljeću“ u *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2003), 551 – 563.

⁷ Ibid, 573.

⁸ Zoran Kravar, „Varijante hrvatskoga književnog baroka“, 39.

⁹ Davor Dukić, „Hrvatska književnost. Neke temeljne značajke“, 487 – 499.

dijeli na tri književno-kulturna kruga, a to su: dubrovačko-dalmatinski, slavonski i kajkavski na sjeverozapadu Banske Hrvatske. Njima se pridodaje književni rad plemića Zrinskih i Frankopana nazvan ozaljskim jezično-književnim krugom.

6. Politički kontekst sjeverozapadne Hrvatske u 17. i 18. stoljeću

U 16. se stoljeću teritorij Hrvatske, pod nazivom Banska Hrvatska, nakon turskih osvajanja smanjio i sveo na *reliquiae reliquiarum olim inclyti regni Croatiae*.

Iako je Banska Hrvatska bila pod krunom ugarskog kralja, vlast u njoj imao je hrvatski ban. Habsburška Monarhija osnovala je Vojnu krajinu na hrvatskom teritoriju, podvrgnutu vlasti u Beču, kako bi se iznutra učvrstila i osigurala prostor za pripremanje vojske protiv Turaka. Uspostavljanju apsolutističke vlasti Habsburgovaca protivili su se najmoćniji hrvatski plemići, Zrinski i Frankopani. Habsburgovcima, koji su htjeli vlast centralizirati u Beču također nije odgovaralo što hrvatski plemići uživaju gospodarski utjecaj i posjeduju vlastitu vojsku, pa su namjeravali ukloniti iz političke sfere te čak fizički iskorijeniti plemićke obitelji koje im stoje na putu prema ostvarenju apsolutističke vladavine. S druge strane, hrvatski su plemići uvidjeli da car Leopold I. Habsburški, pošto je sklopio Vašvarski mir 1664. godine, ne namjerava raditi na oslobođenju i zaštiti hrvatskih i ugarskih zemalja od osmanske vlasti. Stoga je nezadovoljstvo hrvatskih i mađarskih plemića rezultiralo urotom koja se u nas naziva Zrinsko-frankopanskom, a nju su nakon smrti Nikole VII. Zrinskog vodili Petar IV. Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Nakon što je urota ugušena, a njezini predvodnici smaknuti 30. travnja 1671. godine u Bečkom Novom Mjestu, oslabljena je moć hrvatskih banova, sabora i županija, što je otvorilo put prema centraliziranju vlasti u Beču.

Habsburška Monarhija uspješno je ratovala protiv Turaka do kraja 17. stoljeća, čime je oslobođena Slavonija, a teritorij Vojne krajine proširen. Zagreb i Varaždin bili su politička i kulturna središta sjeverozapadne Hrvatske. Službeni je jezik bio latinski, a plemstvo i viši slojevi građanstva prihvaćali su njemački, uz prodiranja mađarskog. Uspješnim ratovanjem Habsburške Monarhije protiv Turaka teritorij Hrvatske proširio se na Slavoniju i Srijem u 18. stoljeću. Budući da je snaga hrvatskih feudalaca bila oslabljena, bečki je dvor u Hrvatskoj postavljao mađarske banove bez odobrenja hrvatskog sabora. Dolaskom Marije Terezije na vlast, a potom i njezina sina Josipa II, feudalizam sve više slabi, a apsolutistička monarhija postaje sve čvršća.

7. Književnost sjeverozapadne Hrvatske u 17. i 18. stoljeću

Na sjeverozapadu Hrvatske u 17. su stoljeću prisutni srednjovjekovni, feudalni oblici života. Zbog geografske, političke i kulturne odvojenosti od juga, književnost tog prostora nije usvajala talijanske utjecaje, stoga nije imala renesansu. 17. stoljeće vrijeme je u kojem Katolička crkva promiče načela oblikovana na Tridentskom koncilu. Odjek katoličke obnove u književnosti sjeverozapadne Hrvatske pojačao se dolaskom isusovaca u Zagreb i Varaždin. Zbog svog obrazovanja u srednjoeuropskim gradovima, isusovci su donijeli neka djela mađarske, njemačke i novolatinske književnosti na naše prostore.¹⁰ Što se jezika tiče, važno je istaknuti da se pisalo i narodnim i latinskim jezikom, a u djelima na narodnom jeziku često je prisutan pučki leksik kao utjecaj folklor.

Kajkavska književnost uglavnom je religiozna, bliska onoj srednjovjekovnoj, pod velikim utjecajem katoličke obnove i oprezna prema suvremenim političkim okolnostima.¹¹ Taj se nabožni karakter kajkavske književnosti redovito smatrao nedostatkom, stoga joj nije pridano veliko značenje za hrvatsku književnost. Iako u estetskom smislu nije dosegla dubrovačku književnost, kajkavska je književnost zanimljiva zbog toga što, često u nedostatku drugih tragova, daje informacije o životu u sjevernoj Hrvatskoj od 16. do 19. stoljeća. Mnogo se toga doznaje iz sadržaja djela, ali se i između redaka da iščitati „intelektualni stupanj stvaralaca, suvremene društvene, kulturne i ekonomske prilike sjeverne Hrvatske, stav pisaca prema tim prilikama, njihova briga o napretku naroda uopće, njihova ljubav prema vlastitom jeziku, odnos plemića

¹⁰ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (Zagreb: Matica hrvatska, 1969), 65.

¹¹ Ibid.

prema seljacima/kmetovima i svećenika/propovjednika prema plemstvu odnosno prema puku.¹² Doznaje se mnogo i o čitateljskoj publici, zdravstvenim prilikama, pojedinim političkim događajima, crkvi te prehrambenim navikama.¹³ Većina kajkavskih pisaca stekla je visoko obrazovanje, što u domovini (Zagreb, Varaždin, Lepoglava...), što u inozemstvu (Bologna, Beč, Graz, Pešta, Trnava...), a mnogi su od njih bili profesori u školama sjeverne Hrvatske, rektori na hrvatskim kolegijima ili su pripadali crkvenoj hijerarhiji.¹⁴ Predstavnici kajkavske književnosti 17. i 18. stoljeća sljedeći su: Juraj Habdelić, Baltazar Milovac, Pavao Ritter Vitezović, Juraj Mulih, Štefan Zagrebec, Hilarion Gašparoti...

U kajkavskoj su književnosti dominirale vjerske teme, a prevladavala su prozna nabožna djela. Oblici kajkavske književnosti poglavito su simulacija društveno-komunikacijskih procesa kojima se crkva i društvo zajedno obraćaju Bogu,¹⁵ što znači da je pragmatična uloga književnosti prevladala estetsku. Uglavnom su to molitve, crkvene pjesme, zbirke propovijedi i nabožna proza. Poetika kajkavske književnosti bliska je srednjovjekovnoj, stoga su u kajkavskim djelima često vidljivi srednjovjekovni motivi, poput, primjerice dijaloga duše i tijela, a barokni stil tek je rubna pojava. Međutim, barok kao stil nije posve odsutan jer kajkavski pisci ipak do neke mjere pokazuju interes za barokne figure, i to za figure koje se temelje na nizanju korijenski i zvukovno srodnih riječi, a one koje se temelje na metaforici gotovo pa zanemaruju.¹⁶ Stoga se može reći da je kajkavskoj književnosti 17. stoljeća nastaloj iz srednjovjekovnog crkvenog pjesništva dodan dašak baroknog stila. Liturgijska lirika većim dijelom obuhvaća prijevode starih latinskih crkvenih pjesama, ali i prijevode posttridentske novolatinske ili njemačke poezije. U 18. stoljeću, tzv. stoljeću prosvijećenosti, nastavlja se tradicija religiozne književnosti te nastaju brojna crkvena i duhovna djela.

U kajkavskoj se književnosti svjetovna tematika javlja tek krajem 18. stoljeća, najprije u anonimnim rukopisnim pjesmaricama, a zatim u pjesmarici Katarine Patačić *Pesme horvatske iz 1781*, čije su pjesme poglavito ljubavnog sadržaja. Osim u lirici, svjetovna se tematika ostvaruje u trosveščanom epskom djelu *Nestrančno vezdašnjega*

¹² Olga Šojat, „Pregled starije hrvatskokajkavske književnosti od njezinih početaka do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma“, *Kaj VIII*, br. 9/10 (1975), 7.

¹³ Ibid.

¹⁴ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (Zagreb: Matica hrvatska, 1969)

¹⁵ Zoran Kravar, „Varijante hrvatskoga književnog baroka“, 57 – 60.

¹⁶ Ibid.

tabora izpisavanje (1789, 1790. i 1791) Jurja Malevca, a kvantitativno je najprisutnija u komediji i to u preradbama njemačkih djela pa sve do djelatnosti Tituša Brezovačkog početkom 19. stoljeća.¹⁷

7. 1 Ozaljski jezično-književni krug

Odjeci suvremenih stilskih tendencija 17. stoljeća vidljiviji su u djelima Zrinskih i Frankopana. Njihova se književna djelatnost promatra kao zasebna književna tradicija pod nazivom *ozaljski jezično-književni krug*, prema gradu Ozlju, posjedu Petra IV. Zrinskog. Jezik njihove književnosti temelji se na uporabi svih triju narječja – kajkavskog, čakavskog i štokavskog. Pisci su ozaljskog jezično-književnog *kruga* Petar Zrinski, Ana Katarina Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Budući da je žanrovska slika tog kruga raznolika, njihova se književna djelatnost ne može promatrati kao jedinstvena cjelina jer su stvarali pod različitim utjecajima¹⁸ i različito su se odnosili prema baroknoj poetici. Zajednička su im metrička dostignuća i književni jezik – kombinacija svih triju narječja temeljena na kajkavsko-čakavskoj osnovici. Dok njihovi suvremenici u kajkavskoj Hrvatskoj pišu nabožnu književnost, Ozljani se priklanjaju svjetovnim temama. Jedino je molitvenik *Putni tovaruš*, koji je Ana Katarina Zrinski prevela s njemačkog na hrvatski jezik primjer religioznog djela njihove književne tradicije. Suvremene književne tendencije vidljive su u epu Petra Zrinskog *Obsida sigecka* – to je prijevod mađarskog originala Nikole Zrinskoga, a nastaje pod utjecajem klasičnih epova i Tassova baroknog epa *Oslobođeni Jeruzalem*. Budući da se Petar Zrinski kao ban prije svega bavio političkim i ratnim dužnostima, a književnost mu je bila sporedna djelatnost, u epu postoje jezično-stilski nedostaci. Fran Krsto Frankopan smatran je najzanimljivijim književnikom u sjevernoj Hrvatskoj u 17. stoljeću, a njegovo je djelo ostalo neotkriveno u rukopisu do polovice 19. stoljeća. U njegovoj zbirci *Dijačke junačke* zabilježena je prva upotreba epskog deseterca. Frankopanova lirika pohranjena u pjesmarici *Gartlic za čas kratiti* nije stilski homogena, a barokni su elementi prisutni u opisima ženske ljepote i prolaznosti života.¹⁹ Frankopan je bio jedini ljubavni lirik na sjeveru Hrvatske u 17. stoljeću, a u ljubavnim pjesmama *Gartlica* vidljiv je utjecaj

¹⁷ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*.

¹⁸ Zoran Kravar, „Varijante hrvatskoga književnog baroka“.

¹⁹ Zoran Kravar, „Varijante hrvatskoga književnog baroka“.

talijanske sećentističke poezije te pjesnika Chiabrere i marinista Crescentea.²⁰ Književna djelatnost Frana Krste Frankopana primjer je umjetničkog stvaralaštva sjeverozapadne Hrvatske s estetskom ulogom – naime, njegova djela nisu služila za obraćenje ljudskih duša nego za uživanje. Pogubljenjem Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana 1671. te smrću Ane Katarine Zrinski dvije godine kasnije prestaje djelatnost ozaljskog kruga. Smatrani pjesnicima, hrvatskim magnatima i braniteljima kršćanske granice prema islamskom Istoku, Zrinski i Frankopani zanimljiva su tema u hrvatskoj povijesti književnosti.²¹

8. Pjesmarice kao oblik pučke književnosti

Rukopisne pjesmarice zbornici su koji uglavnom sadrže tekstove pjesama čiji autori ne moraju nužno biti poznati. One se mogu odrediti kao oblik pučke književnosti. Prema Maji Bošković Stulli pučka književnost jest „prijelazni oblik među umjetničkom pisanom i tradicionalnom usmenom književnošću, kao ono područje koje na svoj način ukida jaz među ta dva vida književnog stvaralaštva.“²² Pristupa li neki povjesničar književnosti ili istraživač gradi pučke književnosti s osobnim sustavom vrijednosti kojim raspolaže, najčešće će ju smatrati „trivijalnom literaturom“ nasuprot kojoj stoji umjetnička književnost. Upravo je zbog toga pučka književnost najčešće privlačila pozornost prvenstveno kao kulturnopovijesna zanimljivost,²³ a ne kao vrsta književnosti s određenom estetskom vrijednosti. Međutim, riječima Ive Frangeša „svako je pjesnikovanje akt umjetnosti, čak i onda kada se ne konstituira kao estetička stvarnost, jer se govor poezije odriče praktične upotrebe i, bar kao nakana, želi konstituirati jezik u funkciji umjetničke, dakle, umjetne komunikacije.“²⁴ Postavlja se pitanje – ako je svako pjesnikovanje doista akt umjetnosti, kome je ono namijenjeno? Stoga treba imati na umu da se „estetička stvarnost uvijek konstituira za nekoga.“²⁵ Tek je težnja da se u definiranju poezije uvijek uzima u obzir zajednička svijest grupe u kojoj se, primjerice, neka pjesma

²⁰ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*.

²¹ Matica hrvatska njegovala je kult Zrinskih i Frankopana pa je prvom prilikom, 1908. godine, objavila spomen-knjigu *Posljednji Zrinski i Frankopani* prikazujući ih kao urotnike i pjesnike. U toj je knjizi objavljeno i pismo Petra Zrinskog poslano njegovoj supruzi Ani Katarini uoči njegove smrti, a do nje nikada nije stiglo.

²² Maja Bošković Stulli, „Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti“, *Umjetnost riječi* XI, br. 3 (1967), 257 – 260.

²³ Divna Zečević, „Pučka književnost“, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* II, br. 2 (1975), 137.

²⁴ Ivo Frangeš, „Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti“, *Dometi* XI, br. 9 (1970), 21.

²⁵ Divna Zečević, „Pučka književnost“, 138.

konstituira kao estetička stvarnost, otvorila put za istraživanje produkata pučke književnosti koja postoji u rukopisima, tisku i usmenoj predaji. Proučavajući poeziju kao dio kolektivne svijesti, Ivan Slamnig tvrdi da „svaka grupa posjeduje zajedničku svijest, a svaka zajednička svijest nosi u sebi svoju poeziju, svoju umjetnost, onako kao što ima svoj govor“ te „da je pravi put u nastojanju da se definira pjesma (odnosno umjetnost uopće) odrediti njen odnos prema svijesti zajednice, njen položaj u svijesti zajednice.“²⁶ Iz toga proizlazi zaključak da u istraživanju pučke književnosti naglasak treba staviti na odnos djela i publike koja ta djela čita. Mihovil Kombol u *Povijesti hrvatske književnosti do Preporoda* iznio je sljedeću tvrdnju: „...značaj će hrvatske književnosti sve do Preporoda ostati uglavnom pučki.“²⁷ Pod pojmom „pučka književnost“ Kombol podrazumijeva prvenstveno književnost nabožnog i poučnog karaktera namijenjenu puku.²⁸ Danas taj pojam, osim nabožne i poučne književnosti stvarane za puk, obuhvaća i neistraženu književnost pohranjenu u rukopisnim pjesmaricama.

8. 1. Obilježja rukopisnih pjesmarica

Rukopisnim su se pjesmaricama najviše bavili Franjo Fancev, Mihovil Šrepel, Branko Vodnik, Vjekoslav Noršić, Tomo Matić, Ljudevit Ivančan, Ivan Zvonar i Olga Šojat. Riječ je o pjesmaricama raznolikih sadržaja – u njima su najvećim dijelom sačuvane ljubavne pjesme, a osim toga prisutne su i prigodne pjesme o šaljivim i nesretnim događajima, ili one koje opjevavaju velike povijesne događaje. Stoga nije neobično da je, primjerice, pogibija Zrinskog i Frankopana često opjevana povijesna tema²⁹ u pjesmaricama 17. i 18. stoljeća. Osim pjesama o njihovoj pogibiji, brojne su i pjesme o Zrinsko-frankopanskoj uroti, a najstarija sačuvana pjesma o toj temi, *Cantio mixta*, objavljena je u radu Tome Matića *Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba*.³⁰ Autori tih pjesama većinom su, ali ne i uvijek, ostali anonimni. Pučke su pjesme bile „stranačko oruđe propagande“ (primjerice, *Cantio mixta* napisao je jedan od Erdödyjevih pristaša da omrazi Zrinskoga i Frankopana

²⁶ Ivan Slamnig, „Pjesma kao faktor kolektivne svijesti“, u: *Disciplina mašte* (Zagreb: Matica hrvatska, 1965), 13.

²⁷ Mihovil Kombol, „Prevladavanje zapadnih utjecaja“, u: *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1945), 23.

²⁸ Divna Zečević, „Pučka književnost“, 143.

²⁹ Ibid, 146.

³⁰ Ibid.

kod suvremenika),³¹ a također su izražavale osjećaje socijalne nejednakosti te političku neravnopravnost jednog naroda u odnosu na drugi.³² Osim značajnih povijesnih događaja, pjesme su tematizirale i šaljive mjesne događaje te tragične ljubavne sudbine. Za pučke je pjesme karakteristično isprepletanje apstraktnih i konkretnih motiva uz obilje detalja te pjevanje u formulama. Širile su se usmenom predajom ili rukopisima, a često im je gotovo nemoguće naći izvornik.

8. 2. Pjesmarice na sjeverozapadu Hrvatske

Kajkavske rukopisne pjesmarice značajan su dio književnosti sjeverozapadne Hrvatske. Nisu pobudile mnogo interesa u istraživanjima upravo zbog toga što su to rukopisna djela i jer su često stavljane u okvire pučke književnosti koja se stilski ne smatra privlačnom. Najčešće su proučavane određene pjesme koje se pojavljuju u više različitih pjesmarica, ali ne i pjesmarice u cjelini. Isto tako, pjesmarice su se percipirale kao zbir slučajno odabranih pjesama, međutim, treba ih promatrati i kao uređene cjeline. One se čuvaju u arhivima i privatnim zbirkama, što znači da nisu lako dostupne široj kulturnoj javnosti, a dio njih još uvijek je neistražen – vjeruje se da ih postoji mnogo više nego što je otkriveno. Većinom su istražene i obrađene pjesmarice koje se čuvaju u Arhivu HAZU, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Metropolitanskoj knjižnici, Varaždinskom muzeju i u nekim privatnim zbirkama.³³ Od naših povjesničara književnosti, kajkavskim su se pjesmaricama najviše bavili Franjo Fancev, Olga Šojat i Ivan Zvonar.

Rukopisne se pjesmarice vrlo često smatraju srednjovjekovnom pojavom koja počinje s *Pariškom pjesmaricom* iz 14. stoljeća. Međutim izrađuju se i prepisuju sve do početka 19. stoljeća.³⁴ Čak ni izum tiskarskog stroja u 15. stoljeću nije zaustavio sastavljanje i prepisivanje što autorskih, a što anonimnih rukopisnih pjesmarica. Prema Ivanu Zvonaru, pojava kajkavskih rukopisnih pjesmarica može se pratiti od 16. stoljeća pa sve do danas. One sadrže brojne duhovne i svjetovne pjesme koje su zanimljive po tome što svjedoče o obliku književnosti koji je bio popularan među tadašnjom

³¹ Tomo Matić, „Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba”, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 28 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962), 229 – 261.

³² Divna Zečević, „Pučka književnost“, 146.

³³ Tatjana Puškadija-Ribkin, „Nekoliko manje poznatih hrvatskokajkavskih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. st.“, *Kaj XXXVI*, br. 3, (2003), 22 – 30.

³⁴ Lahorka Plejić Poje, „Kam, Jožek, putuješ. Mali prilog proučavanju stare kajkavske svjetovne lirike“, *Croatica et Slavica Iadertina XV*, br. 15, (2019), 146 – 153.

književnom publikom.³⁵ Uz pojedine su pjesme u pjesmaricama zapisivani i notni zapisi, odnosno melodije uz koje se te pjesme mogu pjevati. Budući da je postotak pismenih bio izrazito nizak, pjesme su se usmenom predajom prenosile među pukom. Međutim, kada se djelo prenosi govorenom riječi, često dolazi do promjena zbog kojih se ono udaljava od predloška, a miješaju se usmena i pisana poetika.³⁶ A onda, zbog višekratnog prepisivanja, dodavanjem i izmjenama, pjesme doživljavaju razne inačice. Stoga nije neobično da se, primjerice, u nekoliko pjesmarica nalaze različiti zapisi iste pjesme ili melodije – varijantnost je osobina zajednička svim rukopisnim pjesmaricama.³⁷

Prilično ujednačenim pravopisom pjesme u kajkavskim pjesmaricama zapisivale su se mađarskom grafijom, bez diakritičkih znakova. Jezik pjesmarica utemeljen je na kajkavskom narječju, uz moguće pojave čakavskih i štokavskih obilježja. Osim narodnog jezika, u nekim se pjesmaricama javljaju pjesme na latinskom, mađarskom i njemačkom jeziku, a neke su pjesme prijevodi sa stranih jezika. Tekstovi pjesama zapisivali su se i prevodili slobodno. Primjerice, u kajkavskoj pjesmarici Katarine Patačić, *Pesme horvatszke*, vidi se razlika između pjesama prevedenih s talijanskog na hrvatski i onih koje su se pjevale i prepisivale u rukopisima – potonje se ističu po jezičnoj i ritmičkoj lakoći koja nije karakteristična prevedenim pjesmama, a jedna od njih je i *Ljubljeno tugovanje*.³⁸

Gledaj, draga, srce moje
Vu žalosti vtopleno.
Kad mi braniš lice tvoje
Kušuvati ljubleno.
Zakaj si me, lepa Kate,
Zorja ma ostavila?
Če ti već ne mariš za me,
za me druga ni vila.

Sastavljači pjesmarica nisu morali ujedno biti i autori pjesama, a to se također može vidjeti iz primjera pjesmarice Katarine Patačić. Naime, u pjesmarici je zapisana pjesma *Tugovanje za dragum*, a sumnja u autorstvo javlja se iz činjenice da žena ne bi tugovala

³⁵ Ivan Zvonar, „Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda“, 285 – 310.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Divna Zečević, „Pučka književnost“, 152.

„za dragum“ i da se u mnogim pjesmama apostrofira „lepa Kata“.³⁹ Što se tiče autorstva, ono bi vrlo često ostalo nepoznato ili nesigurno jer autori ili nisu ostavljali potpis ili su se potpisivali neutralnim formulama.⁴⁰

U rukopisnim pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske daju se iščitati utjecaji srednjoeuropskih književnosti poput njemačke, mađarske češke i novolatinske, ali i utjecaji talijanskog pjesništva koji su dospjeli iz veze s hrvatskim jugom. Rukopisne pjesmarice koje su nastajale za crkvene potrebe imale su određenu strukturu – obično su bile zadane crkvenim kalendarom i podijeljene na adventske, korizmene, marijanske i ostale pjesme.⁴¹ Svjetovne pjesmarice također, osim svjetovnih, obuhvaćaju i crkvene pjesme koje su, kao i u crkvenim pjesmaricama, bile podijeljene po liturgijskim razdobljima. Dio sa svjetovnim pjesmama nije bio tako pomno uređen i sistematiziran.⁴² Mnoge su rukopisne pjesmarice nastajale kao improvizacija, stoga dodatno zapisivanje pjesama nije škodilo građi koja ionako nije bila uređena i zamišljena kao završeno djelo. Prema Zvonaru, tradicija proučavanja rukopisnih pjesmarica sjeverozapadne Hrvatske započinje s *Prekomurskom (Martjanskom) pjesmaricom* koja se danas smatra najstarijom sačuvanom.⁴³

8. 3. Latinski jezik u kajkavskim pjesmaricama

Premda je u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama prevladavao narodni jezik, već je spomenuto da su se u njima javljale i latinske pjesme. Tradicija latinskog pjesništva na sjeverozapadu Hrvatske traje od sredine 17. pa sve do početka 19. stoljeća. Dio latinske lirike pjesmarica otpada i na nazdravičarske stihove hrvatskih plemića nastale u dokolici kao kombinacija latinštine i kajkavskoga.⁴⁴ Proizvodnja napitnica na, kako kaže Matasović, grozno barbarskom latinskom jeziku, odvijala se u okviru “društva vinskih doktora od pinte” čiji je osnivač 1696. Baltazar Patačić.⁴⁵ Prema Matasoviću, riječ je o kraćim oblicima – epigramima i satirama ispjevanima latinskim stihovima u koje su ubacivane pojedine riječi na narodnom jeziku. Međutim, kada je riječ o duljim lirskim

³⁹ Divna Zečević, „Pučka književnost“, 153.

⁴⁰ Ivan Zvonar, „Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda“, 285 – 310.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Josip Matasović, „Peto poglavlje“, *Iz galantnog stoljeća* (Zagreb: Kugli, 1921), 78 – 97.

⁴⁵ Ibid.

obicima, poput latinskih pjesama, prema katalogu kajkavskih pjesmarica Ivana Zvonara one su zabilježene u: *Pjesmarici Katarine Frankopan-Zrinske i Ferenc Delišimunovića, Pjesmarici Jurja Ščrbačića* ili tzv. *Drnjanskoj pjesmarici, Varaždinskoj pjesmarici I*, rukopisu *Cantilenae antiquae, Pjesmarici Nikole Šafrana, Popevkama Ladislavu Forko te Ludbreškoj pjesmarici*. Posljednje su dvije s početka 19. stoljeća. O kakvim je latinskim pjesmama riječ, podudaraju li se međusobno u različitim pjesmaricama, koje su njihove teme i motivi, imaju li svoju inačicu i na hrvatskom jeziku te imaju li doticaja sa starijom srednjovjekovnom lirikom kakva je, primjerice, sačuvana u zborniku *Carmina Burana* neka su od pitanja čiji će se odgovori tražiti na primjeru triju pjesmarica. To su: *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski*, objavljena 2014. godine; *Pjesmarica Nikole Šafrana* priređena za tisak, a inače se čuva u Arhivu HAZU pod oznakom I a 98; rukopis *Cantilenae antiquae in lingua latina, croatica et hungarica, saeculi XVIII*, koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu.

9. O Ani Katarini Zrinski

Ana Katarina Zrinski (u daljnjem tekstu: Katarina) rođena je oko 1625. godine u Bosiljevu kao kći Vuka II. Krste Frankopana i Uršule Innhofer.⁴⁶ Njezin se otac ženio tri puta pa je iz njegova trećeg braka potekao Fran Krsto Frankopan, Katarinin polubrat. Katarina se 1641. godine udala za Petra Zrinskog kojeg je 1665. Leopold I. proglasio hrvatskim banom. Nakon udaje, živjela je na Petrovu posjedu u Ozlju. Od 1664. godine sudjelovala je u ugarsko-hrvatskoj protuhabsburškoj uroti u kojoj je imala ulogu pregovarača u diplomatskim misijama. Pošto je urota ugušena, a Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan smaknuti 1671. godine u Bečkom Novom Mjestu, Katarina je s kćeri završila u samostanu sestara dominikanki u Grazu gdje je i umrla 1673. godine. Osim politike i diplomacije, kao pripadnica ozaljskog jezično-književnog kruga uz Frana Krstu Frankopana i Petra Zrinskog bavila se književnim radom. U svojoj je obitelji stekla visoko obrazovanje, a ovladala je i jezicima poput njemačkog, mađarskog, talijanskog i latinskog.⁴⁷ Smatra se prvom ženom u Banskoj Hrvatskoj koja se bavila izvornim književnim radom i prevođenjem.⁴⁸ Njezino najpoznatije djelo prijevod je molitvenika s njemačkog na hrvatski pod naslovom *Putni tovaruš*.⁴⁹ Bila je mecena molitvene knjižice

⁴⁶ Josip Bratulić, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski* (Zagreb: Matica hrvatska, 2014), 284 – 287.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Josip Matasović, „Peto poglavlje“, *Iz galantnog stoljeća*.

⁴⁹ Josip Bratulić, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski*, 284 – 287.

Baltazara Milovca *Dvoji dušni kinč* 1661. godine, a Petar Zrinski posvetio joj je zbirku pjesama-gatalica *Sibila* koju je preveo s mađarskog jezika. Prvi je o Katarini pisao Ivan Kukuljević Sakcinski u *Arhivu* 1869. godine opisavši ju riječima: „U povjesti svieta riedko se pojavljuju žene na pozorištu javnog djelovanja, ali kada se koja pojavi, tjerana svojom vlastitom silom, onda nadmašuje čestoputa suvremenike svoje oštromjem i veličinom svoje namisli i svoga poduzeća, koje će biti tim sjajnije i veličanstvenije, ako nađe oko sebe muškaracah, koji znadu shvatiti ćut i misli uzhićene žene, te umiedu krepko podpomoći prirodenu slabost fizičnu, sa svojom narodnom jakoštjūm. I u Slavenah bijaše žena velikih umom, uplivom i radnjom. Bijaše njih i u Hrvatah, a jedna između posljednjih bijaše Frankapan-Zrinska.“ Sve do 1990-ih godina bio je poznat tek njezin prijevod molitvenika *Putni tovaruš* tiskan 1661. godine. Izdanje Katarinine *Pjesmarice* svjetlo dana ugledalo je nešto više od 340 godina nakon njezine smrti.

10. Pjesmarica Ane Katarine Zrinski

Kolekcionar i novinar Gerhard Ledić sredinom 1980-ih pronašao je rukopisnu pjesmaricu čije se vlasništvo pripisuje Ani Katarini Zrinski i dao joj radni naslov *Pjesmodnev – chronika iliti Libar od szpominka Cattarine Zrinszke ili Groff Frankopan Catarine Libar*.⁵⁰ Naime, na unutrašnjoj strani prve korice rukopisa ukrašenoj dvama stiliziranim cvjetovima napisano je „Groff Frankopan Cattarina“ (isto tako je i na prvoj stranici *Sibile*, djela koje je s mađarskog preveo njezin suprug, Petar Zrinski), a na kraju jedne od pjesama stoji Katarinino ime u potpisu.⁵¹ Ledić je rukopis namjeravao pokloniti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Pjesmarica je rukopisna knjiga dužine 24 centimetara i visine 19 centimetara.⁵² Sastoji se od 160 listova (320 stranica) ispisanih raznim rukopisima i nekoliko praznih listova.⁵³ Rukopis je za izdanje priredio Josip Bratulić, a Matica hrvatska izdala ga je tek 2014. godine pod naslovom *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski* (u daljnjem tekstu: *Pjesmarica*). Za *Pjesmaricu* se vežu brojna pitanja – primjerice, kojim se pjesmama može sa sigurnošću utvrditi Katarinino autorstvo, tko su ostali autori, kakav je odnos između

⁵⁰ Ibid, 11.

⁵¹ Davor Dukić, Jasmina Lukec, „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst“.

⁵² Josip Bratulić, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski*, 302.

⁵³ Ivan Zvonar, *Kajkaviana croatica – hrvatska kajkavska riječ* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; Družba Braća hrvatskog zmaja; Donja Stubica: Kajkaviana, 1996), 291 – 293.

Pjesmarice i poetike Frana Krste Frankopana te sadrži li *Pjesmarica* možda neku njegovu pjesmu.⁵⁴ Ukupan je broj pjesama u *Pjesmarici* 84, od čega je 70 pjesama na hrvatskom (dvije su hrvatske pjesme varijante iste pjesme),⁵⁵ sedam na latinskom, pet na njemačkom i jedna na slovenskom jeziku. Teško je utvrditi jesu li zapisivači ujedno i autori pjesama, a osim toga, neke pjesme nisu autorske nego su prijevodi s njemačkog ili drugih jezika. Dakle, u *Pjesmarici* su okupljene pjesme različitih autora/zapisivača/prevoditelja.⁵⁶ Za dvanaest se pjesama sa sigurnošću može reći da ih potpisuje Franjo (Ferenz) Delišimunović koji ostavlja potpis uz latinsku frazu „fecit manu propria“, zatim njegov otac Janko (Joannes) Jelačić potpisuje tri pjesme, a Baltazar Patačić autor je dviju pjesama iz *Pjesmarice*.⁵⁷ Supruga Franje Delišimunovića, Barbara Sidonija Peranski, bila je vlasnica *Pjesmarice* sve do svoje smrti 1713. godine te je najzaslužnija za očuvanje rukopisa.⁵⁸ Potom je *Pjesmarica* pripala svetičkom samostanu, a nakon ukinuća pavlinskog reda 1786. godine dospjela je u franjevačku knjižnicu u Karlovcu.⁵⁹ Još su dvije pjesme potpisane inicijalima C.E.B. i MM. te nije poznato na koga se ti inicijali odnose. Sve pjesme koje se ne pripisuju Katarini nalaze se u drugom dijelu zbirke i razlikuju se po metrici i tematici od njezinih autorskih pjesama.⁶⁰ U istraživanju čitavog Katarinina opusa uvedena je podjela na „Katarinine pjesme“ i „katarinske pjesme“ – svega su dvije „Katarinine pjesme“ i one se sa sigurnošću mogu pripisati njoj kao autorici.⁶¹ Prema istraživanjima Dukića i Lukec, jedna od „Katarininih pjesama“, *Popivka od razboja Čingičevog*, nalazi se u *Pjesmarici*, dok je druga uvodna pjesma molitvenika *Putni tovaruš*. „Katarinske pjesme“ također se pripisuju Katarini, ali se tematski razlikuju od „Katarininih pjesama“ koje su religiozne i političke tematike. Procjenjuje se da u kategoriju „katarinskih pjesama“ ulazi tridesetak pjesama *Pjesmarice* i one se nalaze u prvom dijelu zbirke.⁶² Što se stiha tiče, katarinske su pjesme poglavito ispjevane u dvanaestercima, a u istom je stihu i *Popivka od razboja Čingičevog*. Prema istraživanjima Dukića i Lukec,⁶³ zajednička obilježja skupine katarinskih pjesama su – osim stiha dvanaesterca – ispovjedni, samosažalijevajući ton ženskog subjekta u prvom licu jednine.

⁵⁴ Davor Dukić, Jasmina Lukec „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst“.

⁵⁵ Ibid, 278.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Josip Bratulić, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski*, 302 – 308.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Davor Dukić, Jasmina Lukec „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst“.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

Prema riječima Josipa Bratulića „Njezin nesretan život najdublji je i najintimniji poticaj za mnoge usrdne i tople ispovjedne pjesme – molitve u sačuvanoj *Pjesmarici*“, Katarina je inspiraciju za pisanje crpila iz nesretnih životnih događaja. Upravo se zbog tragičnog tona pjesama smatra da ih je Katarina pisala za vrijeme Zrinsko-frankopanske urote. Njezine pjesme ispunjene su nezadovoljstvom i razočaranjem – tematika se temelji na nesretnoj sudbini kazivačice koja nije precizno određena, kao što ni krivci za njezinu nevolju nisu jasno izrečeni.⁶⁴ Uz prošlost se vezuje život u bogatstvu, dok je u sadašnjosti život prikazan kao ropstvo, a budućnost donosi brigu o ugledu i statusu.⁶⁵ Dvije pjesme svjedoče o smrti brata, a jedna o pogubljenju i supruga i brata. Kazivačica se na završetku pjesama obraća Bogu, tražeći pomoć da je odriješi muke koja ju je zadesila tragičnom pogibijom supruga i brata ili da je uzme k sebi.⁶⁶ Katarina je pisala za vrijeme Zrinsko-frankopanske urote pa se prema tome donosi zaključak o njezinoj dobi – tada je imala četrdesetak godina. Postoje tematske sličnosti između njezinih i Frankopanovih pjesama te metričke sličnosti s pjesmama Petra Zrinskog.⁶⁷ Ivan Zvonar iznio je tvrdnju da su neke od pjesama iz *Pjesmarice* Frankopanove zbog muškog subjekta, leksika i sintagmi kakve su zabilježene u njegovu opusu. Zasigurno su međusobno utjecali na svoja stvaralaštva razmjenjivanjem djela. Po pitanju jezika, *Pjesmarica* se smješta u ozaljski jezično-književni krug te se jezik temelji na kajkavskoj osnovici s elementima čakavskog i štokavskog.

11. Latinske pjesme u *Pjesmarici* Ane Katarine Zrinski

Već je spomenuto da *Pjesmarica* sadrži i sedam latinskih pjesama – to su:

[2] *Somnia non omnia visa sunt errare*

[3] *Deploratio vanitatis mundi*

[79] *Invenies multos si res tibi floret amicos*

[80] *Hostis est quisquis mihi*

[81] *Flos fueram fractus florem fortuna fefellit*

⁶⁴ Ivan Zvonar, *Kajkaviana croatica – hrvatska kajkavska riječ*, 291 – 293.

⁶⁵ Davor Dukić, Jasmina Lukec „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst“.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

[82] *O! me mestum Belgradum, mestum fortalitium*

[84] *O, felices peccatores, Vita vobis oritur*

Većina tih pjesama naslovljena je početnim stihom, dok su dvije pjesme ([3] i [81]) zapisane s naslovom. U sljedećim će poglavljima biti govora o kakvim je pjesmama riječ, javljaju li se te pjesme u drugim izvorima, što tematiziraju, kakvog su sadržaja i stiha...

11. 1. [2] *Somnia non omnia visa sunt errare*

Somnia non omnia visa sunt errare latinska je pjesma zapisana u 14 distiha. Pjesma se u izdanju Matice hrvatske donosi vjerno, prema rukopisu, a ako bi se pratio metar, onda bi se pjesma grafički mogla urediti ovako:

Somnia non omnia

Visa sunt errare:

Quare mea somnia

liceat narrare.

Verum si narravero

forsan odiosa:

Rogo atque obsecro

dicta sint sub rosa.

U pjesmi se pravilno izmjenjuju sedmerci i šesterici povezani rimom *abab*, kao što je prikazano.

Zapisana je u prvom dijelu zbirke, a iza nje odmah slijedi latinska pjesma *Deploratio vanitatis mundi*. Premda se, prema istraživanjima Dukića i Lukec, većina pjesama iz prvog dijela zbirke smatra Katarininima,⁶⁸ ali pjesma *Somnia non omnia visa sunt errare* ne može se pripisati Katarini. Zanimljivo je da je, prema prvim uvidima, ista pjesma zabilježena u izdanju njemačke zbirke šala i anegdota *Schola curiositatis sive*

⁶⁸ Davor Dukić, Jasmina Lukec „Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst“.

antidotum melancholiae joco-serium iz 1660. godine, pod naslovom *In regem Galliae*⁶⁹ i u rukopisu *Cantilenae antiquae* iz 18. stoljeća.

Prije sadržajne interpretacije pjesme, vrijedi spomenuti kako usporedba s izdanjem pjesme u zbirci *Schola curiositatis* pokazuje neke razlike u odnosu na izdanje iste pjesme u *Pjesmarici*. One se očituju u grafičkoj uređenosti, interpunkciji i slovničkim pogreškama. Naime, u *Schola curiositatis* pjesma je grafički podijeljena na četrnaest strofa, a svaka strofa ima osam stihova, dok je u *Pjesmarici* pjesma podijeljena na četrnaest distiha (s tim da je jedan stih pjesme u *Pjesmarici* podijeljen na dva uzastopna stiha u zapisu *In regem Galliae*). Nije neobično da su u *Pjesmaricu* zapisivani dugi stihovi, jer se u rukopisima često štedio papir. Osim toga, interpunkcija pjesme zapisane u *Schola curiositatis* zaista je dotjerana i logično uspostavljena – ukazuje na upravni govor te je tako puno lakše razumjeti i prevesti pjesmu u kojoj se izmjenjuju replike dvaju likova. Uređenija interpunkcija podrazumijeva i označene replike u dijalogu početnim slovima imena likova. Za usporedbu će poslužiti sljedeći stihovi:

Pjesmarica Ane Katarine Zrinski

Cur tu ergo audeas portam hanc pulsare: Nullum ius cum habeas possis ut intrare.

Adeoque victus es abi ut venisti; Ergo mihi nulla spes: talis ut vixisti.

Schola curiositatis

Cur tu ergo audeas

Portam hanc pulsare,

Nullum jus cum habeas,

Possis ut intrare?

Adeoque victus es,

Abi ut venisti!

G. Ergo mihi nulla spes?

P. Talis, ut vixisti.

⁶⁹ Germanus Werheit, *Schola curiositatis* (München: Knjižnica pokrajine Bavarske, 2012) 114 – 118. <https://books.google.hr/books?id=si5UAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false> (29.7.2020)

Izdanje *Pjesmarice* vjerno donosi zapis pjesme stoga su u tekstu pjesme prenesene i neke slovne pogreške iz rukopisa. U dvanaestom dvostihu drugi dio stiha glasi ovako: *Prius tu restitue aleas non dabo*. Zaista mora biti riječ o pogrešci kod riječi *aleas* jer na latinskom „alea“ znači kocka, pa se oblik te riječi u akuzativu množine smisleno ne uklapa u sadržaj. U *Schola curiositatis* umjesto *aleas* stoji prilog *alias* u značenju „drugačije“, što ima više smisla – sveti Petar govori da neće drugačije omogućiti ulazak u raj (osim ako se Gal ne popravi), a ne da neće dati kocke. Javlja se još nekoliko razlika u zapisima, poput *Machiavelium* i *Machiavelicum*; *potere* (drugo lice jednine konjunktiva prezenta aktivnog) i *poteris* (drugo lice jednine futura prvog aktivnog), međutim takve razlike nisu presudne za značenje.

Potrebno je objasniti sadržaj pjesme kako bi bila jasna već spomenuta moguća povezanost sa Zrinsko-frankopanskom urotom. Naime, riječ je o snu lirskog subjekta, što se doznaje iz početnih stihova. U snu se javlja lik francuskog vojnika (*Somniavi militem Gallicis ex castris...*) koji dolazi na nebo (*Ecce coeli limina tangit*) i kuca na vrata raja (*atque fores pulsat*). Čuvši da dolazi Francuz (*Gallus sum / homo bellicosus*), sveti Petar ne odobrava njegov dolazak i kloni se njegova lika i mrska imena. Postavlja se pitanje zašto mu je sam spomen na Francuza (Gala) tako mrzak. Slijedi zanimljiva poveznica latinskih homonima – *Gallus* (Francuz) i *gallus* (pijetao). Sveti Petar tvrdi da je već gorko plakao kad je čuo da se pijetao triput oglasio (*Nempe cum audiverim / Gallum ter cantare*).⁷⁰ Referira se na trenutke kad je zatajio Isusa u Njegovoj mucij, pa mu je zato pomisao na pijetla mrska. Veza između spomena pijetla (*gallus*) i Francuza (*Gallus*) funkcionira, dakako, samo na latinskom jeziku i izaziva komičan efekt. Slijedi dijalog svetog Petra i Francuza u kojem sveti Petar brani Francuzu da dospije u raj. Naime, Francuz je pobornik ratova, razaratelj mira i sljedbenik Machiavellija.⁷¹ Osim toga, optužuje ga za bezbožništvo – Francuz je ateist (*acatholicus perfidus tyrannus, atheus*) jer nije ni u redovima protestanata (*Tu neque Calvinus es, / neque es Lutherus*). Naziva ga gorim od Turaka i tjera ga s vrata raja jer nakon tako grešnog života nije stekao pravo doći pred Gospodina. Međutim, Francuz ne odustaje i moli za oprost (*Parce mihi, Domine, / veniam rogabo*), a sveti Petar uvjerava ga da se najprije mora promijeniti i

⁷⁰ Dok je Petar bio dolje u dvoru, dođe jedna sluškinja velikoga svećenika; ugledavši Petra gdje se grije, upre u nj pogled i reče: ‘I ti bijaše s Nazarećaninom, Isusom.’ On zanijska: ‘Niti znam niti razumijem što govoriš.’ I iziđe van u predvorje, a pijetao se oglašio. Sluškinja ga ugleda i počeo opet govoriti nazočnima: ‘Ovaj je od njih!’ On opet nijekao. Domalo nazočni opet stanu govoriti Petru: ‘Doista, i ti si od njih! Ta Galilejac si!’ On se tada stane kleti i preklinjati: ‘Ne znam čovjeka o kom govorite!’ (Mk 14,66-71).

⁷¹ Niccolò Machiavelli bio je talijanski političar koji je zagovarao upotrebu sile u postizanju ciljeva.

vratiti sve ono što je pohlepno oteo i što mu ne pripada (*Caesari quae Caesaris, / quae sunt Dei Deo*). Tek kad uspije ispraviti svoje pogreške, imat će pravo opet stupiti pred vrata raja.

U pjesmi je Francuz prikazan kao bezbožni pobornik rata i pohlepni otimač onoga što mu ne pripada. Budući da je riječ o pjesmi koja je najvjerojatnije nastala u 17. stoljeću, a u zbirci *Schola curiositatis* zapisana je u sedmom poglavlju (uz koje stoji 1685. godina) pod naslovom *In regem Galliae*, može se pretpostaviti da je Francuz iz pjesme zapravo francuski kralj Luj XIV. koji je vladao od 1643. do 1715. godine. Poznato je da je Luj XIV. vodio brojne ratove protiv Španjolske, živio u enormnoj raskoši na dvoru u Versaillesu, progonio hugenote i silno se borio za uspostavljanje apsolutističke vlasti – u tim je nastojanjima sam sebe smatrao čak Bogom. No, kakve je veze Luj XIV. imao s hrvatskim plemićima 17. stoljeća i zašto je pjesma o Francuzu zapisana u našim pjesmaricama? Naime, Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan obratili su se francuskom dvoru za pomoć u protuhabsburškoj uroti. Luj XIV. podržavao je urotu jer je tako vršio pritisak na Habsburgovce s kojima se sukobljavao oko španjolske baštine. Međutim, 1668. godine potpisao je tajni sporazum oko španjolske baštine s Leopoldom I. i izdao protuhabsburške urotnike svojom dvoličnom politikom. Štoviše, bio je jedini europski vladar koji je podržavao smaknuće Zrinskog i Frankopana 1671. godine. Ne može se sa sigurnošću dokazati da je ova pjesma doista o Luj XIV, to je samo pretpostavka nastala iz težnje da se pjesmi dodijeli povijesno-politički kontekst. Argumenti koji toj pretpostavci idu u korist sljedeći su: naslov pjesme *In regem Galliae*; činjenica da se pjesma nalazi u dvjema zbirkama iz 17. stoljeća, a Luj XIV. vladao je u tom razdoblju; opis pohlepnog, bezbožnog i ratnički nastrojenog Francuza kakav je Luj XIV. bio. Svakako je zanimljivo da se pjesma *In regem Galliae* našla u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski*. Kad se uzme u obzir i činjenica da je Katarina za vrijeme urote imala ulogu pregovarača s francuskim veleposlanstvom⁷² i da je francuski dvor vodio dvoličnu politiku s urotnicima, nije slučajno da se u njezinoj *Pjesmarici* našla pjesma koja karakterizira Francuza (bio to Luj XIV. ili općenito, simbol francuske izdaje) na najgori mogući način.

Ne smije se zanemariti činjenica da je pjesma zapisana i u njemačkoj zbirci šala i anegdota *Schola curiositatis* iz 17. stoljeća. Moguće je da je na naše prostore dospjela

⁷² Josip Bratulić „Ana Katarina Zrinski“, Matica hrvatska, <https://www.matica.hr/knjige/autor/587/> (15. 6. 2020)

preko hrvatskih redovnika koji su stjecali obrazovanje u Njemačkoj i drugim zemljama srednje Europe. S druge strane, možda je pjesma bila u to vrijeme poznata i proširena, pa se zapisivala u rukopisne pjesmarice. Budući da se pjesma najprije pojavila u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski*, postoji mogućnost da je iz nje prepisana u rukopis *Cantilena antiquae* koji je nastao kasnije u 18. stoljeću. Treba uzeti u obzir da je u *Cantilena antiquae* ponuđen i notni zapis s melodijom uz koju se pjesma pjeva. Možda se ta pjesma prenosila usmenom predajom, pjevanjem uz melodiju koja je tek zapisana u 18. stoljeću ili je melodija došla iz neke treće pjesmarice – preuzimanje iste melodije za različite pjesme nije bilo neuobičajeno.

Pjesma *Somnia non omnia visa sunt errare* osim ozbiljnog tona u pozivu na obraćenje ima primjese ludičnosti, ismijavanja Francuza. Jedan je od likova sveti Petar koji čuva ključeve raja, a drugi je Francuz, grešnik koji pokušava ući u raj, nesvjestan svoje grešnosti i slabosti. Sveti Petar ukazuje mu na njegove prijestupe, a Francuz traži oprost od Gospodina i nadu da će ipak uspjeti doći u raj. On i dobiva nadu te još jednu priliku za iskupljenje. Riječ je o posttridentskoj slici čovjeka ustrajnog u grijehu koji pred strogim, ali pravednim Gospodinom (kojeg u ovom slučaju predstavlja sveti Petar) postaje svjestan svoje grešnosti i uz beskrajnu Božju milost dobiva priliku za iskupljenje. U pjesmi se spominju i protestantski pokreti, luteranstvo i kalvinizam (*Tu neque Calvinus es, neque es Lutherus*). Iz Evandjelja se uzima motiv pijetla koji je triput zapjevao kad je Petar zaniijekao Isusa (*Nempe cum audiverim Gallum ter cantare*) i poruka „Dajte caru carevo, a Bogu Božje!“ (*Caesari quae Caesaris quae sunt Dei Deo*). Spomenuto je da je katolička obnova utjecala na književnu produkciju 17. stoljeća, stoga nije neobično da se u pjesmi javljaju religiozni motivi. Međutim, religiozni se motivi koriste kao pjesničko sredstvo i da se naglasi kritika Francuza. Pjesma prema tome nije religiozna, nego je politička satira usmjerena protiv Francuza. U pjesmi postoje i svjetovni, odnosno politički motivi poput samog Francuza, spominjanja Macchiavellija i Osmanskog Carstva.

11. 2. [3] Deploratio vanitatis mundi

Deploratio vanitatis mundi sljedeća je latinska pjesma u *Pjesmarici*. Napisana je u 45 stihova. Vjerojatno su stihovi pjesme zbog štednje papira u rukopisu zapisivani *in continuo*, pa je tako ostalo i u izdanju *Pjesmarice*. Budući da stih pjesme potječe iz

srednjovjekovne silabičke versifikacijske tradicije, pjesma bi grafički trebala biti organizirana drugačije:

Percipe mortalitas,

Qualis modo vanitas.

Omnia levissima,

Omnia vanissima.

Vita mala hominis,

Auget iram numinis.

Veni huc Dyogenes,

Quaere nobis homines!

U pjesmi se pravilno izmjenjuju parno rimovani sedmerci (*mortalitas – vanitas, levissima – vanissima*).

Riječ je o moralističkoj pjesmi koja govori o taštini, odnosno ispraznosti svijeta. Već se iz naslova pjesme nazire odnos subjekta prema spomenutoj taštini – u prijevodu na hrvatski glasio bi „Oplakivanje taštine svijeta“. Pjesma započinje imperativom i apostrofiranjem smrtne naravi čovjeka (*Percipe mortalitas*). U obraćanju smrtnosti (ljudima) ukazuje se na postojanje beznačajne, nepouzdana i isprazne taštine u svijetu. Prvi dio pjesme percipira svijet kao mjesto grijeha, ratova i sukoba (*Mundus plenus crimine, plenus et caligine*) u kojem se plemena (*gentes*) među sobom odjeljuju i priklanjaju raznim stranama (Aziji, Africi, domovini, novcu, kraljevima, građanima, crkvi, domovini...), kako kome koristi. Moguće je da spominjanje Afrike i Azije podrazumijeva trgovačku pohlepu u eksploataciji afričkih i azijskih dobara od 15. stoljeća pa nadalje. Drugi se dio pjesme odnosi na nedostatak vjere u svijetu. Moguće je da stih *Nova fiunt cantica, spernimus et vetera* aludira na nastanak protestantskog reda – u prijevodu bi taj stih glasio: „Nastaju nove pjesme, a stare preziremo“. U sljedećim se stihovima opisuje i kritizira čovječanstvo u prvom licu množine, a najveći je problem prijetvornost ljudi (*Fidi esse nolimus, simulare novimus/ Ore multi condolent, corde sed non indolent*) i nepostojanje istinske, prave vjere u Boga. U isticanju ljudske prijetvornosti zanimljiva je slikovita upotreba frazema „krokodilskih suza“ (*Chrocodili lachrimas stagnant uberrimas*) koji simbolizira lažno javno prikazivanje osjećaja, a kontrast „krokodilskim suzama“ u posljednjim je stihovima pjesme – *Funde Deo lachrimas, corde pio maximas* – poziv ljudima da pred Bogom plaču iskreno i skrušeno.

Mitološki simbol sirena prisutan je u stihu *Credimus Syrenibus, creduli mendacibus*. U mitologiji su sirene svojom pjesmom zavodile mornare i navodile ih u smrt, a u pjesmi služe kao metafora za kratkotrajne i štetne užitke za kojima se povodi ljudski rod umjesto da se posveti istinskoj vjeri u Boga. Lirski subjekt proziva ljudsku grešnost i spominje motive poput ratova, bezbožništva, prijetvornosti i privremenih užitaka kako bi ukazao na ispraznost ljudskog života na zemlji i upozorio da je život kratkotrajan i prolazan, stoga je važno da se ljudi na vrijeme okrenu vjeri i Bogu. Na kraju pjesme stoji poziv ljudima da se obrate i pokaju.

U pjesmi se nakon svakog trećeg stiha ponavlja: *Veni huc Dyogenes, quaere nobis homines / Percipe mortalitas*. Apostrofira se Diogen, grčki filozof iz 4. stoljeća prije Krista koji je zagovarao život u siromaštvu i asketizam. Apostrofiranje Diogena riječima *quaere nobis homines* („pronađi ljude među nama“) odnosi se na anegdotu o Diogenu koji je usred dana hodao ulicama s fenjerom u ruci, a na pitanje zašto to čini, odgovorio bi: „Tražim čovjeka!“ (*Hominem quaero*). Diogen je simbol i primjer kako treba živjeti te je prikazan kao kontrast u odnosu na ljudski rod koji je zarobljen ispraznim nasladama svijeta i ovozemaljskog života.

Poruka pjesme u skladu je s duhom katoličke obnove – čovjek je slabo i prolazno biće podložno grijehu koje ima priliku pokajati se jer je Bog dobar i milostiv. Budući da su u 17. stoljeću među religioznim djelima bili popularni barokni plačevi, sam se naslov pjesme (*Oplakivanje ispraznosti svijeta*) uklapa u duh vremena. Pjesma je napisana u strogom i moralističkom tonu, uz kritike i opomene upućene ljudima. To znači da ima istaknutu utilitarnu, vjersko-moralističku zadaću.

Motivi pjesme karakteristični su za vjersku i moralističku književnost katoličke Europe 17. stoljeća, no, koliko je zasad poznato, pjesma nije preuzeta iz izvora bliskog hrvatskoj književnosti. Nije pronađen sličan tekst, mogući predložak ili podudarna pjesma.

11. 3. [79] *Invenies multos si res tibi floret amicos*

Preostale latinske pjesme nalaze se u drugom dijelu *Pjesmarice*, a prva od njih je *Invenies multos si res tibi floret amicos*. Budući da nema naslov, u sadržaju *Pjesmarice* naslovljena je prvim stihom. Strukturu pjesme čine stihovi epigrama (ukupno šest distiha)

nekolicine autora koje je autor ujedinio u smislenu cjelinu koja funkcionira kao pjesma. Stoga nije neobično da ova pjesma nije zapisana u drugim izvorima jer je prilično jedinstvena i specifična. Epigrami koji čine pjesmu didaktične su i moralističke tematike te kritičkog i zajedljivog tona. U nastavku slijedi prvi distih pjesme:

Invenies multos si res tibi floret amicos.

Si fueris pauper, nullus amicus erit.

U potrazi za predloškom pokazalo se da se navedeni distih prvi put javlja u djelu slabije poznatog talijanskog pjesnika Michelea di Vierija (1469 – 1487). Epigram je *Verus amicus* dio njegove zbirke didaktičnog sadržaja *De puerorum moribus disticha* (1478). Ne može se sa sigurnošću reći kako je epigram bio poznat osobi koja je „složila“ ove stihove u *Pjesmaricu*. No, činjenica da je u 17. stoljeću velški pjesnik i neolatinist John Owen (c. 1564 – c. 1622/1628) objavio zbirku epigrama (*Epigrammata*)⁷³ u kojoj su objavljeni i Vierijevi epigrami možda može malo bolje objasniti kako su se ti distisi zatekli u *Pjesmarici*. Naime, John Owen živio je od 1564. do 1622. godine, a epigrame je počeo pisati 1606. godine, kada je prva knjiga zbirke *Epigrammata* i objavljena. Njegovi su ga kontinentalni suvremenici smatrali „britanskim Marcijalom“, a epigrami su mu prevedeni na engleski, francuski, njemački i španjolski jezik. *Epigrammata* je podijeljena na dvanaest knjiga, a posljednja knjiga ne sadrži Owenove epigrame nego di Vierijeve *Disticha de moribus*. Prevođenje Owenove zbirke na svjetske jezike započelo je već 1619. godine, a nadimak „britanski Marcijal“ ukazuje na njegovu umješnost u pisanju epigrama.⁷⁴ Činjenica da je Owen u vremenu kada je živio i stvarao bio popularan i preveden objašnjava kako to da se jedan Velšanin našao među hrvatskim pjesnicima u 17. stoljeću i kako je di Vierijev epigram dospio u *Pjesmaricu*. Navedeni epigram govori o lažnom prijateljstvu iz koristi – ako je čovjek bogat, imat će puno prijatelja, no ako postane siromašan, neće imati nijednog.

⁷³ John Owen, *Epigrammatum Ioan. Oweni... Editio postrema, corectissima et posthumis quibus adaucta* (London: Britanska knjižnica, 2016), 121.

<https://books.google.hr/books?hl=hr&id=J99oAAAAcAAJ&dq=invenies+multos+si+res+tibi+floret+amicos&q=INVENIES+MULTOS#v=snippet&q=INVENIES%20MULTOS&f=false> (12. 7. 2020)

⁷⁴ Academic Dictionaries and Encyclopedias, „John Owen (epigrammatist)“ <https://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/595823> (12. 7. 2020)

Sljedeći je distih nešto drugačije tematike:

Ebrietas et amor similis: extinguit uterque,
Corporis ebrietas, lumina mentis amor.

Drugi distih pjesme potpisuje John Owen, a objavljen je u njegovoj zbirci *Epigrammata* pod naslovom *Amor caecus*.⁷⁵ Opisuje sličnost ljubavi i pijanstva – pijanstvo zatvara oči⁷⁶ tijela, a ljubav duše. U usporedbu se dovode utjecaj pijanstva na tijelo i utjecaj ljubavi na dušu – pjesnik smatra da kako u stanju pijanstva, tako i u zaljubljenosti čovjek ne vidi dobro.

Treći distih još je jedan od epigrama di Vierija koje je John Owen objavio u zbirci *Epigrammata*:⁷⁷

Milibus ex multis unus vix fidus amicus,
Hic albo corvo rarior esse solet.

Baš kao i prvi distih pjesme, također kritizira lažno prijateljstvo – tvrdi da se među tisućama ljudi jedva može pronaći jedan vjerni prijatelj te da je on rjeđi od bijelog gavrana. Može se povezati s prvim distihom pjesme u kojem čovjeka, kad stekne bogatstvo, okružuje puno ljudi koji sklapaju prijateljstvo s njim iz koristi. Nijedan od njih nije *fidus amicus*.

Temporibus certis veri numerantur amici;
Si fortuna perit, nullus amicus erit.

⁷⁵ John Owen, *Epigrammatum Ioan. Oweni... Editio postrema, correctissima et posthumis quibus adaucta*, 121.

⁷⁶ U latinskoj se poeziji oblik imenice *lumen*, *in*, *n.* (svjetlost, jasnoća) u množini najčešće upotrebljava u značenju „oči“.

⁷⁷ John Owen, *Epigrammatum Ioan. Oweni... Editio postrema, correctissima et posthumis quibus adaucta*, 123.

Za razliku od prethodnih epigrama za čije su se autorstvo „borili“ di Vieri i Owen, ovome distihu ne može se sa sigurnošću utvrditi autorstvo. Naime, ta se sentencija u brojnim zbirkama u kojima je zapisana često pripisuje Ovidiju. Međutim, nije pronađeno Ovidijevo djelo iz kojeg sentencija potječe. Distih je objavljen u brojnim zbirkama s moralnodidaktičnim sentencijama, a jedna od njih je i zbirka izdana 1703. godine u Beču, *Sales poetici, proverbiales et jocosos* unutar poglavlja *Amor, Amicus, Inimicus*.⁷⁸ Riječ je o još jednom epigramu koji kritizira lažna prijateljstva iz koristi – u određenim vremenima nabrojat će se iskreni prijatelji, ali ako bogatstvo nestane, nitko neće biti prijatelj.

Urit amor caecus, non est amor arbiter equus,

Hic quoque turpe pecus, iudicat esse decus.

Autor je navedenog distiha također nepoznat, a epigram je isto tako objavljen u zbirci *Sales poetici, proverbiales et jocosos* iz 1703. godine. U toj je zbirci navedeno da je autor epigrama Seneka,⁷⁹ no nije pronađeno nijedno Senekino djelo iz kojeg distih potječe. Epigram satirično opisuje „slijepu ljubav“ – ona ne sudi ispravno (razumno), stoga čak i ružnu stoku (a „stoka“ simbolizira nešto sramotno, pogrdno, nižeg ranga) smatra ljepotom (dikom, uresom). Autor distiha poigrao se sudskim terminima poput *arbiter aequus* (pravedan sudac) i *iudicat* (*iudico*, l. znači „suditi“). S druge strane, suprotstavio je pojmove *pecus* i *decus* koji se tek u kontekstu mogu shvatiti kao antonimi. *Urit amor* česta je sintagma o ljubavi iz latinskih elegija.

Paupertas me saeva domat dirusque Cupido:

⁷⁸ Giuseppe Gatti *Sales poetici, proverbiales, et jocosos: ad condimentum honestae conversationis, recreationem, et eruditionem simul studiosae juventutis collecti ac ... Joanni Guilielmo ... Baroni de Stridel oblata a Josepho Gatti Florentino* (München: Knjižnica pokrajine Bavorske, 2010), 39. <https://books.google.hr/books?hl=hr&id=8XBCAAAACAAJ&dq=TEMPORIBUS+CERTIS+VERI+NUMERANTUR+AMICI&q=temporibus+certis#v=snippet&q=temporibus%20certis&f=false> (13. 7. 2020)

⁷⁹ Giuseppe Gatti *Sales poetici, proverbiales, et jocosos: ad condimentum honestae conversationis, recreationem, et eruditionem simul studiosae juventutis collecti ac ... Joanni Guilielmo ... Baroni de Stridel oblata a Josepho Gatti Florentino*, 39.

Sed toleranda fames, non tolerandus amor.

Posljednji distih pjesme ljubavni je epigram pod naslovom *De paupere amante* iz Klaudijanove zbirke *Carmina minora*. Pjesnik uspoređuje ljubav sa siromaštvom – tvrdi se da se može podnijeti neimaština, ali ne i okrutna ljubav.

Pjesma sastavljena od epigrama različitih autora nema tijek i narativni kontinuitet poput *Somnia non omnia visa sunt errare* i *Deploratio vanitatis mundi* u kojima se svaki sljedeći stih nadovezuje na prethodni – kao što je, primjerice, u razgovoru svetog Petra i Gala te u nizanju primjera ispraznosti svijeta. Naime, epigrami su u pjesmi povezani zajedničkim motivima, a to su lažno prijateljstvo, siromaštvo, bogatstvo i ljubav. I ova pjesma, poput prethodne dvije, kritizira ljudske mane (neiskrenost, koristoljublje i prijetvornost), a teme poput ljubavne zaslijepljenosti i ljubavne boli javljaju se od antike pa sve do danas.

11. 4. [80] Hostis est quisquis mihi

Hostis est quisquis mihi zapisana je u drugom dijelu zbirke, a sadrži 15 stihova. Pjesma je naslovljena po prvom stihu, a sastavljena je od već postojećih stihova raznih autora, baš kao i prethodna analizirana.

Hostis est, quisquis mihi

non monstrat hostem.

Navedeni su stihovi dijelovi 1167. i 1168. stiha tragedije Lucija Aneja Seneke, *Hercules furens*, iz prvog stoljeća. Seneka se istaknuo kao pripadnik stoičke škole te po svom filozofskom radu i tragedijama, a stoicizam je bio vrlo proširen filozofski koncept. Hrvatski pisci ranog novovjekovlja uzore su pronalazili u antičkim autorima.⁸⁰ Osoba koja je dodala Senekine stihove u *Pjesmaricu* možda je poznavala Senekinu tragediju *Hercules furens*, no to ne mora nužno biti tako jer su pojedini Senekini stihovi cirkulirali

⁸⁰ Primjerice, Jakovu Buniću *Hercules furens* poslužio je kao građa za ep *De raptu Cerberi* s kraja 15. stoljeća.

kao maksime. Distih u prijevodu glasi ovako: „Neprijatelj je svatko tko mi ne pokaže neprijatelja“.

Pungit et ungit apis; pungit et ungit Amor.

Treći stih pjesme pronađen je i u zbirci *Otia parerga jucunda severiorum laborum condimenta*⁸¹ koju je sastavio njemački profesor filozofije i retorike Wilhelm Neuhaus. Zbirka je objavljena 1725. godine. Autor stiha povezuje naizgled nepovezive pojmove – pčelu (*apis*) i ljubav (*Amor*). Kao što pčela bode, tako i njeguje (pritom se misli na blagotvorni med koji proizvodi). Ljubav isto tako pruža ugodne i neugodne osjećaje, nekad zadaje bol, a nekad djeluje kao melem.

Non est aeternus, sit nisi verus, Amor.

Navedeni je stih jedan od brojnih stihova koji se mogu pronaći u moralnopoučnim zbirkama novolatinske književnosti. Primjerice, u zbirci *Delectus poetarum pars prima*⁸² stih se pripisuje Vergiliju, međutim, ne može se pronaći Vergilijevo djelo koje sadrži navedeni stih. Stih govori o tome da je samo prava ljubav vječna.

Nos cinis, et noster, quid nisi fumus, Amor?

⁸¹ Wilhelm Neuhaus, *Otia parerga, jucunda severiorum laborum condimenta, etc* (London: Britanska knjižnica, 2018), 175.

https://books.google.hr/books?id=LG_VjcLiKgcC&pg=PA175&dq=pungit+et+ungit+apis+pungit+et+ungit+amor&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwiWzciEnunrAhW8RhUIHenLDXwQ6AEwAHoECAMQA#v=onepage&q=pungit%20et%20ungit%20apis%20pungit%20et%20ungit%20amor&f=false (15. 7. 2020)

⁸² Giuseppe Gatti, *Delectus poetarum pars prima* (Lion: Javna knjižnica u Lionu, 2011), 73. <https://books.google.hr/books?id=P7mrthxyEawC&pg=PA73&lpg=PA73&dq=non+est+aeternus+sit+nisi+verus+amor&source=bl&ots=C5PmXmuieF&sig=ACfU3U3KqjOOoWOHeXD2Q7hK6vNZns8-7w&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwiLu8uNjI7sAhXk-SoKHX8kA2kO6AEwAAnoECAoQAQ#v=onepage&q=non%20est%20aeternus%20sit%20nisi%20verus%20amor&f=false> (15. 7. 2020)

Ovo je još jedan od stihova Johna Owena iz zbirke *Epigrammata*, a pripada pjesmi *Amantes*.⁸³ Pjesma glasi ovako:

Est amor in nobis, in lignis ut latet ignis

Ignis uti lignum, nos levis urit amor:

Ligna sed in cineres vanescunt, ignis in auras

Nos cinis, et noster, quid nisi fumus, Amor?

U pjesmi se uspostavlja analogija između drveta i čovjeka – drvo je podložno izgaranju, kao što je čovjek sklon zaljubljenosti te kako drvo gori u plamenu, tako zaljubljeni izgaraju od ljubavi. Takva je usporedba, odnosno paradoksalno izjednačavanje (dovođenje u vezu čovjeka i drveta) tipično za barok. Posljednji stih Owenove pjesme, ujedno i stih zapisan u *Pjesmarici*, opisuje ljubavnike koji na kraju postanu pepeo (kao i drvo kad izgori) te se postavlja pitanje što je ljubav, ako ne dim koji ostane nakon svega. Taj je motiv dobro poznat književnosti 17. stoljeća, a ide u prilog shvaćanju o prolaznosti ljubavi, odnosno prolaznosti općenito.

Nil sine amore fides, nil amor absque Deo.

Ovo je također stih Johna Owena iz zbirke *Epigrammata*, i to drugi stih njegova epigrama *Sensus. Ratio. Fides. Caritas*.⁸⁴ koji glasi ovako:

Nil sensus ratione carens, ratio fidei expers,

Nil sine amore fides, nil amor absque Deo

Riječ je o epigramu filozofsko-religioznog sadržaja. Stih zapisan u *Pjesmarici* u prijevodu znači da „Vjera nije bez ljubavi, a ljubav nije bez Boga“.

⁸³ John Owen, *Epigrammatum Ioan. Oweni... Editio postrema, correctissima et posthumis quibus adaucta*, 104.

⁸⁴ *Ibid*, 68.

Illum nullus amat, qui semper: „Da mihi!“ clamat.

„Nitko ne voli onoga tko uvijek viče 'Daj meni!'“ prijevod je stiha koji se može naći i u zbirci *Carminum proverbialium totius humanae vitae statum breviter delineantium, nec non utilem de moribus doctrinam jucunde proponentium, loci communes in gratiam juventutis selecti* engleskog autora čije ime stoji iza inicijala S. A. I, a zbirka je objavljena 1582. godine.⁸⁵ Stih je moralističkog sadržaja, kritizira sebičnost i pohlepu kao ljudske mane.

In te talis eris, qualem te senserit alter.

Stih je dio sentencije *Quod tibi vis fieri, fac et alteri, revera enim Deus in te talis erit, qualem te senserit alter* koja se nalazi u zbirci *Vade mecum sive Viatoris Christiani Raphael*, unutar poglavlja 33. *Aphorismi – De Amicitiae Officiis*.⁸⁶ To je zbirka moralnopoučnih sentencija iz 1670. godine koje je sakupio Tobias Christianus, a o njemu nema podataka. Tema prijateljstva potječe iz antike (primjerice, Ciceron je autor rasprave *Laelius de amicitia*), a to je i inače česta tema u književnosti.

Heu mihi! Quod nullis amor est medicabilis herbis

Deveti stih pjesme zapisane u *Pjesmarici* zapravo je 523. heksametar iz prve knjige Ovidijevih *Metamorfoza*. Stih u prijevodu glasi ovako: „Jao meni, što se ljubav ne može izliječiti travama!“, a izgovara ga Apolon, bog medicine i liječenja, koji se nesretno zaljubio u nimfu Dafnu.

⁸⁵ Hermann Germberg, *Carminum Proverbialium, Totius humanae vitae statum breviter delineantium ... Loci Communes, Nunc denuo ... aucti [et] recogniti* (Beč: Austrijska nacionalna knjižnica, 2014), 212. <https://books.google.hr/books?hl=hr&id=zXheAAAACAAJ&dq=carminum+proverbialium&q=illum+nul lus+amat#v=snippet&q=illum%20nullus%20amat&f=false> (16. 7. 2020)

⁸⁶ Tobias Christianus, *Vade mecum sive Viatoris Christiani Raphael* (London: Britanska knjižnica, 2017), 89. <https://books.google.hr/books?id=uI3SvJbRTEC&pg=PA58&dq=vade+mecum+sive&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwiU-8OKrunrAhWoThUIHX0IAMcQ6AEwAHoECAAQA#v=onepage&q=alter&f=false> (17. 7. 2020)

Et piscatorem piscis amare potest?

Stih je preuzet iz Marcijalove zbirke *Epigrama* (VI 63.6). U kontekstu njegova epigrama stih znači da iza darova ponekad stoji opasnost (ribu je lako namamiti mamcem, ali na kraju nastrada).

Errat, et in nulla sede moratur Amor.

Navedeni stih pripada Ovidiju. Riječ je o 443. stihu treće knjige njegova didaktičnog djela *Ars amatoria*, a tim riječima savjetuje se ženama da ne trebaju vjerovati svakom muškarcu koji pokaže interes.

Difficile est longum subito deponere amorem.

Stih je preuzet iz Katulove zbirke *Carmina* (LXXVI 13). Riječ je o još jednom ljubavnom stihu u nizu stihova koji čine pjesmu u *Pjesmarici*, a u prijevodu glasi ovako: „Teško je odjednom ostaviti ljubav koja je dugo trajala.“

Dilige vicinum, veluti te diligis ipsum.

Navedeni se stih može pronaći u Owenovoj zbirci *Epigrammata* iz 1682. godine,⁸⁷ a zapravo je riječ o stihovanoj parafrazi Isusove zapovijedi ljubavi: „Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga!“ iz Matejeva evanđelja.

Restis ovem binam, per spinam traxit equinam:

Fessus surgit equus, pendet utrumque pecus.

⁸⁷ John Owen, *Epigrammatum Ioan. Oweni ... Editio postrema, correctissima et posthumis quibusdam adaucta*, 79.

Posljednji stihovi pjesme mogu se pronaći i u srednjovjekovnoj zbirci *Gesta Romanorum* koja sadrži moralistične i poučne alegorijske priče. Zbirka je služila propovjednicima kao svojevrsni priručnik, a nastala je početkom 14. stoljeća u Engleskoj. Nije poznato tko je sabrao didaktične stihove u zbirku, ali pretpostavlja se da je riječ o nekom redovniku. Neke su od tema Senekinih *Suasoriae*⁸⁸ preuzete u zbirci *Gesta Romanorum*. Prvi je put zbirka objavljena 1524. godine, a izdanje Richarda Robinsona iz 1577. bilo je vrlo popularno.⁸⁹ Stihovi su također zabilježeni u zbirci *Poësies diverses. Par L. D. S. E. Q. V.* objavljenoj 1699. godine. Zbirka sadrži razne poučne sentencije, priče i pjesme na latinskom uz koje stoji prijevod na francuski jezik. Autor je zbirke nepoznat.⁹⁰

Pjesma *Hostis est quisquis mihi*, poput prethodne analizirane pjesme sastavljena je od stihova koji izvorno pripadaju raznim autorima i zbirkama. Naime, takva se tehnika sastavljanja pjesme i vrsta kompozicije stihova probranih iz jednog ili više djela značajnih pjesnika naziva *centon*, a potječe iz antike. Najčešće su preuzimani stihovi Homera i Vergilija. U slučaju pjesama *Invenies multos si res tibi floret amicos* i *Hostis est quisquis mihi* stihovi su preuzimani iz novolatinskih zbirki 17. i 18. stoljeća, poglavito didaktičnog, moralističkog sadržaja koje su služile u obrazovanju mladih studenata i redovnika. Neki od stihova pjesme pripadaju antičkim autorima, poput Katula, Marcijala i Ovidija. Čini se da su stihovi samo „nabacani“ u cjelinu koja se smatra pjesmom. Međutim, povezani su motivima koje sadrže pa se iz čitave pjesme mogu razabrati moralne, didaktične, duhovne i ljubavne poruke.

11. 5. [81] Flos fueram fractus florem fortuna fefellit florentem floreni florida flora fleat

Flos fueram fractus florem fortuna fefellit florentem floreni florida flora fleat naslov je pjesme zabilježen u drugom dijelu *Pjesmarice* pod brojem [81]. Na prvi pogled nije moguće ne zamijetiti nizanje istih glasova u naslovu pjesme. Autor naslova

⁸⁸ Senekina djela *Controversiae* i *Suasoriae* bila su glavni izvor deklamacija, vježbanja u govorenju.

⁸⁹ Britannica, „Gesta Romanorum“, <https://www.britannica.com/topic/Gesta-Romanorum> (17. 7. 2020)

⁹⁰ L. D. S. E. Q. V. *Poësies diverses* (Lion: Javna knjižnica u Lionu, 2010), 430.

<https://books.google.hr/books?hl=hr&id=v0a0JnREyykC&dq=restis+ovem+binam&q=restis+ovem+bina m#v=snippet&q=restis%20ovem%20binam&f=false> (18. 7. 2020)

upotrijebio je figure poput aliteracije (glasova f, l, r), tautograma⁹¹ (nizanje riječi koje započinju istim glasom), paregmenona (*flos, florem, florentem, floreni, florida, flora*) i poliptotona (*flos, florem*). Pjesma se grafički razlikuje od prethodnih analiziranih latinskih pjesama, a to se očituje kod početnih stihova:

Qu an Di Tri fu stra
os guis rus sti de nere avit.
H San mi Chri vul Ca

Naime, srednji se slogovi čitaju prvo s onima u gornjem, a potom s onima u donjem retku (*Quos anguis dirus tristi de funere stravit / Hos sanguis mirus Christi de vulnere cavit*). To je svojevrstni kriptogram srednjovjekovnog podrijetla pod naslovom *De origine vitae et mortis*. Zabilježen je i u već spominjanoj zbirci *Sales poetici, proverbiales, et iocosi* iz 1703. godine.⁹² Sljedeća četiri stiha preuzeta su iz već postojećeg epigrama:

M-ors Solet in Numeris Morbis abrumpere Vita-m
O-mnia mors morsu Deuorat ipsa Su-o
R-egis et heorum frangit mors robore robu-r.
S-is quicumque Vellis, Pulvis et Umbra Sumu-s.

U zbirci *Delectus poetarum pars prima* iz 1825. godine zabilježeni su navedeni stihovi kao dio epigrama koji potpisuje John Owen (neobično je da stihovi nisu zabilježeni u njegovoj zbirci *Epigrammata*). Početna i završna slova četiriju stihova čine akrostih „mors“ (smrt), a sami stihovi variraju motiv smrti koja sve izjednačuje (*mors nivelatrix*) – ukratko, poruka je da su svi jednaki pred smrti i da smrt nitko ne može izbjeći. Stihovi upozoravaju na čovjekovu slabost (*innumeris morbis* – podložnost brojnim bolestima),

⁹¹ “Savršena aliteracija i njoj primjeren ritam ostvaruje se u tautogramskim iskazima. Sustavno nizanje riječi koje počinju istim suglasnikom ostavlja dojam skandiranja, djeluje artificijelno, ludično i obično stvara iskaz humorne intonacije.” Krešimir Bagić, *Rječnik stilskih figura* (Zagreb:Školska knjiga, 2012), 23.

⁹² Giuseppe Gatti *Sales poetici, proverbiales, et iocosi: ad condimentum honestae conversationis, recreationem, et eruditionem simul studiosae juventutis collecti ac ... Joanni Guilielmo ... Baroni de Stridel oblata a Josepho Gatti Florentino*, 19.

snagu smrti (*frangit robur regis et heroum* – lomi snagu kraljeva i vladara) i prolaznost života (*pulvis et umbra sumus* – mi smo pepeo i sjena, inače Horacijev stih [*Carm.* 4, 7, 16]). To da je čovjek prah i pepeo karakteristično je za kršćanstvo, a motiv se često javlja u srednjem vijeku, pa i u baroku. Akrostih je figura konstrukcije, a „riječ ili rečenica u akrostihu hermeneutički je signal – upozorava na temu, ideju, osnovnu misao pjesme ili pak ponavlja njezin naslov. Taj svojevrsni tajnopis osobito je bio popularan u helenističkoj i latinskoj poeziji te u poeziji srednjeg vijeka, renesanse, baroka i romantizma.“⁹³

Otto Tenet Mappa Madidam mappam Tenet otto

Roma Tibi subito Motibus ibit amor.

Nakon navedenih stihova koji imaju poruku o smrti, ovi su stihovi samo primjer palindroma, bez nekog značenja. Oba se stiha mogu čitati slijeva nadesno i zdesna nalijevo, a da daju isti tekst. Očito je da sastavljač nije sabirao stihove kako bi činili smislenu pjesmu nego je uzimao specifične primjere stilskih figura.

Insignis ignis Ignatius ignibus ignit.

Posljednji stih primjer je paregmenona – etimološke figure koja se temelji na nizanju riječi istog korijena. U ovom je slučaju korijen „ignis“ (vatra, plamen). Primjer poliptotona, odnosno nizanja različitih padežnih oblika iste riječi jest *ignis... ignibus – ignis* je nominativ jednine, a *ignibus* dativ ili ablativ množine imenice ignis, -is, f.

Zapis pod brojem [81] u *Pjesmarici* predstavljen je kao pjesma pod naslovom *Flos fueram fractus florem fortuna fefellit florentem floreni florida flora fleat*. Međutim, postoji mogućnost da *Flos fueram...* nije naslov pjesme nego da su to dva stiha koja su u rukopisu bila ispisana u nizu, malo istaknutije od ostalih stihova pa su shvaćeni kao naslov. U čitavom su zapisu nanizani primjeri igre riječima⁹⁴ na fonetskoj, leksičkoj i

⁹³ Krešimir Bagić, *Rječnik stilskih figura* (Zagreb: Školska knjiga, 2012), 12.

⁹⁴ „Pojam koji objedinjuje niz stilskih postupaka i figura koji se temelje na zvukovnom ili smisaonom poigravanju jezikom“ Krešimir Bagić, *Rječnik stilskih figura* (Zagreb:Školska knjiga, 2012), 152.

piktografskoj razini, odnosno figura dikcije i figura riječi. Stoga je u ovom slučaju možda bolje govoriti o nizu pjesničkih igrarija, a ne o pjesmi.

11. 6. [82] O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium

O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium latinska je pjesma u drugom dijelu *Pjesmarice* pod brojem [82]. U izdanju je podijeljena na osam četverostiha i nema rimu. Postoji mogućnost da su u rukopisu stihovi pjesme pisani *in continuo* zbog štednje papira, no u pjesmi se može uočiti ritmički obrazac koji govori da pjesma ima metar i rimu u tradiciji srednjovjekovne poezije, po silabičkoj versifikaciji. Taj bi se ritmički obrazac lakše primijetio da je pjesma u izdanju *Pjesmarice* uređena na sljedeći način:

O, me mestum Belgradum,
mestum fortalitium,
quondam magnum et stupendum
artis Martis oraculum,
tot expensis comparatum,
clavis regni appellatum,
pergo in exilium!

Pjesma se sastoji od sedmeraca i osmeraca povezanih rimom *aaaa*.

Za razliku od pjesama *Invenies multos si res tibi floret amicos* i *Hostis est quisquis mihi* koje su sastavljene od već postojećih stihova raznih autora, kod ove pjesme to nije slučaj. Zapisana je i u mađarskoj zbirci *Szakolczai István Daloskönyve* (*Pjesmarica Istvána Szakolczaija*) iz 18. stoljeća pod naslovom *Planctus Bellgradini*,⁹⁵ a posljednje su dvije strofe uz neke preinake zapisane u rukopisu *Cantilena antiquae*.

Pjesma započinje žaljenjem za Beogradom kakav je nekad bio – snažna utvrda (*fortalitium*), velik (*magnum*), znamenit po svojim ratnim vještinama (*stupendum artis Martis Oraculum*) i prozvan *clavis Regni*. Ista se metafora nalazi i u zbirci *Austriae Gloria, Chronographicis Gratulationibus et Votis expressa Leopoldo Romanorum*

⁹⁵ Sadržaj *Pjesmarice István Daloskönyve*,
http://epa.oszk.hu/00000/00001/00189/pdf/ITK_00189_1943_04_306-310.pdf (20. 7. 2020)

Imperatori iz 1689. godine, u kojoj kronogram pod naslovom *Belgradum Regnorum Clavis. Ad Augustissimum Leopoldum Imperatorem* glasi ovako:

PerCIpItVr graeCa regnorVM CLaVIs In aLBa.

SVsCIpe. SVLtanI nVnC tIbI porta patet

I u epigramu je Beograd prozvan „ključem Svetog Rimskog Carstva“ čiji je car u to vrijeme bio Leopold I. (ugarsko-hrvatski kralj i rimsko-njemački car). Riječ *porta* u anagramu odnosi se na *Porta Ottomanica*.

Beograd je za vrijeme austro-turskih ratova (16 – 18. stoljeće) bio jedan od gradova oko kojeg su ratovali Osmanlije i Habsburgovci. Od 1521. godine Beograd je pripadao Osmanskom Carstvu, a 1688. Habsburgovci ga osvajaju. Međutim, to nije dugo potrajalo jer se Osmansko Carstvo izborilo za Beograd već 1690. godine, a austrijska ga je vojska osvajala još 1717. i 1789. godine, no Beograd bi svaki put opet pripao Osmanlijama. Budući da u pjesmi nije dana informacija o kojem se točno povijesnom događaju radi, pretpostavka je da pjesma govori o nekom od ponovnih osmanskih osvajanja Beograda. Autor oplakuje Beograd kakav je nekad bio i opisuje ga kakav je u sadašnjosti. Za vrijeme ratova s Osmanlijama došlo je do velikih seoba stanovništva o čemu i svjedoče stihovi u kojima se lirski subjekt obraća u prvom licu: *pergo in exilium* (idem u progonstvo) / *Pergo, pergo o! infelix, quo pergere nefas est*. U trećoj je strofi, obraćanjem lirskog subjekta u drugom licu jednine (*Vidisses tu Belgradum*), uspostavljen kontrast između pojmova *locus amoenissimus* i *barbarismus* u opisivanju Beograda. *Locus amoenus* simbolizira sigurno i ugodno mjesto, kao pojam postoji još od antike (Homer, Teokrit, Vergilije), a vrlo je popularan bio za vrijeme renesanse. Beograd je *barbarismus* za vrijeme ratova jer je tada pun raznog oružja kao što su mačevi (*enses*), puške (*sclopi*) i kugle (*globi*). Osim toga navedenog, Beograd ima snažne zidine (*fortissima moenia*) i vojsku spremnu na napad neprijatelja. Nekoć su u Beogradu bili brojni bedemi (*claustra*), hramovi (*templa*) i uresi (*ornamenta*). U šestoj strofi subjekt priznaje da je nevino (*inocenter*) izdao svoj grad Judinim poljupcem (*osculo Judae*) i predaje ga neprijatelju (*trado Inimico*). Judin poljubac motiv je koji je postao sinonim za izdaju, a u pjesmi je upravo riječ o političkoj izdaji.

Pjesmu je na mađarskom zabilježio mađarski sakupljač narodnih stihova i glazbe, Ádam Pálóczy Horváth (1760 – 1820) u zbirku *Külömb-külömb-féle dolgokról irt külömb-külömb-féle VERSEK, Mellyeket maga' régibb és újabb írásaiból öszve-szedett*

*Horváth Ádám*⁹⁶ (*Raznovrsne pjesme pisane o raznovrsnim stvarima koje je iz starijih i novijih spisa sabrao Adam Horvat*),⁹⁷ a datirana je u 1787. godinu.⁹⁸ Nije poznato kad je pjesma točno nastala i tko je njezin autor. Mađarski je zapis iz 1787. godine, međutim, ne zna se kad je nastala latinska verzija. Budući da govori o osvajanjima Beograda, sigurno je nastala u razdoblju od kraja 17. pa do kraja 18. stoljeća, a osim toga, zapisi (tekstovi o službenim misama) u *Pjesmarici* nakon pjesme o osvajanju Beograda nastali su do 1798. godine. Pjesma iznosi žaljenje nad povijesnim događajem osvajanja Beograda, a posljednje dvije strofe nisu smisljeno povezane s ostatkom pjesme:

O amor, o amor amore amare chara pectora,
edicite, pandite, quae sit amare, chara pignora,
quid sit amare, considerare, mare amare vult
dare in me.

Qui amat, dum amat, decipitur ille, ille capitur,
vexatur, ridetur, videtur a mille, ille temnitur,
caecus amore, lassus in ore, ore non amore
labore vir est.

U rukopisu *Cantilena antiquae* uz ovu je strofu zabilježen notni zapis. Budući da te strofe nisu povezane s povijesnom pjesmom o osvajanju Beograda i u rukopisu *Cantilena antiquae* imaju svoj notni zapis, riječ je o zasebnoj pjesmi koja funkcionira kao pjesnička igrarija. No vjerojatno je u rukopisu *Pjesmarice* zapisana odmah u nastavku pjesme *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium*, stoga i u izdanju *Pjesmarice* djeluje kao dio iste pjesme. Prva strofa otvara pitanje što znači voljeti, a druga strofa opisuje muke zaljubljene osobe. Obje strofe primjeri su nizanja stilskih figura. Naime, nizanje riječi *amor* i *amare* primjer je paregmenona. Zatim *rara pignora, edicite pandite, considerare mare amare dare* primjeri su homeoteleutona. U drugoj strofi, *decipitur capitur venatur videtur ridetur temnitur* primjer je homeoptotona (nizanje istih završnih morfema), podvrste homeoteleutona, a *ore more labore* primjer je homeoteleutona.

⁹⁶ Pálóczi Horváth Ádám műve, *Raznovrsne pjesme pisane o raznovrsnim stvarima koje je iz starijih i novijih spisa sabrao Adam Horvat*, http://deba.unideb.hu/deba/paloczi/text.php?id=paloczi_szcsp_02_k (20. 7. 2020)

⁹⁷ Hvala dragom kolegi Borni Marčacu, studentu hungarologije, na prijevodu naslova mađarske zbirke Adama Horvata.

⁹⁸ Izvedba pjesme *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* može se poslušati na ovoj poveznici: http://www.iti.mta.hu/Neolatin/Concert/16_O-me-moestum_Pergamus.mp3.

Također uz te figure valja navesti i asonancu (glasova *o, a, e*) i aliteraciju (glasova *r, m, d*).

11. 7. [84] *O, felices peccatores, vita vobis oritur*

Posljednja pjesma u *Pjesmarici* naslovljena je početnim stihom *O, felices peccatores, vita vobis oritur*. Pjesma je napisana u tri strofe od pet stihova, uz parnu rimu (*oritur – moritur, viator – Salvator*). Pretpostavka je da su u rukopisu pojedini stihovi pjesme pisani *in continuo*, pa su prva dva stiha svake strofe dulja od preostala tri stiha u strofi. Međutim, pjesma bi vjerojatno grafički trebala izgledati ovako:

O, felices peccatores,

Vita vobis oritur.

O, intentos hos amores,

quando Christus moritur.

Ille vobis sit viator,

Ille vobis sit Salvator,

Ille vobis oritur.

U pjesmi se izmjenjuju osmerci i sedmerci, a povezani su rimom *abab*, kao što je i prikazano.

Religioznog je sadržaja – govori o Kristu koji je umro za grešnike kako bi im dao novi život. Krist je opisan kao *viator* (suputnik grešnicima na njihovom putu), *Salvator* (Spasitelj) i *Redemptor* (Otkupitelj). U stihovima su suprotstavljeni brojni pojmovi, poput *oritur – moritur* (rađa se – umire), *peccatum – Salvator* (griješ – Spasitelj), *trucidavit – reparavit* (uništio – popravio) i *tela mortis confracta – vita nova data* (slomljeno oružje smrti – dan novi život). Pjesma imperativima potiče ljude (*peccatores*) da se raduju, slave Spasitelja (*exaltate Salvatorem*), ponovno počnu voljeti (*redamate iugiter*), pjevaju Božju pobjedu (*canite victoriam*) i daju Bogu slavu (*date Deo gloriam*). Poruka pjesme je da je Krist smrću na križu otkupio grijehe svijeta i pobijedio smrt te ljudima omogućio novi život i spas. U duhu katoličke obnove pjesma upozorava na ljudski grijeh (*peccatum per Adamum quod contractum*), ali radosno poziva na veselje i slavu Božje snage i pobjede koja je ljudima pružila priliku za spasenje.

Pjesma je, osim u *Pjesmarici*, zapisana i u *Pjesmarici Istvána Szakolczaija*,⁹⁹ što se doznaje iz popisa pjesama koji je objavljen u novije vrijeme, a čitava *Pjesmarica Istvána Szakolczaija* nije dostupna u internetskom pretraživanju. U *Pjesmarici Istvána Szakolczaija* (što je također vidljivo uz objavljeni popis pjesama) stoji napomena na mađarskom: „Na jednoj dražbi poštanske štedionice na prodaju je dospio jedan mali rukopis oktav formata pod nazivom 'Rukopisni latinski molitvenik iz 18. stoljeća'. Naslov mu je dao tek površni pregled; prva napomena u rukopisu je *Gaudet vero possessore Stephano Szakolczai Die 6. Maji, Anno 1762. Szegedini*. Prema toj osnovi rukopis možemo nazvati zbirkom pjesama Istvána Szakolczaija. Sadržaj mu čine pjesme na latinskom, mađarskom, poljskom, slovačkom, srpskom, njemačkom itd.“ Iz te se napomene doznaje da je zbirku u nekom razdoblju posjedovao István Szakolczai. Zatim slijedi sadržaj u kojem su nabrojane pjesme, a među njima se našla i *O felices peccatores! vobis vita oritur* na 20. stranici.¹⁰⁰

Pjesme *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* i *O felices peccatores, vita vobis oritur* zapisane su na kraju *Pjesmarice*. Već je spomenuto da je Barbara Sidonija Peranski zaslužna za očuvanje rukopisa *Pjesmarice*. Naime, Peranski je porodica koja je ime dobila po gradu Perni u njihovu posjedu. Nakon turskog osvajanja Perne, Peranski su se smjestili u blizinu grada Ozlja kod svojih daljnjih rođaka, Zrinskih. Sidonija, kći Ivana Peranskog, dobila je *Pjesmaricu* i sačuvala ju. Njezin je otac sahranjen u crkvi svetičkih pavlina.¹⁰¹ Sidonija je umrla 1713. godine, a na prvom je listu *Pjesmarice* bilo zapisano ime Pavla Jurjevića koji je 1714. bio prior samostana Svetice.¹⁰² To znači da je godinu dana nakon Sidonijine smrti *Pjesmarica* pripala svetičkom samostanu. Nakon ukinuća pavlinskog reda 1786. godine dospjela je u franjevačku knjižnicu u Karlovcu.¹⁰³ Na kraju *Pjesmarice* zabilježen je latinski tekst o službenim misama za blagdane i o gregorijanskim i običnim misama za Emerika Erdödyja od 1795. do 1798. godine. Prema navedenim podacima o *Pjesmarici*, može se zaključiti da su latinske pjesme iz drugog dijela *Pjesmarice* zapisane u okviru samostana – pavlinskog i franjevačkog, u razdoblju od 1714. do 1798.

⁹⁹ Sadržaj *Pjesmarice Istvána Szakolczaija*, http://epa.oszk.hu/00000/00001/00189/pdf/ITK_00189_1943_04_306-310.pdf (21. 7. 2020)

¹⁰⁰ Sadržaj *Pjesmarice Istvána Szakolczaija*, http://epa.oszk.hu/00000/00001/00189/pdf/ITK_00189_1943_04_306-310.pdf (21. 7. 2020)

¹⁰¹ Josip Bratulić, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski* (Zagreb: Matica hrvatska, 2014), 317.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

11. 8. Odnos latinskih i hrvatskih pjesama u Pjesmarici Ane Katarine Zrinski

Latinske pjesme u Pjesmarici Ane Katarine Zrinski ne čine homogen korpus. Pjesme br. [79] *Invenies multos si res tibi floret amicos* i br. [80] *Hostis est quisquis mihi* primjeri su centona, tehnike sastavljanja pjesme od već postojećih stihova. Obje pjesme sadrže moralnopoučne sentencije, poglavito u obliku distiha (epigrama). Zatim, zapis br. [81] *Flos fueram fractus* te stihovi *O amor, o amor...* i *Qui amat, dum amat...* zapisani kao dio pjesme br. [82] primjeri su pjesničkih igrarija koje su u to vrijeme bile popularne i prepisivale su se u razne pjesmarice. Pjesme su s povijesnim kontekstom br. [2] *Somnia non omnia visa sunt errare* (o vjerolomnosti Francuza) i br. [82] *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* (o osvajanju Beograda). Barokni motiv prolaznosti i ispraznosti ovozemaljskog života te poziva na obraćenje najistaknutiji je u pjesmi br. [3] *Deploratio vanitatis mundi*, ali je prisutan i u pjesmi [2]. Pjesma br. [84] *O, felices peccatores, vita vobis oritur* jedina je latinska pjesma napisana u radosnom tonu (pjesme [2], [3] i [82] žalobnog su tona), premda i ona upućuje grešnicima poziv na obraćenje. Religiozni motivi u nemalom su broju prisutni u pjesmama [2], [3], [82] i [84], a tim je pjesmama zajednička i silabička versifikacija srednjovjekovne latinske poezije.

Usporedbom latinskih i hrvatskih pjesama u *Pjesmarici* mogu se uočiti sličnosti i razlike. Hrvatskih je pjesama mnogo više i najbrojnije su one samosažalijevajućeg i pesimističnog tona ženskog lirskog subjekta zbog nesretne sudbine ([31] *Ah! Nesriču moju neću ni tužiti*; [28] *Oh! Tužno življenje, koje j' neg terplenje*; [33] *Nut kak me nesriča tirati počela*; [41] *Žalosna je ona vura koja nama ne da mira...*), kakvih nema među latinskim pjesmama. Hrvatske se pjesme doimaju intimnijima, osobnijima od latinskih pjesama. Isto tako, među hrvatskim pjesmama nekoliko ih je ljubavne tematike ([59] *Oh misli moje ljubljene*; [63] *Od potlam se spoznah vu virnosti tvojoj*; [64] *Oh, Kupido zmožni, Bože od ljubavi*; [75] *Rajši b' da sam sužanj*), što nije slučaj kod latinskih pjesama. Brojne su i hrvatske pjesme religioznog sadržaja ([61] *I. N. R. J. / Popivka suprot hman jezikom*; [77] *Pisanica ili muke Jezuševe premišljanje*; [78] *Pravično za grehe pokajanje*; [83] *Amo darujem Ježusa, tega krala nebeskoga*), a neke su od njih obraćenje Bogu, poput molitve ([6] *Stvoritelju svita da bih pitat smila*; [11] *Vsamoguči Bože komu su vsa znana*). Tim je pjesmama možda najbližnja latinska [84] *O felices*

peccatores, vita vobis oritur. Također je u hrvatskom dijelu zbirke zapisana i pokoja pjesma o prolaznosti i nestalnosti života ([62] *O sriča, kak čudno igraš z kolom*; [66] *Nestalnost vrimena*; [74] *Ah! istina prava to je*), što je blisko temama latinskih pjesama pod brojem [2] i [3]. Među hrvatskim pjesmama nema prepjeva neke od latinskih pjesama, a isto tako ne postoji primjer pjesničkih igrarija. Katarinina pjesmarica sadrži i zapis veoma popularne i prepisivane pjesme br. [76] *Protuletno drago vreme pak nam dohodi* čiji se zapis nalazi i u *Pjesmarici Nikole Šafrana*.

12. Pjesmarica Nikole Šafrana

Pjesmarica Nikole Šafrana smatra se jednom od najopsežnijih svjetovnih kajkavskih pjesmarica i grafički najuređenijih zbirka kajkavske lirike. Pjesmarica je nedavno u transkripciji objavljena u Matici hrvatskoj, a uz nju su priloženi prepjevi latinskih pjesama na hrvatski jezik koje je priredila Zrinka Blažević. Nikola Šafran, čije se ime u pjesmarici dvaput spominje, a o kome se danas ništa ne zna, bio je vlasnik te pjesmarice u nekom razdoblju. To se doznaje iz potpisa na unutrašnjoj strani prve korice rukopisa „Nikolaus (Mikolaus) Shafran“ i potpisa „Nicolaus Shafran“ u vinjeti na kraju *Popevke 13* na 22. strani, prema kojem se zaključuje da je Nikola Šafran vjerojatno bio naručitelj i prvi vlasnik zbirke.¹⁰⁴ Ne zna se tko ju je pisao, ali je poznato da je riječ o istom pisaru koji je napisao pjesmaricu *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis*.¹⁰⁵ Franjo Fancev obje pjesmarice naziva kajkavskim kanconijerima¹⁰⁶ čime ističe da funkcioniraju kao završene, zaokružene cjeline. Nijedna od zbirki nije detaljnije analizirana niti objavljena u cijelosti, tek se u nekoliko navrata u literaturi pisalo o objema.¹⁰⁷

Pjesmarica Nikole Šafrana danas se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.¹⁰⁸ Što se tiče dimenzija, visina pjesmarice iznosi 18, a dužina 10.5 centimetara. Sadrži 192 pjesme, od čega je 185 pjesama na hrvatskom, a sedam na latinskom. Ovom se zbirkom prvi počeo baviti Milivoj Šrepel – 1899. godine detaljno ju je opisao i objavio 34 pjesme iz nje. Njome se također bavio i Franjo Fancev prema kojem zbirku datiramo najkasnije u 1800. godinu. Mjesto nastanka također nije moguće sa sigurnošću utvrditi, no u pjesmama se spominju lokaliteti poput Zagorja, Međimurja, Prigorja, Turopolja pa se zbirka vezuje za kajkavski kraj.¹⁰⁹ Osim toga, većinom su sve pjesme pisane hrvatskim jezikom, odnosno kajkavštinom, dok se u manjem dijelu pjesama javljaju i elementi štokavštine. Rukopis je vrlo uredan, čitljiv, pisan crnom tintom, a sve su pjesme numerirane i poredane abecednim redom po prvom stihu, što ide u prilog tezi da je *Pjesmarica Nikole Šafrana* zaista jedna od najuređenijih zbirka te da funkcionira kao zaokružena cjelina. Rukopis pjesmarice ukrašen je florealnim motivima i elementima izvedenim u crvenoj tinti. Osim što su numerirane i poredane abecednim

¹⁰⁴ Ivan Zvonar, „Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda“, 302 – 303.

¹⁰⁵ Lahorka Plejić Poje, „Kam, Jožek, putuješ. Mali prilog proučavanju stare kajkavske svjetovne lirike“, *Croatica et Slavica Iadertina XV*, br. 15, (2019), 148. <https://hrcak.srce.hr/238766> (6. 8. 2020)

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid, 302 – 303.

¹⁰⁹ Ibid, 149.

redom, iznad svake su pjesme crvenom bojom ispisani naslovi (*arija, popevka ili napitnicza*) koji određuju vrstu pjesme. Pjesme su najvećim brojem *popevke*, dok je arija šest, a napitnica sedamnaest. *Pjesmarica Nikole Šafrana* sadrži popularne povijesno-političke pjesme o ponovnom padu Beograda pod Turke (*Popevka 23.*) te o pogibiji Zrinskog i Frankopana (*Od Petra Zrina, bana horvatskoga*). Ostale pjesme određene kao *popevke* najčešće su ljubavne tematike, a osim toga, brojne su rugalice i slobodne, lascivne pjesme.¹¹⁰ Napitnice su usko vezane za određene društvene prigode i događaje, a uvijek imaju zadaću nazdravljanja ili čestitanja. Arije su malobrojne u *Pjesmarici Nikole Šafrana*, a teško ih je zajedno tematski i žanrovski odrediti.

13. Napitnice iz *Pjesmarice Nikole Šafrana*

U *Pjesmarici Nikole Šafrana* zapisano je 17 napitnica, od kojih su tri na latinskom, a preostalih je 14 na hrvatskom jeziku. Prije sadržajne analize latinskih napitnica iz *Pjesmarice*, valjalo bi reći nešto o napitničarskoj tradiciji u hrvatskoj kulturi i književnosti.

13. 1. Napitnice

Smatrane neizostavnim dijelom hrvatske vinske tradicije, napitnice su bile veoma popularne među hrvatskim plemićima u 17. i 18. stoljeću. Vođeni geslom „nulla dies sine poculo“, hrvatski su plemići u povoljnim prilikama kao što su bila razdoblja sigurnosti od Turaka, blagodati zemlje i jeftinoće kmetskog rada nekako morali ispuniti svoju dokolicu.¹¹¹ U svrhu traćenja dokolice, 1696. godine Baltazar Patačić osnovao je *Ordo doctorum in celeberrima facultate Neo Medica promotorum* („društvo vinskih doktora od pinte“) u Vidovcu, a takva su društva također osnivana po ostatku Europe. Može se naslutiti da su se vinska društva u 17. stoljeću razvila iz „đачke potkulture europskog latinskog srednjovjekovlja i samostanskih škola“ te da su „parodijski odjek suvremenih učenih društava, akademija i sveučilišta, tada osnivanih u velikom broju.“¹¹² To se vidi i iz pjesme *Pohvala fakulteta (Elogium facultatis)*, koju je Patačić kao osnivač društva

¹¹⁰ Ivan Zvonar, „Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda“, 302 – 303.

¹¹¹ Josip Matasović, *Iz galantnog stoljeća* (Zagreb: Kugli, 1921), 78.

¹¹² Ivan Lozica, „Gesunkenes getrunkenes Kulturgut: vinski statuti pod starimi krovovi“ u: *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 33, br. 2, (1996), 407.

napisao u čast Pinti, a u prijevodu Veljka Gortana s latinskog na hrvatski jezik glasi ovako: „Sad već, Sorbono, šuti - reći ću bez uvrede. Oni koje ti uvrštavaš među doktore i kojima otvaraš put do časti, u ovoj će kući jedva moći postati učenici. Ovo je prava škola doktora, ova učena Minerva napitaka pruža učenima znanost i liječnicima liječničko umijeće, pravnicima otvara zakone, a svećenicima brevijar. Vojnicima pruža štit, a narodu posvemašnju sigurnost. Ona štuje ljudska prava a ne želi kršiti ni božja. U Pinti je naime kvintesencija znanosti koja govoru daje uvjerljivost a pjesništvu ljupkost. Stoga poslije malo drugih ona s pravom postaje peti Fakultet.“ Druženja Pintaša bila su ispunjena „govorancijama u iskvorenoj, domaćoj latinštini koju začinjaše stolno društvo i mnoštvom kajkavizama“¹¹³, obilnim ispijanjem vina i recitiranjem napitnica, a Baltazar Patačić sa sobom je nosio knjigu *Ordo doctorum* i u nju bilježio nove članove društva. U svoju knjigu zapisao je latinske stihove: „Per multas pintas diu vivat clara Facultas, / Candorem morum, Concordia jungat amorum“ što znači: „Kroz mnoge pinte nek dugo poživiti slavni fakultet / neka se slogom ljubavi spaja čistoća običaja“, a članovi upisivani u društvo dobivali su titule doktora. Patačić je nosio titulu doktora Illmera, u to vrijeme znamenitog liječnika u Kraljevini Hrvatskoj.¹¹⁴ Jedan od poznatijih članova Pinte bio je i Pavao Ritter Vitezović, a Adam Rauch zabilježen je 19. ožujka 1719. godine među posljednjim članovima društva. Do tog je datuma društvo brojalo 175 članova različita staleža i nacionalnosti. Matasović Pintaše opisuje kao društvo uglednih ljudi koje je, ispijanjem vina uz brojne improvizirane zdravice na latinskom, odvlačilo pažnju s viših interesa i u kojem se orio „zvek srebrnih vrčeva i glas generala ili patrijarha vinske braće, koji 'na djelu' pokaza, koliko mogaše natkriliti sve zaredom pri bokalu i čaši prepunoj posred Pintinih odličnih posijela.“¹¹⁵ Napitnice su bile popularne i proširene pjesme koje su se, osim recitiranja za stolom, zapisivale i prepisivale u raznim pjesmaricama. U 17. i 18. stoljeću nastao je velik broj napitnica na latinskom i hrvatskom jeziku, a neke od njih zapisane su i u *Pjesmarici Nikole Šafrana*. O latinskim napitnicama iz Šafranove pjesmarice bit će govora u sljedećim odlomcima.

13. 2. Napitnica 5.

¹¹³ Ivan Lozica, „Gesunkenes getrunkenes Kulturgut: vinski statuti pod starimi krovovi“, 407.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Josip Matasović, *Iz galantnog stoljeća*.

Napitnica 5. sastoji se od šest stihova. Započinje poznatim stihovima iz Psalma 133: *Ecce quam bonum atque jucundum, cohabitare fratres in unum*. Pretpostavlja se da je David napisao taj psalam nakon što su ga izraelska plemena okrunila za kralja i da govori o jedinstvu i ljubavi. Biblijski su stihovi u ovoj pjesmi poslužili kao poziv na obilno ispijanje vina. Zatim napitnica nastavlja hrvatskim jezikom poziv braći da se napiju (*dejte anda, braća mâ/ da se napijemo*), a uporaba narodnog jezika u napitnici na latinskom nije strana jer su se, primjerice, i u latinskim pjesmama srednjovjekovnog kodeksa *Carmina Burana* isto tako pojavljivali stihovi na narodnom jeziku (njemačkom ili francuskom). Kombiniranje stihova na narodnom jeziku s onima na latinskom djeluje komično, pogotovo nakon citiranja početnog retka biblijskog psalma o vinu. Zatim se nastavljaju latinski stihovi (*totum quantum, totum quantum/ debes epotare – epotavi.*) u drugom licu jednine potičući „brata“ da popije sve vino dokraja. Zanimljivo je kako su biblijski stihovi, izvađeni iz biblijskog konteksta, preoznačeni nakon što su im dodani stihovi koji im pridaju društvenu ulogu poticanja i pozivanja na pijanstvo. Vino je čest motiv u Bibliji i promatrano je s pozitivnog gledišta (*Vino razvedruje srce čovječje*, Ps 104,15), ali samo ako se konzumira u umjerenim količinama, što nije slučaj u, kako ju Josip Matasović naziva, „čuturaškoj kulturi“ 17. i 18. stoljeća. To se i vidi u navedenoj napitnici – sve se vino mora popiti naskap. Pjesma završava izjavom *epotavi* („ispio sam“) u prvom licu jednine perfekta.

13. 3. Napitnica 6.

Napitnica 6. također je napisana u šest stihova, a poziva na ispijanje Bakhova vina. Pjesma ima određeni ritmički obrazac i rimu. Vino je smatrano začinom mladosti (*aroma juventutis*), a spominjanje Bakha, boga hedonizma, nije neobično u govoru o vinu. S vinom se povezuju osjećaji sreće (*felix*) i blagoslova (*faustus*). Pjesma je prožeta osjećajem jedinstva braće (*Fratres infundamus*) u ispijanju vina. Na početku je pjesma pisana u prvom licu množine adhortativnog konjunktiva (*infundamus*) koji služi za izricanje poticaja, a posljednji stihovi sadrže imperATIVE za izricanje naredbe (*bibe*).

13. 4. Napitnica 7.

Napitnica 7. napisana je u osam stihova, a opisuje vojni tabor (*in castris*) u kojem su suprotstavljeni pojmovi *arma fortissima* i *vina dulcissima*. Pjesma se može povezati sa situacijom hrvatskog plemstva krajem 17. i početkom 18. stoljeća, koje je, kako Matasović kaže, osjećajući sigurnost od turske opasnosti, zapadalo u *morbis vagabundi* i oružje zamijenilo ispijanjem vina u traćenju dokolice.¹¹⁶

13. 5. Napitnice u zbirci *Carmina Burana*

Već je spomenuto da su se hrvatska vinska društva u 17. stoljeću razvila iz đačke potkulture europskog latinskog srednjovjekovlja. Najpoznatije društvo te europske srednjovjekovne đačke potkulture su golijardi, odnosno skupina studenata i klerika koji su djelovali na području Francuske, Engleske, Italije i Njemačke u 11, 12. i 13. stoljeću, a pisali su pjesme raznolikog sadržaja. Budući da su putovali od učilišta do učilišta da bi usavršili svoju profesiju, prozvani su vagantima (pjesnici litalice), a tijekom „lutanja“ stekli su slobodan način života. Njihove su pjesme o vinu, mladosti, senzualnoj ljubavi, bratstvu, studiju, moralu... Neke od pjesama okupljene su u zbirci *Carmina Burana*, a potječu iz 11, 12. pa čak i 13. stoljeća. U svojim su pjesmama golijardi često miješali latinski i narodni jezik, što izaziva komičan i parodijski efekt. U zbirci *Carmina Burana* veoma su brojne bile napitnice, a najpoznatiji stihovi napitnica koji potječu iz zbirke sljedeći su: *In taberna quando sumus / non curamus, quid sit humus; Meum est propositum / in taberna mori; Bacche, benevenias / gratus et optatus...* Napitnice su pozivale na razvrat, druženje sa ženama, besramno ponašanje i hedonizam. Svim su napitnicama, i hrvatskim i latinskim, zajednički motivi poput vina (*vinum*), Bakha (*Bacchus*), krčme (*taberna*), žena (*mulieres*), bratstva (*fratres*) itd. Napitničarstvo zaista ima dugu tradiciju, a vjerojatno su naša vinska društva unutar kojih su nastajale napitnice inspiraciju crpila iz primjera europskih srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih društava i njihovih napitnica.

14. Latinske popevke u Pjesmarici Nikole Šafrana

Latinskih popevki u *Pjesmarici Nikole Šafrana* ukupno je četiri. Zapisane su na samom kraju *Pjesmarice*, među posljednjim pjesmama. Nisu numerirane, a naslovljene

¹¹⁶Josip Matasović, *Iz galantnog stoljeća*, 79.

su po početnom stihu. Raznolikog su sadržaja i tona, a donose brojne teme o izvanknjiževnoj zbilji.

14. 1. Nova laeta perfecta cursor attulit

Prva je latinska popevka *Nova laeta perfecta cursor attulit*. Podijeljena je u 15 strofa, među kojima su katreni, kvintine i sestine, tako da pjesma sadrži ukupno 69 stihova. Katreni imaju parnu rimu (*attulit – appulit, genio – Eugenio*), a osim toga, u stihu postoji i unutarnja rima (*medio – genio, praessos – oppressos, undas – profundas, minus – cominus,...*), dok to nije slučaj s ostalim strofama u kojima postoji određeni ritmički obrazac (rima se može primijetiti), ali nisu u skladu s time grafički uređene u transkripciji Zrinke Blažević za potrebe suvremenog izdanja *Pjesmarice Nikole Šafrana*, koje uskoro izlazi u izdanju Matice hrvatske. Ova se pjesma ne nalazi ni u kojem drugom poznatom izvoru. Opisuje pobjedu austrijske vojske nad Francuzima u Ratu za španjolsku baštinu u jednoj od bitaka s početka 18. stoljeća. Već se u prvoj strofi spominje ime austrijskog vojskovođe, Eugena Savojskog, i doznaje se informacija da je usred noći napao Gale (Francuze) i porazio ih. U šestoj strofi uvodi se motiv pobjede postignute zasjedom vojske Eugena Savojskog (*Postquam facta nec olfacta sunt insidia*) – Francuzi i njihov vojskovođa de Villars (*Villaroja*) nisu očekivali napad te nisu bili spremni zbog čega su doživjeli težak poraz. Satirično se opisuje nespремnost vojskovođe de Villarsa (*Necdum lecto ex dilecto Dux prosiluit, / neque tonsus nec plumbatus / foras prodiit*) koji je iskočio iz kreveta „nepočestlan i neopremljen“ te bos (*sine galigis*). Poraz Francuza prikazan je katastrofalno – nemoguće je zbrojiti poginule vojnike (*Nolo caesos computare ne deficiam*), a osim toga, vojska Eugena Savojskog priskrbila je ogroman ratni plijen i trijumfalno proslavila pobjedu. *Popevka* slavi povijesni događaj pobjede Eugena Savojskog, a ispunjena je ratnim motivima poput *victoria* (pobjeda), *moenia* (zidine), *agmen* (vojska), *hostis* (neprijatelj), *insidia* (zasjeda), *excubia* (straža), *ensis* (mač), *sanguis* (krv), te oblicima glagola *necare* (ubiti), *secare* (posjeći), *sternere* (prezreti), *imperare* (zapovijedati), *imminere* (prijetiti), *rapere* (oteti)... Ta je pjesma primjer tematiziranja političkog događaja. Izvor joj nije pronađen pa je moguće da je nastala u domaćoj, kajkavskoj sredini.

14. 2. Vana juvenus cur jaces artus

Druga latinska popevka *Vana juvenus cur jaces artus* u transkripciji je napisana u devet distiha. U pjesmi se može prepoznati određeni ritmički obrazac, stoga bi pjesma trebala biti drugačije grafički uređena na sljedeći način:

Vana juvenus

cur jaces artus

Regere nescis

habenas mentis

sub periculo. Rep[etitur]

Stihovi pjesme poglavito su peterci, a povezani su rimom *aabb* (*juvenus – artus, nescis – mentis...*).

Osim u Šafrana, može se pronaći i u mađarskoj zbirci *Szokolczai István Daloskönyve* (*Pjesmarica Istvána Szokolczaija*) iz 18. stoljeća kao *Cantus funebris*, odnosno sprovodna pjesma.¹¹⁷ Moralističkog je sadržaja – sadrži kratku priču s poukom o mladenačkoj taštini koja može biti pogubna. Započinje apostrofiranjem mladosti (*Vana juvenus cur jaces artus*) koja se ne zna dobro vladati u opasnosti. Mladost je opisana kao nepromišljena, tašta, ohola i slavoljubiva (*Edere studes in lucem vires?/ Ut de te magnam spargentes famam ubique*), a nada u postizanje slave pogubna je za mladog čovjeka (*virum eripit miserum*). Zatim lirski subjekt (*ego*) objašnjava da se uzdao u svoju snagu (*robori fidens*), a klonio se svog uma (*mente cavens*) i tako je ušao u vodu (*aquam intravi*) gdje je i poginuo. Zazvao je prijatelje upomoć (*socios oro ut adsint*), a oni su pristigli u strahu od smrti (*mortis tremore*) i oplakujući njegovu sudbinu (*sortem lugentes*). Nesretni je mladić na kraju potonuo i postao hrana ribama (*piscium esca Vesprimii*). Vesprimius je latinsko ime mađarskog grada Veszpréme, što upućuje na to da popevka s moralističkom pričom o mladenačkoj taštini pripada mađarskoj književnosti. Na kraju svakog drugog stiha stoji *Rep[etitur]* kao napomena kako se popevka pjeva – ponavlja se svaki drugi stih.

¹¹⁷ Sadržaj *Pjesmarice Istvána Szokolczaija*
http://epa.uz.ua/00000/00001/00189/pdf/ITK_00189_1943_04_306-310.pdf (10. 8. 2020)

14. 3. Virgo formosa veluti rosa

Treća je popevka u Pjesmarici Nikole Šafrana *Virgo formosa, veluti rosa*. U transkripciji je zapisana u 26 distiha s unutarnjom rimom, međutim, u pjesmi se također može uočiti određeni ritmički obrazac po kojem bi pjesma drugačije trebala biti grafički uređena, baš kao i prethodna:

Virgo formosa,
veluti rosa,
Amisum florem,
castum decorem
deplorat! Rep[etitur]

Pjesma se većinom sastoji od peteraca koji su povezani u kvintine, kao što je i prikazano. Posljednji je stih svake kvintine kraći od prethodnih stihova koji su povezani rimom *aabb* (*formosa – rosa, florem – decorem*).

Popevka govori o djevojci koja oplakuje svoje djevičanstvo (*amisum florem, castum decorem deplorat*). Stihovi prožeti osjećajima sramote (*dedecus facta ob mea acta*), krivnje (*Post scaelus factum corporis tactum*) i kajanja doimaju se srednjovjekovno, a u gracioznom stilu stihova pjesme mogu se prepoznati elementi rokokoja – *Amisum florem, castum decorem deplorat; Stellarum una splendebat ut luna/ Quando comisi florem amisi puella!; Flos puritatis, virginitatis...* Osim toga, popevka sadrži i pastoralne motive poput nizanja oblika riječi *flos* (cvijet), *sertum* (vijenac), *columba* (golubica), *Aurora* (zora), *mel* (med)... Prvi je distih najava teme pjesme o djevojci koja oplakuje noć u kojoj je izgubila djevičanstvo. Sljedeći su distisi djevojčino žaljenje i oplakivanje u prvom licu jednine (*sperabam, perdidit, capta sum...*) i jadikovanje uzvicima (*vah, dolor!, misella!, perire!, tenella!, meretrix!*). Na početku je pjesme djevojka opisana kao *virgo formosa* (lijepa djevojka), a kasnije samu sebe naziva *meretrix* (bludnica). Djevojka apostrofira ljubav (*oh, Amor*) koja joj je obećala med (*mel*), a dobila je žuč (*fel*). Među ostalim se djevojkama osjeća okaljanom (*Inter virgines non coito viles, / Quae prima fui tam triste lui: tenella!*) i žali za trenucima kad se za njezino ime nisu vezale glasine (*Dama, sed sine fama*). Na kraju pjesme djevojka optužuje ljubav i tjelesnost (*ardor corporis*) jer škode kreposti i dostojanstvu.

Virgo formosa, veluti rosa pjesma je koja se pojavila i u mađarskoj književnosti. Spominje se u drugom svesku (*A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*) knjige o mađarskoj povijesti književnosti *A magyar irodalom története* kao pjesma koja se u 18. stoljeću često prevodila s latinskog jezika na mađarski te zbog toga postoji više verzija te pjesme na mađarskom. Navedena je u poglavlju o pjesmama koje su nastajale među studentima kao prijevodi srednjovjekovnih pjesama s latinskog jezika na mađarski, a često su zapisivane u latinsko-mađarskom paru.¹¹⁸ U radu Rumena Istvána Csörsza o višejezičnosti u mađarskoj popularnoj književnosti 18. stoljeća uz stihove pjesme *Virgo formosa, veluti rosa* stoji citat: „Composuit pater societatis Jesu Franciscus Hangay Pestini...” što znači da je isusovac Franciscus Hangay napisao pjesmu ili stvorio melodiju po kojoj će se pjevati. Iza svakog drugog stiha popevke u *Pjesmarici Nikole Šafrana* piše *Rep[etitur]* kao napomena za izvođenje pjesme.

14. 4. Nemo credit quid sit schola

Nemo credit quid sit schola četvrta je latinska popevka u *Pjesmarici Nikole Šafrana*. Zabilježena je i u *Szokolczai István Daloskönyve (Pjesmarica Istvána Szokolczaija)* iz 18. stoljeća kao *Cantio gemebunda*.¹¹⁹ Osim te mađarske zbirke, popevka se može pronaći još u jednoj mađarskoj zbirci naslova *Phoenix Pannonius* iz 1859.¹²⁰ godine, koju potpisuje mađarski teolog i redovnik Grynaeus Alajos. Tamo je naslovljena kao *Cantus pigri studiosi* unutar poglavlja *Faceta studiosorum* i u toj se verziji javljaju određene razlike u sadržaju, grafičkoj uređenosti i interpunkciji.

U transkripciji *Pjesmarice* pjesma je napisana u tri strofe, od kojih je prva kvintina, a druge su dvije katreni. Međutim, u pjesmi se može primijetiti određeni ritmički obrazac zbog kojeg bi pjesma trebala biti drugačije uređena:

Nemo credit, quid sit schola,

Qui non studuit,

¹¹⁸ Magyar Elektronikus Könyvtár, *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*
<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/425.html> (10. 8. 2020)

¹¹⁹ Sadržaj *Pjesmarice Istvána Szokolczaija*
http://epa.uz.ua/00000/00001/00189/pdf/ITK_00189_1943_04_306-310.pdf (10. 8. 2020)

¹²⁰ Grynaeus Alajos, *Phoenix Pannonius* (Budimpešta: Mađarska nacionalna knjižnica), 130 – 131.
https://mandadb.hu/tetel/393816/Phoenix_Pannonius (12. 8. 2020)

O fatalis illa hora
Qua nunc sonuit:
Tota die discimus,
et in schola sistimus,
Nescit puer, quid sit dictum?
expavescimus!

Stihovi pjesme govore o jadima učenika, odnosno studenata. Započinje u trećem licu, riječima da onaj tko nije učio, ne može znati što je škola (*Nemo credit quid sit schola,/ Qui non studuit*). Zatim slijedi žaljenje lirskog subjekta (učenika) u prvom licu jednine na strogost i ozbiljnost u školi uz nizanje primjera: ako se učenik prvi ili drugi po redu odazove na zvono, smatra ga se poslušnim (*obligans*), a ako je veseo i neozbiljan, smatra ga se obijesnim (*petulans*). Popevka završava stihovima u kojima se učenik ljuti na zvono (*mala campanella*) koje nije zazvonilo, zbog čega učenik kasni i dobiva batine (*primo pulsū recites, post secundum vapules*). Ton je pjesme podrugljiv, a pjesma pripada među pjesme tipične za studentsku populaciju.

14. 5. Studentske pjesme u zbirci *Carmina Burana*

Studentske pjesme iz hrvatskih pjesmarica uvelike podsjećaju na pjesme iste tematike u čuvenom zborniku *Carmina Burana*. Osim spomenutih napitnica, u srednjovjekovnoj zbirci *Carmina Burana* brojne su i studentske pjesme satiričnog tona koje govore o mukama učenja, okrutnim profesorima, neobuzdanoj mladosti i društvu studenata koje se oslobodilo autoriteta. Ta je skupina studenata i klerika pisala brojne pjesme o svome društvu (*Ordo noster*) parodirajući tako studij, odnosno učeno društvo. U pjesmama zbirke *Carmina Burana* je uspostavljen kontrast između pravila koja zadaje studij i pravila koja vrijede u društvu golijarda. Tako neke od njih opisuju napuštanje pravila redovničkog kolegija (*Ordo noster prohibet / semper matutinas; Ordo nostro prohibet / uti dupla veste*), ismijavanje studija (*Litterarum studiis / vellem insudare*), poziv na zabavu (*Omittamus studia! / dulce est desipere*), odlazak na studij (*Hospita in Gallia / nunc me vocant studia!*), dosadu koju učenje izaziva (*Florebat olim studium / nunc vertitur in taedium*)... Sve su te pjesme pisane, dakako, podrugljivim i satiričnim tonom, baš kao i *Nemo credit quid sit schola*.

15. Odnos latinskih i hrvatskih pjesama u Pjesmarici Nikole Šafrana

Čitava *Pjesmarica Nikole Šafrana* broji ukupno 192 pjesme, od kojih je sedam na latinskom, a ostale su pjesme na hrvatskom jeziku. Od latinskih pjesama, tri su pjesme napitnice, a četiri popevke. Zapisane su među posljednjim pjesmama u pjesmarici. Napitnice su međusobno vrlo slične, dijele iste teme i motive, dok su popevke prilično različite. Prva je popevka *Nova laeta perfecta cursor attulit* povijesne tematike, o uspjesima Eugena Savojskog. Sljedeća latinska popevka *Vana juvenus cur jaces artus* kritizira nepromišljenu mladost, a u jednom je od izvora (*Pjesmarica Istvána Szakolczaija*) zapisana pod naslovom *Cantus funebris* (pogrebna pjesma). Treća latinska popevka *Virgo formosa veluti rosa* podsjeća na srednjovjekovno žaljenje zbog počinjenog grijeha – u slučaju popevke djevojka žali za izgubljenim djevičanstvom. Posljednja je latinska popevka satirična studentska pjesma *Nemo credit quid sit schola*. Osim latinskih napitnica, u pjesmarici su zapisane i hrvatske napitnice, poput *Draga bratja moja! Čujte mene sad; Čaša moja, zašto si mi prazna; Daj bratec natoči, ja žeđen sjedim; Dobro vince, poj vu mene...* Poput povijesne pjesme *Nova laeta cursor attulit* koja slavi vojskovođu Eugena Savojskog, hrvatska pjesma *Spomeni se, Turopolje, z Erdődija bana* uzvisuje bana Erdödyja, a osim te, još su dvije hrvatske pjesme (*Popevka 23. i Od Petra Zrina, bana horvatskoga*) povijesno-političke tematike. Ostale su hrvatske pjesme raznolike tematike. Među njima su one ljubavnog sadržaja, pjesme o mladosti i prolaznosti života, prigodne, lascivne pjesme, rugalice... Od latinskih pjesama, nijedna nije ljubavnog sadržaja, a u hrvatskom dijelu zbirke nema nijednog zapisa pjesme školske i pogrebne tematike, poput latinskih *Nemo credit quid sit schola* i *Vana juvenus cur jaces artus*. *Popevka 139.* slične je tematike kao i pjesma *Virgo formosa, veluti rosa*. Pjesmama je zajednički lirski subjekt koji oplakuje izgubljeno djevičanstvo (*Nesrečen mladenec ki je vukral moj venec / divojačka cveta*).

16. Rukopis 176 iz Zbirke rukopisa Hrvatskog državnog arhiva

Rukopis 176 iz Zbirke rukopisa Hrvatskog državnog arhiva još uvijek nije transkribiran, a u stručnoj literaturi o njemu jedino govori Tatjana Puškadija-Ribkin. Na prednjoj korici rkp. HDA 176 ispisan je naslov *Cantilenae antiquae, In lingua latina*,

croatica et hungarica, saeculi XVIII. Prema opisu Tatjane Puškadije-Ribkin, izvorne su korice otpale, a rukopis je sačuvan u omotu od papira.¹²¹ Riječ je o pjesmarici iz 18. stoljeća u koju su zapisane pjesme različitog sadržaja – i vjerske i svjetovne. Uz neke od pjesama stoji notni zapis. Dimenzije rukopisa iznose 19.8 centimetara visine i 16 centimetara dužine, a paginacija olovkom zabilježena je od 17. do 124. stranice.¹²² Na nekim je mjestima u rukopisu tinta izbljedjela, a neki su listovi oštećeni te sačuvani u dijelovima. Pjesmarica *Cantilenae antiquae* broji ukupno 40 pjesama, od kojih se neke mogu naći u drugim pjesmaricama, a neke od njih objavili su Milivoj Šrepel, Olga Šojat, Franjo Fancev, Ivan Zvonar, Joža Skok i Rafo Bogišić. Što se tiče jezika, u pjesmarici postoje zapisi pjesama na kajkavskom, latinskom i mađarskom jeziku. Franjo Kuhač u svojoj zbirci *Južnoslovenske narodne popievke* za pjesmu pod brojem 997, *Kam Pavel putuješ*, piše sljedeće: "Ova je pjesma uzeta – kao i sljedeće tri – iz male njeke zbirke, koja je svojina priesvietloga gosp. Ivana Kukuljevića. Stari ovaj rukopis ne ima naslovnoga lista, niti je igdje naznačena kakva godina, niti ime prijašnjega vlasnika; nu mislim, da ju je prije jedno 300 godina pisao redovnik paulinac. To slutim iz toga, jer je u početku sбирke nekoliko latinskih liturgičkih napjeva, tako ... Requiem aeternam ... Venite exultamus Domino, ... Michael prepositus ... Libera me Domine..."¹²³ Rukopis 176 započinje sa sedamnaestom stranicom, a sadrži upravo te pjesme koje je Franjo Kuhač nabrojao – *Requiem aeternam*, *Venite exultamus*, *Michael propositus*, *Libera me Domine*, dok je notni zapis uz pjesmu *Kam Pavel putuješ* isti kao i onaj u Kuhačevoj zbirci.¹²⁴ U pjesmi na 37. stranici spominje se Franjo Nadaždi koji je obnašao dužnost bana u Hrvatskoj od 1756. do 1767. godine.¹²⁵ To znači da se vrijeme nastanka čitave pjesmarice ne može smjestiti u 16. stoljeće, ali neke su pjesme sigurno iz tog razdoblja. Kuhačeva tvrdnja da je pjesmaricu napisao neki redovnik pavlin prije 300 godina ne može biti ispravna jer jezik, rukopis, grafija i vrsta papira ne pripadaju 16. stoljeću, ali je moguće da je neke od nabožnih pjesama napisao pavlin.¹²⁶ Ne može se reći da je napisao cijelu pjesmaricu jer se neke pjesme ne mogu pripisati redovniku. Gotovo se sa sigurnošću potvrđuje da rukopisna pjesmarica koju opisuje Franjo Kuhač doista jest

¹²¹ Tatjana Puškadija-Ribkin, „Nekoliko manje poznatih hrvatskokajkavskih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. st.“

¹²² Tatjana Puškadija-Ribkin, „Nekoliko manje poznatih hrvatskokajkavskih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. st.“

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

Rukopis 176 iz Zbirke rukopisa Hrvatskog državnog arhiva, iz čega proizlazi zaključak da je u nekom trenutku pripadala Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom.

Zapisi pjesama u *Cantilena antiquae* mogu se grupirati u nekoliko skupina po tome u kojem se dijelu rukopisa nalaze. Prva skupina pjesama nalazi se na početku rukopisa, od 18. do 27. paginirane stranice, zatim, druga je skupina pjesama zapisana između 41. i 49. stranice rukopisa, a posljednja je skupina zapisana među posljednjim stranicama rukopisa – na 81, 101, 120, 121. i 122. stranici.

16. 1. Prva skupina latinskih pjesama

Od 18. do 27. stranice rukopisa ispisani su pjevani dijelovi sprovednog obreda – *Officium pro defunctis*. Riječ je o pjesmama srednjovjekovnog podrijetla uz koje je priložen notni zapis, odnosno o pjevanim i recitiranim dijelovima bogoslužja koji pripadaju repertoaru gregorijanskog korala. To su antifone i responzoriji, oblici koji potječu iz načina pjevanja psalama. U ovom su slučaju antifone i responzoriji namijenjeni služenju obreda za pokojnika. Latinski dio rukopisa započinje antifonom *Absolve domine animas eorum ab omni vinculo delictorum*. Internetska pretraga upućuje na antifonar *Codices Claustro-neoburgenses* iz 14. stoljeća¹²⁷ u kojem je također zapisana ta antifona, a mogao je biti izvor zbirke *Cantilena antiquae*. Taj se kodeks sastoji od osam rukopisa, a navedena antifona pripada rukopisu pod brojem 1018. Čuva se u samostanskoj knjižnici u austrijskom gradu Klosterneuburgu. Antifona sadrži molitvu Gospodinu da sve pokojne duše odriješi od lanaca grijeha i smiluje im se, a završava tipičnom molitvom za pokojnika *requiem aeternam dona eis Domine et lux perpetua luceat eis* – „pokoj vječni daruj im, Gospodine, i svjetlost vječna svijetlila njima!“ Nakon toga piše *constituat*, oznaka za završetak napjeva koja je popraćena melodijom.

Zatim u rukopisu *Cantilena antiquae* slijedi napjev *Circumdederunt me gemitus mortis* koji se može pronaći i u gradualu bivše švicarske premonstratenske opatije *Bellelay* iz 12. stoljeća.¹²⁸ U rukopisu *Cantilena antiquae* nije zapisan cijeli napjev kao u srednjovjekovnom gradualu, a uz njega stoji napomena *repet(itur)*.

¹²⁷ *Codices Claustro-neoburgenses* (Österreichische Akademie der Wissenschaften) <https://manuscripta.at/diglit/AT5000-1018/0485> (13. 8. 2020)

¹²⁸ *Bibliothèque cantonale jurassienne* (Virtual manuscript library of Switzerland, 2007) <http://www.e-codices.unifr.ch/en/bcj/0018/055> (14. 8. 2020)

Nakon tog napjeva, na dnu 19. stranice rukopisa *Cantilenae antiquae* započinje Psalam 95¹²⁹ koji slavi Boga svih naroda i svega stvorenog. U Rimokatoličkoj se crkvi obično Psalam 95 (*Poziv na Božju hvalu*) pjeva kao pozivnik prije jutarnje molitve. U rukopisu *Cantilenae antiquae* nakon svakih nekoliko stihova psalma pjeva se već spomenuti napjev *Circumdederunt me* uz zadanu melodiju. Psalam u rukopisu završava molitvom za pokojne duše: *Requiem aeternam dona eis Domine et lux perpetua luceat eis*.

Nakon psalma, na dnu 24. stranice rukopisa kratka je antifona koja glasi: *Michael praepositus paradisi quem honorificant Angelorum cives*. Ona je zapisana i u četrnaestostoljetnom antifonaru švicarskog samostana *Kloster Einsiedeln*¹³⁰ koji je mogao biti izvor zbirke *Cantilenae antiquae*, a spominje svetog Mihaela, arkanđela, za kojeg se u Rimokatoličkoj crkvi vjeruje da je zapovjednik vojske nebeske u borbi protiv zlih duhova.

Zatim slijedi *Libera me*, poznati rezponzorij srednjovjekovnog podrijetla, kao dio rekvijema, mise za pokojnike (*missa pro defunctis*) koji upućuje molitve Gospodinu da na Posljednjem sudu bude milostiv prema pokojnikovoj duši. Nakon *Libera me*, na dnu 26. stranice zapisana je molitva svetom Mihaelu arkanđelu, *Sancte Michael Archangele*, u kojoj se sveti Mihael poziva da brani duše pokojnika od Beliala (sinonim za Sotonu).

Na 27. stranici rukopisa *in continuo* je zapisana poznata antifona *In paradisum*¹³¹ koja se pjeva na Svetoj misi za pokojnika, bez notnog zapisa, a nakon te antifone slijedi dio Psalma 130¹³² *De profundis exclamavi ad te Domine*, isto tako bez notnog zapisa. Prvi dio latinskih pjesama u rukopisu *Cantilenae antiquae* završava antifonom *In paradisum*.

¹²⁹ Dodite, kličimo Jahvi, uzvikujmo Hridi, Spasitelju svome! Pred lice mu stupimo s hvalama, kličimo mu u pjesmama! Jer velik je Jahve, Bog naš, Kralj veliki nad svim bogovima. U njegovoj su ruci zemaljske dubine, njegovi su vrhunci planina. Njegovo je more, on ga je stvorio, i kopno koje načiniše ruke njegove. Dodite, prignimo koljena i padnimo nice, poklonimo se Jahvi koji nas stvorio! Jer on je Bog naš, a mi narod paše njegove, ovce što on ih čuva. O, da danas glas mu poslušate: "Ne budite srca tvrda kao u Meribi, kao u dan Mase u pustinji gdje me iskušavahu očevi vaši premda vidješe djela moja. Četrdeset ljeta jadio me naraštaj onaj, pa rekoh: 'Narod su nestalna srca i ne promiču moje putove. Stog se zakleh u svom gnjevu: 'Nikad neće ući u moj pokoj!' (Ps 95, 1 – 11).

¹³⁰ *Antiphonarium pro Ecclesia Einsidlensi* (Virtual manuscript library of Switzerland, 2010) <http://www.e-codices.unifr.ch/en/sbe/0611/228v> (14. 8. 2020)

¹³¹ „U raj povelili te anđeli, na dolasku tvome primili te mučenici! I odveli te u sveti grad, nebeski Jeruzalem. Zbor anđeoski te primio i ti s Lazarom, nekoć ubogim, pokoj vječni imao!“

¹³² „Iz dubine, Jahve, vapijem tebi: Gospodine, čuj glas moj!“ (Ps 130).

Sve su pjesme namijenjene sprovodnom obredu (*Officium pro defunctis*) Rimokatoličke crkve. Sadrže molitve za duše pokojnika da ih Gospodin oslobodi od grijeha i smrti, poziv na slavu Gospodina i zazive svetog Mihaela da obrani duše pokojnika od Sotone i zlih duhova. Pjesme su napjevi srednjovjekovnog podrijetla, a njihovi su izvori glazbene knjige raznih samostana, poput graduala, misala i antifonarija. Pripadaju korpusu liturgijske glazbe srednjeg vijeka, odnosno gregorijanskom koralu, pa ih stoga valja nazivati antifonama (ponavljanje psalamskog stiha) i responzorijima (zborsko pjevanje odgovora) – biblijskim i psalamskim latinskim napjevima koji se pjevaju u određenim dijelovima liturgije.

16. 2. Druga skupina latinskih pjesama

Dalje se latinski zapisi pjesama javljaju od 41. do 49. stranice. Taj dio latinskih pjesama ne čini homogen korpus poput pjesama u prvoj skupini koje pripadaju služenju sprovodnog obreda. Riječ je o pjesmama raznolike tematike, a u ovom radu naslovljene su prema početnim stihovima:

Non erit semper sic, cur ingemis eis hic

Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem

Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit

Somnia non omnia visa sunt errare

16. 2. 1. Non erit semper sic, cur ingemis eis hoc

Na 41, 42. i 43. stranici rukopisa zapisana je pjesma *Non erit semper sic, cur ingemis eis hic*. Uz prva je dva stiha zabilježen notni zapis, primjer melodije uz koju se pjesma pjeva. Pjesma je dalje u rukopisu pisana *in continuo* zbog štednje papira, a grafički je podijeljena na jedanaest tristiha. Zapis pjesme može se pronaći i u *Pjesmarici Istvána Szakolczaija*¹³³ iz 18. stoljeća pod naslovom *Cantus in adversis* („Pjesma u nevoljama“). Govori o prolaznosti svega u ovozemaljskom životu (*non erit semper sic*), odnosno o

¹³³ Sadržaj *Pjesmarice Istvána Szakolczaija*
http://epa.oszk.hu/00000/00001/00189/pdf/ITK_00189_1943_04_306-310.pdf (15. 8. 2020)

nestalnosti i promjenjivosti sreće (*fortuna*), što je čest barokni motiv. Pjesma je ispjevana kao obraćanje lirskog subjekta drugom licu jednine, primjerice *cur ingemis, dic non erit semper sic, stringit te gelu, erige cor, es juvenis hodie, senescas et maresces...* Obraćanjem drugom licu jednine iznose se savjeti da čovjek ne treba pretjerano tugovati u nevoljama ili radovati se u blagodatima jer je to sve prolazno. Primjerice, ako sreća nije blagonaklona, treba imati nadu jer neće uvijek biti tako (*non erit semper sic*), a poslije tuge ubiru se plodovi nade (*perpende quod post luctum, sperandum habeas fructum*). Isto tako, naklonost ljudi nije stalna i vječna, što je opisano u stihovima: *Qui places omnibus hic, non erit semper sic,/ illius amor viget, sed alter te constringet*. Zdravlje je također stanje koje nije trajno i nepromjenjivo, o čemu govore sljedeći stihovi – *Qui sanus hodie hic, non erit semper sic,/ per levem morbi fletum, devolveris ad stratum*, što znači da čak i onaj koji je danas zdrav može završiti u postelji uz jauk bolesti. Osim toga, i mladost je podložna prolaznosti, a to potvrđuju stihovi: *Es juvenis hodie hic non erit semper sic/ sensces et maresces, languesces et aresces* koji upućuju na neizbježno starenje i posljedice starenja. Pjesma završava stihovima *Quod homo homini hic, sit lupo peior hic,/ nam lupo lupo caedit, at homo hominem taedit* u kojima su ljudski odnosi uspoređeni s odnosima vukova – vukovi se međusobno ubijaju, a ljudi se međusobno preziru, što je još gore od surovosti vukova. Na kraju pjesme stoji zaključak da je sve na svijetu nestabilno, pa se treba okrenuti nebeskim blagodatima (*gaudia caeli*) koje su vječne (*erit semper sic*). *Non erit semper sic* sintagma je koja se u pjesmi vezuje za sva zemaljska stanja, bila ona povoljna ili nepovoljna, dok je *erit semper sic* sintagma koja opisuje vječnost koju pruža Bog, ali čovjek najprije treba prezreti svijet i sve što pruža ovozemaljski život. Nakon pjesme slijede stihovi već spominjani u kontekstu *Pjesmarice Ane Katarine Zrinski* kao primjeri pjesničke igrarije – *O amor o amor amare amare amare rara pignora* i *Qui amat dum amat decipitur ille ille capitur*.

O amor o amor amare amare rara pignora

edicite pandite quid sit amare chara pec

tora, quid sit amare, considerare mare a

mare vult dare in se, mare amare vult

dare in se.

Qui amat dum amat decipitur ille ille capitur

venatur videtur ridetur a mille temnitur

caecius amore lusus ab ore ore nec more labore

vir est.

U odnosu na zapis tih stihova u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* postoje male razlike koje ne utječu na funkciju pjesme kao pjesničke igrarije. Navedeni latinski stihovi svjedoče o cirkulaciji i popularnosti pojedinih pjesama koje su se zapisivale i prepisivale u razne pjesmarice. Pitanje je jesu li ti stihovi išli direktno od Katarinine pjesmarice do *Cantilenae antiquae* ili su i jedna i druga pjesmarica izvukle pjesmu iz nekog trećeg izvora, no važno je ukazati na to da su određeni stihovi preuzimani iz jedne pjesmarice u drugu zbog svoje popularnosti. Navedeni su stihovi primjer igre riječima, odnosno figura riječi i figura dikcije, o čemu je već bilo govora u kontekstu Katarinine pjesmarice.

16. 2. 2. Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem

Na 44. stranici rukopisa započinje pjesma *Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem*, naslovljena po prvom stihu. Pjesma nema notni zapis, a zasad nije pronađena u ostalim poznatim izvorima. U rukopisu je grafički podijeljena na devet dijelova, odnosno devet strofa (čiji su stihovi zapisani *in continuo*), a po sadržaju se može podijeliti na dva dijela – prvi se dio odnosi na nizanje povijesnih primjera u kojima je žena izvršila negativan utjecaj na muškarca, a drugi je dio o ljubavi. Osim toga, prvih nekoliko strofa u posljednjem stihu i pol sadrži figure dikcije (asonancu, aliteraciju, paregmenon, homeoptoton), primjerice: *dum domicella simulat mella/ fella novella revelat in se; gariat hera pessima fera vera/ sincera canera ne sis; quere cadere parum surgere rarum parum/ si rarum amarum non sit; tam bona prona patrona Matrona mox est*. Prvi dio pjesme negativno govori o ženama. U prvoj se strofi spominju biblijski likovi – David,¹³⁴ Salomon¹³⁵ i Samson,¹³⁶ a njima trima zajedničko je što su, zavedeni ženinom ljepotom, pogrešno postupili pred Bogom i upropastili svoje živote. Sljedeća strofa spominje biblijskog lika Heroda i antički motiv Troje, čije se propasti pripisuju ženinoj krivnji. Herodova supruga, Herodijada, nagovorila je Heroda da odrubi glavu Ivanu Krstitelju, a povod Trojanskog rata i konačne propasti Troje otmica je Helene, žene spartanskog kralja Menelaja. Treća strofa opisuje ženu kao pokvarenu i koristoljubivu koja svojim nježnim

¹³⁴ Izraelski kralj, pošto je bio zaveden Bat Šebinom ljepotom, učinio je s njom preljub i odlučio je njezina muža izložiti smrtnoj opasnosti u bitci u kojoj na kraju i pogiba.

¹³⁵ Davidov sin, izraelski kralj poznat po svojoj mudrosti, kojeg su žene na kraju njegova života uvjerile da štuje poganske bogove.

¹³⁶ Biblijski lik kojemu je Bog podario golemu snagu sačuvanu u njegovoj kosi, no kada je Dalili otkrio tajnu svoje snage, ona mu je potajno odrezala kosu.

i umiljatim riječima (*In verbulo caperis molli, mulieris in elloquio*) može zavesti muškarca i naškoditi mu. Četvrta strofa ukazuje na to da čak i najučeniji i najuzvišeniji (*doctissimi protinus hic erravere*) padaju pod ženin utjecaj. Zato su u prethodnim strofama i navedeni veliki povijesni kraljevi kao primjeri veličine i mudrosti koji se nisu mogli oduprijeti ženinoj naravi. Neke strofe sadrže obraćanje drugom licu jednine koje se doima poput savjetovanja da se treba osloboditi ljubavi – *amoris tu ipse funiculum secca* („sam prereži konop ljubavi“) jer nijedna žena nije tako dobra (*nulla Madama unquam tam/ bona prona patrona Matrona mox est*). Šesta strofa spominje još jedan antički motiv, Odiseja (*Ulixes*), koji se na svom putovanju uspio oduprijeti zavodljivoj pjevu Sirena. Pjesma je u prvih pet strofa napisana u mizoginom tonu, žena je prikazana imanentno štetnom, zlom, prevrtljivom i koristoljubivom koja svojom ljepotom i umilnošću može muškarca navesti na pogrešne postupke. Nanizani su primjeri povijesnih biblijskih i antičkih ličnosti čiju su sudbinu odredili ženski likovi. U petoj je strofi zaključak da treba okončati ljubav prema ženi, a žena je poistovjeđena sa zmijom, simbolom zla – *anguis latitat* („krije se zmija“). Drugi dio pjesme sadrži obraćanje smrti (*O dulce venenum amabile lethum o dolora Mors*) i zazivanje pokojnih svjedoka velike štete koju je ljubav učinila (*Resurgite mortui testes estote damni maximi*).

Pjesma *Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem* može se povezati sa srednjovjekovnom pjesmom *Ženska ljubav* (ili po prvom stihu „Sliši vsaki človih ovo“). Ta je pjesma zapisana u glagoljičkom Tkonskom zborniku s početka 16. stoljeća i smatra se najstarijom poznatom mizoginom pjesmom ispjevanom hrvatskim jezikom. Pretpostavlja se da ju je spjevao anonimni redovnik i umetnuo u četvrto poglavlje *Cvêta vsake mudrosti*, proznog poučnog teksta u Tkonskom zborniku. Mizogina je lirika imala dugu tradiciju – potječe, naime, od antičkih autora, preko moralističkih ranokršćanskih pisaca do srednjovjekovnih mistika, a obnavlja se za vrijeme baroka. U pjesmi *Ženska ljubav* javljaju se motivi slični onima u pjesmi *Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem*, poput Samsona i Salomona (*Salamuna j' prehinila/ a Sansona umorila*), zmije (*Čuj se vsaki moćno žene/ kako ljute zale zmije*), smrti (*Smrt ti pride brzo tako/ od istoka munja kako*), ljubavi prema Bogu (*Zato ljubte Gospodina/ Isukrsta, Božja sina*) i jednakosti svih ljudi pred smrti (*Nisu bani, nisu kralji/ suprotiva ki bi stali*). Žena je prikazana isključivo

demonški, a poruka je pjesme da je žena pogubna za čist redovnički život.¹³⁷ Budući da pjesme *Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem* i *Ženska ljubav* imaju srodne motive i intencije, a kako se za hrvatsku pjesmu iz *Tkonskog zbornika* pretpostavlja da ju je napisao neki redovnik, isto se tako može pretpostaviti i za latinsku pjesmu iz *Cantilenae antiquae*.

16. 2. 3. Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit

Sljedeća je pjesma *Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit* uz koju u rukopisu uz početne stihove postoji notni zapis, kao primjer melodije uz koju se pjesma pjeva. Podijeljena je na sedamnaest tercina, a stihovi su u rukopisu pisani *in continuo* zbog štednje papira. Pjesma je zapisana i u mađarskoj pjesmarici *Phoenix Pannonius* iz 1859. godine pod naslovom *Naenia*.¹³⁸ Drugačije je grafički uređena, interpunkcija je dotjeranija, nema notni zapis i stihovi se ne podudaraju u potpunosti sa zapisom u rukopisu *Cantilenae antiquae*.

Pjesma govori o nestalnosti, prolaznosti i promjenjivosti svega na svijetu (baš kao i ranije navedena pjesma *Non erit semper sic, cur ingemis eis hic*). Na početku pjesme zapisana je tvrdnja da onaj tko dobro poznaje svijet od svijeta neće ništa tražiti (*Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit*) jer na svijetu je sve nepostojano (*instabiles*) i nepotrebno (*inutiles*). One koji slijepo nastoje sustići sve što ovaj svijet pruža (*qui mundum assequantur*) svijet će prevariti. Autor pjesme odabrao je motive ribe i krtice (*o Salpae, o Talpae*) kao simbol onih koji ne znaju kamo idu, odnosno onih koji slijepo vjeruju blagodatima svijeta. U četvrtoj je strofi savjet ljudima da se ostave ovozemaljskih dobara i okrenu se nebu (*pro caelo ponitis*), odnosno Bogu. Ljudi su opisani bezumnima, mahnitima, ludima i smušenima (*dementes, insani, vesani, vecordes*) jer se predaju kratkotrajnim užiticima (*pro levi momento*) pa si tako priskrbljuju vječnu muku (*aeterno tormento*). U šestoj se strofi spominje antički motiv, rijeka *Styx*, koja teče u podzemlju i smatra se simbolom pakla. Zatim se spominju bogatstva (*argentae venae, auri, thesauri*) i časti (*honores summi, divitiae*) koji su beznačajni (*Scitote quod nihilum sit*) jer nestaju

¹³⁷ Dubravka Bogutovac, „Katalog u zrcalu: srednjovjekovna mizogina pjesma 'Ženska ljubav' i 'Anka satira' Marka Marulića“, *Colloquia Maruliana* 18, br. 18 (2009): 212. <https://hrcak.srce.hr/35390> (6. 9. 2020)

¹³⁸ Grynaeus Alajos, *Phoenix Pannonius*. (Budimpešta: Mađarska nacionalna knjižnica), 74. https://en.mandadb.hu/common/fileservlet/document/633385/default/doc_url/Phoenix_Pannonivs.pdf (21. 8. 2020)

kad nastupi smrt (*fors sed certo decipiet mors*). Aleksandar Veliki spominje se kao primjer velike povijesne ličnosti koja također nije izmakla smrti, ma kako on nekad bio slavan i uspješan. Biblijski lik Lazara uzor je svim smrtnicima jer je primjer čovjeka primljenog u Božje krilo (*Sed Lazaro divinum, recepto jam in sinum*) gdje teku med i mlijeko (*lac mel est cibus et fons*). U posljednjim je strofama poziv ljudima, ljubiteljima svijeta (*cosmophili*) da budu mudri (*estote ergo prudentes*), lukavi (*astuti*) i predani (*devoti*) te da se pozdrave sa svijetom (*mundo vale date*) i da slušaju Krista (*Christum audite*). Poruka je pjesme da je ovozemaljski život prolazan, a svijet pun taštine, kratkotrajnih zadovoljstava i zavodljivih užitaka koji škode ljudskim dušama. One se trebaju okrenuti Kristu, ostaviti se grijeha i privremenih dobara te si priskrbiti vječnu slavu u nebesima, poput Lazara jer je smrt neizbježna i ne štedi čak ni one najveće i najsnažnije (*Tot nobiles personae, sunt in oblivione*). To su bile opće teme i motivi u kršćanskom pjesništvu.

16. 2. 4. Somnia non omnia visa sunt errare

Posljednja pjesma u središnjem dijelu latinskih zapisa rukopisa, *Somnia non omnia visa sunt errare*, započinje na dnu 48. stranice uz notni zapis. Nastavlja se na 49. stranici, grafički podijeljena na četiri dijela, ali bez notnog zapisa. O pjesmi je ranije bilo spomena u kontekstu *Pjesmarice Ane Katarine Zrinski* kada je ustanovljeno da je pjesma zapisana i u jednoj njemačkoj zbirci šala i anegdota *Schola curiositatis sive antidotum melancholiae ioco-serium*. Zapis pjesme *Somnia non omnia visa sunt errare* u rukopisu *Cantilenae antiquae* ne donosi cijelu pjesmu do posljednjih stihova, kao u *Pjesmarici* i *Schola curiositatis*. Na sljedećoj je stranici nastavak pjesme pisan *in continuo*, bez notnog zapisa, bez podjele na stihove i strofe – melodija zapisana uz prve stihove namijenjena je cijeloj pjesmi, a ostali su stihovi pisani *in continuo* zbog štednje papira. Na početku je u prvim stihovima uočljiva razlika u odnosu na prethodna dva zapisa pjesme. Naime, stihovi glase ovako: *Somnia non omnia visa sunt errare, quare mea somnia liceat narrare, verum si narravero forsitan odiosa rogo atque obsecro dicta sint formosa*, dok u *Pjesmarici* stoji *dicta sint sub rosa*, a tako je i u *Schola curiositatis*. S obzirom na sadržaj i smisao početnih stihova i čitave pjesme, izraz „sub rosa“¹³⁹ koji znači „potajno“ svakako

¹³⁹ Smatra se da taj izraz potječe iz antičke mitologije. Latinski bog ljubavi, Kupid, darovao je ružu bogu istine Harpokratu, kako on ne bi odao tajne priče o njegovoj majci, Veneri. Bog istine Harpokrat u umjetnosti se prikazuje kao nag dječak s ružom u ruci.

bolje pristaje nego oblik pridjeva „formosus“ koji znači lijep, krasan. U prijevodu bi to glasilo ovako: *Pokazalo se da nisu svi snovi pogrešni: stoga bi se moglo ispričovjediti moje snove. No, ako ih ispričovjedim, možda će biti mrski: molim i zaklinjem da budu povjerljivi/lijepi* (ako će ti snovi nekom biti mrski, bolje je da ostanu potajni, ne mogu postati lijepi). Osim navedene razlike, nema drugih značajnih razlika u sadržaju u odnosu na dva spomenuta zapisa. Premda je zapis pjesme u *Cantilena antiquae* nepotpun i ne donosi čitavu pjesmu, pjesma svejedno može funkcionirati kao završena cjelina – da ne postoji usporedba s drugim dvjema verzijama pjesme, ne bi se znalo da se pjesma sastoji od još nekoliko stihova i da ima snažniju poruku.

Budući da je rukopis *Cantilena antiquae* nastao u 18. stoljeću, moguće je da je tekst pjesme prepisan iz navedenih sedamnaestostoljetnih zbirki. U odnosu na *Pjesmaricu Ane Katarine Zrinski* glavna je razlika u tome što je zapis pjesme u rukopisu *Cantilena antiquae* nepotpun – ne donosi čitavu pjesmu – u *Pjesmarici* je zapis pjesme više no upola duži. Značajnih razlika u sadržaju nema.

16. 3. Treća skupina latinskih pjesama

Latinske su pjesme zapisane i na pojedinim stranicama pred kraj rukopisa. Većinom je riječ o studentskim pjesmama, osim posljednje latinske pjesme u rukopisu koja ne govori o školi i vinu. Pjesme su naslovljene početnim stihovima:

Quis est ille qui talia fecerat

In castris resonant resonant arma fortissima

Mala grata campanella quae nos convocat

Ea studiosi viri generosi jucundi saltate

Ad popinam ibo, vinum bibo

Tandem audite me Syonis filiae

16. 3. 1. Quis est ille qui talia fecerat

Na 81. stranici zapisana je pjesma naslovljena po prvom stihu *Quis est ille qui talia fecerat*, u pet distiha zapisanih *in continuo*, bez notnog zapisa. Neki od stihova zapisani su i u mađarskoj pjesmarici *Pannonhalmi Énekeskönyv* iz 1796. godine unutar pjesme pod brojem 21. Pjesma u *Cantilenae antiquae* sastoji se od dijaloga učenika i učitelja, samo što se to ne vidi na prvi pogled jer interpunkcija nije dotjerana (*Quis est ille qui talia fecerat fecerat/ adsum adsum, reverende*). Učitelj na početku pjesme proziva učenika i dalje se nastavlja njihov razgovor. Pjesma govori o kažnjavanju učenika bičem (*et des illi quinquaginta schutichas schutichas*) koje je naredio nadstojnik (*hoc demandat nunc praefectus piarum piarum*), a po obraćanju i titulama *reverende* i *praefectus piarum* može se zaključiti da je riječ o nekom redovničkom kolegiju. U pjesmi se javljaju mađarske riječi poput *Teremtete* (riječ koja pripada žargonu, a prevodi se kao „vrag te odnio!“) i izraza *Mert az eklom az hateden*. Na kraju pjesme učenik izjavljuje da pada na pod od batina (*tandem ipse decubui ad terram ad terram*). Pjesma je specifična po tome što se na kraju svakog stiha ponavljaju riječi, primjerice: *decumbas decumbas, scholarum scholarum, piarum piarum, decubui decubui...* Iako govori o teškoj poziciji učenika/studenta te mučnom učenju i školovanju, pjesma je napisana u komičnom i podrugljivom tonu. Šaljivost pjesme očituje se u ponavljanju riječi (*decubui decubui*), upotrebi psovke (*Teremtete*) i tonu i smislu pjesme koji nije sažaljevajuć.

16. 3. 2. In castris resonant resonant arma fortissima

Riječ je o napitnici sličnoj onoj u *Pjesmarici Nikole Šafrana* (Napitnica 7) – *In castris resident resident arma fortissima*. Pjesma prikazuje situaciju u vojnom taboru. Naime, uspostavljen je kontrast između pojmova *resonant* i *latitant*; *arma fortissima* i *vina dulcissima*; *castris* i *vitris*. Ti se pojmovi u kontekstu napitnice mogu shvatiti suprotnima – naime, za oružje (*arma fortissima*) se vezuje nasilje, bol i ratovanje, dok se, s druge strane, za vino (*vina dulcissima*) vezuje veselje, užitek i zajedništvo braće oko stola. Napitnica je zapisana u dva stiha, *in continuo*.

16. 3. 3. Mala grata campanella quae nos convocat

Sljedeća je latinska pjesma, *Mala grata campanella quae nos convocat*, na 101. stranici slične tematike kao i *Quis est ille qui talia fecerat*. Napisana je u tri katrena, a

stihovi su pisani *in continuo*, bez notnog zapisa. To je, naime, đачka pjesma o radosti koja nastupa kad se škole zatvore (*Jam venerunt haec tempora, quae claudunt/ scholas*) jer više neće biti straha od kazne i batina (*nunc vivamus omnes laeti non dabunt virgas*). Prvi su stihovi ove pjesme zapisani u *Pjesmarici Nikole Šafrana* kao posljednji stihovi đачke pjesme *Nemo credit quid sit schola*.

16. 3. 4. *Ea studiosi viri generosi jucundi saltate; Ad popinam ibo, vinum bibo*

Na 120. stranici slijedi još jedna pjesma o školi naslovljena po prvom stihu – *Ea studiosi viri generosi jucundi saltate*. Pjesma se sastoji od šest stihova koji su zapisani *in continuo*, bez notnog zapisa. Kao i prethodne dvije pjesme, govori o radosti učenika kad nastupe praznici (*advenere dies a studiis quies*). U pjesmi su profesor i prefekt okarakterizirani okrutnima – professor crudelis assesor i praefectus crudelis affectus. Na kraju pjesme stoji napomena *repetitur*. Posljednje dvije pjesme nalaze se na 121. i 122. stranici rukopisa. Na 121. stranici zapisana je kratka, šaljiva pjesma o učeniku koji je otišao u krčmu (*ad popinam ibo*), popio vino (*ibi vinum bibo*) i napisao šaljivu pjesmu koja je dospjela do profesora zbog čega ga je profesor kaznio (*tibi baculos dedit*). Napisana je u dva dijela – prvi je dio u prvom licu, a drugi je obraćanje drugom licu jednine. Ukupno ima pet stihova zapisanih *in continuo*, bez notnog zapisa. To je još jedna od pjesama đачke tematike, satiričnog tona.

16. 3. 5. *Tandem audite me Syonis filiae*

Posljednja je pjesma napisana u šest tercina. Notni je zapis zabilježen uz početne stihove, a ostali su stihovi zbog štednje papira pisani *in continuo*, pa se na prvi pogled rima ne primjećuje, iako se, čitajući pjesmu, može uočiti ritmički obrazac. U rukopisu *Cantilena antiquae* naslovljena je prvim stihom *Tandem audite me Syonis filiae*. O toj se pjesmi informacija može pronaći u zbirci *Sacred Latin Poetry* iz 1849. godine u kojoj se upućuje na to da je autor pjesme crpio inspiraciju iz psalama te da se pjesma nalazi i u zbirci *Corolla hymnorum sacrorum* u kojoj je zapisana pod naslovom *Phoenix inter*

flammas expirans.¹⁴⁰ *Corolla hymnorum sacrorum* zbirka je ranonovovjekovnih i srednjovjekovnih latinskih pjesama, iz čega se da pretpostaviti da je *Phoenix inter flammas expirans* (*Tandem audite me Syonis filiae*) pjesma srednjovjekovnog ili ranononovovjekovnog podrijetla. U toj je zbirci pjesma podijeljena na šest sestina čiji su stihovi povezani parnom rimom (*respicite – dicite, vulneror – funeror, floribus – languoribus, citreis – aureis...*), što znači da je pjesma u toj zbirci ispravno grafički uređena. Pjesma je ljubavnog sadržaja, započinje biblijskim motivom obraćanja kćerima sionskim (*audite me Syonis filiae*) koje se nastavlja u sljedećim trima strofama (*fulcite, stipate, componite*) ispunjenim pastoralnim motivima, poput: *cytreis, malis aureis, floribus, facibus, ramos*. U posljednjim se strofama lirski subjekt obraća ljubavi (*quid amor crucias*) koja je opisana kao blagi tiranin (*lentus tyrannus*). Čitava je pjesma pisana u prvom licu jednine (*vulneror, funeror, liquesco, morior, sentio, rumpo*). Lirski je subjekt ranjen od ljubavi (*dilecto amore vulneror*), koji izgara i topi se (*liquesco facibus*) te moli kćeri sionske da mu načine lomaču (*rogos componite ut penis morior*) u kojoj će umrijeti izgarajući do nebesa (*ignis ascendere, gessit et tendere, ad caeli atria haec mea patria*). Iz stiha *Fulcite me floribus fessam* („Okružite cvijećem mene umornu...“) doznaje se da je riječ o ženskom subjektu koji progovara o ljubavi. U naslovu pjesme *Phoenix inter flammas expirans* (koji je zapisan u drugom izvoru) slikovito se odaje sadržaj pjesme – naime, u mitologiji je feniks ptica koja bi se na kraju životnog ciklusa spalila, a iz pepela nastane novi, mladi feniks. Feniks je u kršćanstvu simbol uskrsnuća. Osim toga, *Phoenix inter flammas expirans* može se dovesti u vezu sa stihovima Pjesme nad pjesmama: „Okrijepite me kolačima, osvježite jabukama, jer sam bolna od ljubavi.“¹⁴¹

16. 4. Odnos latinskih i hrvatskih pjesama u rukopisu *Cantilena antiquae*

Rukopis *Cantilena antiquae* sadrži pjesme raznolike tematike. Prva je skupina latinskih pjesama (od 18. do 27. paginirane stranice) nabožnog sadržaja, odnosno riječ je

¹⁴⁰ Richard Chenevix Trench, *Sacred Latin poetry* (Cambridge: Harvardsko sveučilište, 2008), 232 – 233. https://books.google.hr/books?id=DgAoAAAAAYAAJ&pg=PA232&lpg=PA232&dq=phoenix+inter+flammas+expirans&source=bl&ots=Nm6_Zl7wA-&sig=ACfU3U0x3j5tBgKvscKoXECKC1DZUEPPEA&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwiLm9isjbbrAhUKDuwKHVBCo0Q6AEwD3oECAkQAQ#v=onepage&q=phoenix%20inter%20flammas%20expirans&f=false

¹⁴¹ Pjesma nad pjesmama 2,5

o napjevima sprovednog obreda (*Officium pro defunctis*). Nakon tih napjeva slijede hrvatske pjesme, odnosno „popevke“ nabožnog sadržaja, o prolaznosti života i nestalnosti svijeta.

Na 37. paginiranoj stranici rukopisa započinje hrvatska parafraza pjesme *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* koja se može naći u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski*. Uz pjesmu u rukopisu *Cantilena antiquae* zabilježen je i notni zapis. Početni stihovi parafraze glase ovako: „Glei kerschansztve salosznoga prejakoga Belgrada, velikoga y sztrasnoga jakssega od vsich gradov...“, a oni se mogu dovesti u vezu sa stihovima *Vidisses tu Belgradi fortissima moenia* pjesme *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium*. Brojni stihovi i motivi dokazuju da je pjesma o Beogradu u rukopisu *Cantilena antiquae* hrvatska parafraza pjesme *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium*. Neki su od njih sljedeći: „od Kraljevstva kluch“ i *clavis Regni / appellatum*; „padam zrussen nevolyni“ i *cado, ruo miserum*; „Idem idem o nesrechni“ i *Pergo, pergo o! Infelix*; „nit od silne ouzet strane nego od pera dobit rane“ i *non / ab hoste expugnatum, sed calamo perforatum*; „O kak lepo y veselo negda bilo videti, vu Belgradu redovnike Boga molech, spevati...“ i *O! Quam pulchrum, et iucundum fuit olim cernere / in me tot religiones sacras praeces fundere*;... Hrvatska parafraza u *Cantilena antiquae* grafički je podijeljena na 12 četverostiha, a stihovi su pisani *in continuo*. Najveća je razlika između hrvatske parafraze i latinske pjesme u tome što je hrvatska parafraza u *Cantilena antiquae* upola dulja od latinskog zapisa u Katarininoj pjesmarici, odnosno latinski zapis pjesme nije potpun. Hrvatska parafraza latinske pjesme također u šestoj strofi spominje izdaju Beograda: „Ali vezda zjednem kusczem po znamenyu Judassa zdanyem prodan...“. U devetoj strofi pjesme u *Cantilena antiquae* spominje se ban Nádasdy („Dabi videl Ban Nadasdy, vitez neobladani, mu lepotu...“), što može pomoći u dataciji pjesme. Ferenc Nádasdy bio je hrvatskim banom od 1756. sve do smrti 1783. godine, pa je pretpostavka da je pjesma nastala u razdoblju njegova banovanja. U posljednjim strofama hrvatske parafraze pjesme lirski se subjekt oprašta od Beograda: „Zbogom anda vsi junaczi...“, „Zbogom svetla ma Kralyicza...“. Gotovo se sigurno „svetla Kralyicza“ odnosi na Mariju Tereziju, hrvatsko-ugarsku kraljicu od 1740. do 1780. godine. Nakon posljednje (dvanaeste) strofe, na dnu 39. stranice rukopisa stoji oznaka za završetak pjesme – „Finis“. Pjesma „Glej, kršćanstvo, žalosnoga...“ može se pronaći i u Šafranovoj zbirci.

Na 40. stranici rukopisa slijedi nenaslovljena pjesma s početnim stihovima: „Ah nebu vsigdar tak, zakai tugujess pak...“ uz koju je zabilježen notni zapis. Ta je hrvatska pjesma parafraza latinske *Non erit semper sic, cur ingemis eis hic* koja u rukopisu slijedi odmah nakon hrvatske verzije, na 41. stranici. U hrvatskoj se parafrazi u posljednjem stihu svake strofe ponavljaju riječi „ar nebu vsigdar tak“, kao i u latinskoj pjesmi u kojoj se ponavljaju riječi *non erit semper sic*. Isto tako su im zajednički motivi, odnosno primjeri prolaznosti poput sreće, zdravlja, mladosti, bogatstva i smrti koju je nemoguće izbjeći. *Non erit semper sic, cur ingemis eis hic* dulja je za četiri tercine od hrvatske parafraze, koja ima sedam strofa. Obje su verzije pjesme pisane *in continuo* zbog štednje papira, a notni im se zapisi podudaraju. Latinske su se pjesme selile iz pjesmarice u pjesmaricu, ali su mijenjale jezik – iz latinskog u hrvatski. Slijede pjesničke igrarije na latinskom, zatim mizogina pjesma *Quid faemina poscit quae vicit Samsonem*, pa moralistička *Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit* i, također, moralistička pjesma, ali s povijesnim kontekstom *Somnia non omnia visa sunt errare*, čiji se zapis javlja i u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski*.

Nakon niza latinskih pjesama na 51. stranici rukopisa slijedi pjesma od 86 strofa pod naslovom *Alia cantio*. Nakon nje zapisana je božićna pjesma „O sveti tri kralji o blasen vass dan, kad zneba kraly mladi na svet bi poslan...“, a potom slijede pjesme „Zbogom Pavel bratecz moi...“, „Kam Pavel putujess“ i brojne druge pjesme ljubavnog (Zrechno jutro y dan, miloszti ona madam...“) i pogrebnog sadržaja („Plache maika sina szvoga...“), zatim narodne pjesme („Pod onom gorom zelenom...“; „Kony junaka ostavio...“), a u rukopisu je zapisana i popularna pjesma „Protuletno drago vreme“ na 108. stranici. Među hrvatskim pjesmama nema studentskih pjesama poput *Quis est ille qui talia fecerat* i ostalih koje podrugljivo i komično govore o profesorima i učenju. Posljednja je hrvatska pjesma u rukopisu, popularna i prepisivana „Vchera buduch sz puskum vane“, a ona je isto tako zapisana u *Pjesmarici Nikole Šafrana*.

Hrvatskih pjesama u rukopisu mnogo je više od latinskih. Valja istaknuti da su u rukopisu hrvatske parafraze latinskih pjesama *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* (zapisana u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski*) i *Non erit semper sic, cur ingemis eis hic*. Osim toga, u rukopisu je zapisana i pjesma *Somnia non omnia visa sunt errare* koja se također javlja u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski*. Rukopis *Cantilenae antiquae* s *Pjesmaricom Nikole Šafrana* dijeli napitnicu *In castris resonant (In castris resident)* i hrvatsku pjesmu „Včera buduč z puškam vane“ (parafraza latinske pjesme

Planctus leporis), a svim je trima pjesmaricama zajednička popularna hrvatska pjesma „Protuletno drago vreme ko nam dohodi“.

17. Zaključak

Kajkavske pjesmarice gotovo su zanemaren dio hrvatske književnosti. Čak i kad su se proučavale, uglavnom se govorilo o hrvatskim kajkavskim pjesmama, a pjesme na drugim jezicima ostale su neistražene. Vrlo je zanimljiva i specifična pojava latinskih pjesama u tim pjesmaricama. Prije svega, to je zato što se u 17. stoljeću latinski jezik uglavnom povukao u sferu prava, historiografije, filozofije i prirodnih znanosti, dok je korpus latinskog pjesništva u hrvatskoj književnosti postao kvantitativno i kvalitativno skromniji jer se populariziralo prigodno pjesništvo na narodnom jeziku. Osim toga, zanimljivo je da su se latinske pjesme našle u zbirkama koje većim dijelom sadrže pjesme na narodnom jeziku.

Rukopisne pjesmarice sjeverozapadne Hrvatske osim pjesama na narodnom i latinskom jeziku sadrže i pokoju njemačku, mađarsku ili slovensku pjesmu. Za većinu se latinskih pjesama može potvrditi da nisu nastale na našem tlu jer se mogu pronaći u drugim europskim zbirkama – među analiziranim pjesmama bilo je najviše onih koje su zapisane i u nekim mađarskim pjesmaricama, a manji je broj onih iz njemačkih i engleskih mogućih izvora. Neke od obrađivanih pjesama zabilježene su u više različitih pjesmarica (europskih i hrvatskih), što svjedoči o popularnosti, cirkuliranju i prepisivanju pojedinih pjesama. Pojava tih pjesama (latinskih, ali i mađarskih i njemačkih) u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama potvrđuje da je sjeverozapadna Hrvatska sudjelovala u cirkulaciji pjesama po golemom prostoru Habsburške Monarhije. Za gotovo sve analizirane latinske pjesme iz naših pjesmarica ne može se utvrditi autor. Zbog nedostatka povijesnog konteksta i informacija o tim inozemnim pjesmaricama, na to se pitanje ne može dati konkretan odgovor. Budući da su mnogi naši redovnici i studenti stjecali obrazovanje u srednjoeuropskim gradovima, poput Beča, Graza, Bologne, Budimpešte i Trnave i putovali na sabore i razna okupljanja, mogli su donijeti gotove tekstove europske

novolatinske književnosti na naše područje. To znači da je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio popularan isti tip kulture i da pjesme koje su se prepisivale pripadaju fondu tekstova koji su bili privlačni publici i u Mađarskoj, i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, i drugdje. Neke su novolatinske zbirke bile veoma popularne i prevedene (primjerice *Epigrammata* Johna Owena), pa su tako i hrvatski autori imali uvida u njih. Pretpostavka je da su obrađivane latinske pjesme koje se mogu pronaći i u pjesmaricama mađarske i njemačke književnosti u našu književnosti doprle preko studenata, redovnika i plemića koji su putovali po srednjoeuropskim gradovima.

Najbolji primjer moralnoupoučnog sadržaja u obrađivanim latinskim pjesmama zapisanima u našim rukopisnim pjesmaricama jest centon, odnosno kompozicija od probranih već postojećih stihova nekih znamenitih autora. U *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* zapisana su dva primjera centona – *Invenies multos si res tibi floret amicos* i *Hostis est quisquis mihi*. Riječ je o dvama kompozicijama sastavljenim od moralnoupoučnih distiha koji se mogu pronaći u brojnim novolatinskim zbirkama poput *Epigrammata*; *Sales poetici, proverbiales et iocosi*; *Otia parerga jucunda severiorum laborum condimenta*; *Carminum proverbialium totius humanae vitae*; *Vade mecum sive viatoris Christiani Raphael* i, naposljetku, *Gesta Romanorum* primjer je srednjovjekovne zbirke. Sve te zbirke sadrže moralnoupoučne sentencije, maksime, opća mjesta i epigrame, a o njima nema mnogo informacija, osim godine i mjesta izdanja te sakupljača stihova. U njima su zapisani distisi nekih antičkih autora poput Ovidija, Horacija, Klaudijana, Katula i Marcijala, s moralnoupoučnom porukom. Zatim, brojni se distisi pripisuju, primjerice, Seneki, međutim u njegovim se autorskim djelima ne mogu pronaći. Pjesme *Invenies multos si res tibi floret* i *Hostis est quisquis mihi* svjedoče o tradiciji centona u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća. Sadržaj centona u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* primjer je novolatinske poezije moralnoupoučnog karaktera, kakav je i bio u ostalim europskim zbirkama.

Najveći broj latinskih pjesama u trima obrađivanim pjesmaricama može se pronaći u nekim mađarskim zbirkama. To su *Szokolczai István Daloskönyve* (*O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium*; *O, felices peccatores, vita vobis oritur*; *Vana juvenus cur jaces artus*; *Nemo credit quid sit schola*; *Non erit semper sic*) čiji se rukopis datira u 1762. godinu, *Phoenix Pannonius* (*Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit*; *Nemo credit quid sit schola*), zbirka iz 1859. godine koja se čuva u Mađarskoj knjižnici i arhivu te *Pannonhalmi Énekeskönyv* (*Quis est ille qui talia fecerat*), zbirka

mađarske narodne poezije iz 1796. godine. Brojnost istih latinskih pjesama koje dijele kajkavske i mađarske pjesmarice ukazuje na doticaje kajkavske i mađarske književnosti u 17. i 18. stoljeću, popularnost određenih pjesama koje su se prepisivale i činjenicu da je hrvatska književnost dijelom europske novolatinske književnosti. Neke od latinskih pjesama u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama (*Virgo formosa, veluti rosa; O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium*) imaju i svoje verzije na mađarskom jeziku zapisane u mađarskim pjesmaricama. Očito je riječ o pjesmama koje su u to vrijeme bile popularne, pa su se prepisivale i prevodile. Pjesma *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* ima i hrvatsku parafrazu zapisanu u rukopisu *Cantilena antiquae*. S druge strane, nekim pjesmama poput *Deploratio vanitatis mundi, Nova laeta perfecta cursor attulit* i *Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem* prema prvim uvidima nisu pronađeni potencijalni izvori ili zbirke u kojima se te pjesme još pojavljuju. Spomenute mađarske pjesmarice, odnosno potencijalni izvori latinskih pjesama kajkavskim pjesmaricama sadrže raznolike pjesme – nabožne, moralističke, studentske, narodne... Već je spomenuto da brojne latinske pjesme kajkavskih pjesmarica pripadaju i europskim novolatinskim zbirkama, međutim, u rukopisu *Cantilena antiquae* zapisani su antifone i responzoriji obreda *Officium pro defunctis* koji su također zapisani u brojnim srednjovjekovnim gradualima, antifonarijima i misalima, a pripadaju gregorijanskom koralu.

Zapisi latinskih pjesama u kajkavskim pjesmaricama ukazuju na mnoge manjkavosti u odnosu na, primjerice, mađarske pjesmarice u kojima su također zapisane. Manjkavosti se očituju u grafičkoj uređenosti – u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama versifikacija je prilično iskvarena, pjesme su se većim dijelom zbog štednje papira pisale *in continuo*, a da se pravilnom grafičkom uređenosti nije prikazala vrsta stiha, ritmički obrazac i rima. Osim toga, kada se pjesma grafički uredi, opet postoje nepravilnosti u stihovima – neki imaju veći broj slogova od ostalih stihova, rima nije dosljedna, u nekim strofama je ima, u drugima je pak nema... Ostale se manjkavosti mogu uočiti i u slovničkim pogreškama, do te mjere da je zapisana riječ koja se smisljeno i sadržajno ne može uklopiti u stih ili stih zbog pogrešne riječi ima i pogrešan broj slogova u odnosu na ostale stihove. Osim toga, u našim pjesmaricama rijetko kada su se pjesme zapisivale s naslovom (primjerice, *Somnia non omnia visa sunt errare – In regem Galliae; O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium – Planctus Bellgradini; Vana juvenus, cur jaces artus – Cantus funebris; Nemo credit quid sit schola – Cantio gemebunda; Non erit semper sic,*

cur ingemis eis hic – Cantus in adversis; Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit – Naenia; Tandem audite me Syonis filiae – Phoenix inter flammam exspirans). Kajkavska književnost rukopisnih pjesmarica slobodno se odnosila prema stihu, metru, autorstvu i pjesmi kao završenoj cjelini – primjerice, pjesma *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* nije zapisana u potpunosti, dok pjesma *Somnia non omnia visa sunt errare* u rukopisu *Cantilenae antiquae* također nije cijela zapisana.

Postavlja se pitanje kroz koliku su ruku prošle kajkavske rukopisne pjesmarice jer većina njih, naime, u početku nije zamišljena kao zaokružena cjelina, tekstovi su se mogli nadopisati. Primjerice, u *Pjesmaricu Ane Katarine Zrinski* Katarina je zapisivala pjesme za vrijeme svog života, do 1673. godine, a njezina pjesmarica sadrži zapise o službenim svetim misama do 1798. godine, što znači da su nakon njezine smrti razne osobe zapisivale pjesme u pjesmaricu. Većina kajkavskih rukopisnih pjesmarica sadrži tekstove više različitih zapisivača, a pjesme su se prepisivale pa je tako nastajalo više verzija iste pjesme koje su se udaljile od izvornog teksta. Varijantnost latinskih pjesama u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske potvrđuje činjenicu da se na tom prostoru književnost više tretirala kao „pučka“, što je razlika u odnosu na dubrovačku književnost. To nije slučaj s pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske, što se najbolje vidi u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* u kojoj su latinske pjesme priređene kako su bile i zapisane u rukopisu. Tu se naime ne može govoriti o pogreškama nego o odlikama književne kulture u kojoj se tekst shvaća prilično slobodno i lako nastaju različite varijante, međusobno slične, ali ne i podudarne.

Latinske pjesme u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske ne čine homogen korpus. Teme su pjesama povijesne (*O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium; Nova laeta perfecta cursor attulit; Somnia non omnia visa sunt errare* također ima povijesni kontekst), velik broj pjesama sadrži motiv ispraznosti i prolaznosti (*Deploratio vanitatis mundi; Somnia non omnia visa sunt errare; Vana juvenus, cur jaces artus; Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit; Non erit semper sic, cur ingemis eis hic*), što je tipičan barokni motiv u duhu posttridentske katoličke obnove. Zatim, jedna je pjesma (*Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem*) primjer tradicije mizogine lirike u hrvatskoj književnosti, a po temi i motivima može se povezati sa srednjovjekovnom pjesmom „Ženska ljubav“ zapisanom u Tkonskom zborniku. Jedan dio pjesama iz *Pjesmarice Nikole Šafrana* i *Cantilenae antiquae* (*Nemo credit quid sit schola; Quis est*

ille qui talia fecerat; Ea studiosi, viri generosi; Ad popinam ibo, vinum bibo; Mala grata campanela, quae nos convocat) pripada pjesmama studentske populacije koje su nastale po uzoru na one iz srednjovjekovne zbirke *Carmina Burana*, a satirično i podrugljivo govore o školskim mukama i okrutnim profesorima. Osim toga, u *Pjesmarici Nikole Šafrana* i *Cantilenae antiquae* zapisane su napitnice koje svjedoče o napitničarskoj tradiciji u kajkavskoj književnosti koja se razvila iz vinskih društava đačke potkulture europskog srednjovjekovlja u kojima su nastajale pjesme koje pozivaju na zabavu, bestidno ponašanje i nemoral, a brojne su zapisane u zbirci *Carmina Burana*. U trima obrađivanim pjesmaricama javlja se i pokoja pjesma s religioznim sadržajem i biblijskim motivima (*Somnia non omnia visa sunt errare* – sveti Petar; *O, felices peccatores, vita vobis oritur* – uskrсна pjesma; *Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem* – Samson, David, Salomon, Rebeka, Suzana; *Tandem audite me Syonis filiae* – povezanost s Pjesmom nad pjesmama), a tu je i *Virgo formosa, veluti rosa*, pjesma srednjovjekovnog tona. Već je spomenuto da je kajkavska knjiženost bila mahom religiozna u 17. i 18. stoljeću, stoga ne čudi pojava brojnih pjesama s religioznim motivima u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama. Jedna je od značajki baroknog stila nizanje figura, a prisutna je u pjesničkim igrarijama (*O amor, o amor; Qui amat, dum amat; Flos fueram fractus*) koje su primjeri figura riječi i figura dikcije.

Naše su kajkavske rukopisne pjesmarice povezane jer su pjesme (i hrvatske i latinske) cirkulirale i prepisivale se. Tako se, primjerice, pjesma *Somnia non omnia visa sunt errare* javlja u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* i rukopisu *Cantilenae antiquae* uz notni zapis. Osim toga, pjesma *O! Me mestum Belgradum, mestum fortalitium* zapisana u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* ima i hrvatsku parafrazu u rukopisu *Cantilenae antiquae*. Zatim, i popularne pjesničke igrarije javljaju se u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* i rukopisu *Cantilenae antiquae*. U odnosu na hrvatske pjesme, latinskih je pjesama puno manje. Hrvatske su pjesme u rukopisnim pjesmaricama raznolikog sadržaja – brojne su one nabožne, ljubavne, narodne i povijesne. Zanimljivo je to da među latinskim pjesmama nema ljubavnih pjesama, dok među hrvatskim pjesmama nema satiričnih pjesama o školi. Napitnice su zajedničke hrvatskom i latinskom pjesništvu rukopisnih pjesmarica.

Naposljetku, latinsko pjesništvo u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama potvrđuje činjenicu da kajkavska književnost nije pratila suvremene stilske standarde 17. i 18. stoljeća, kao što je slučaj kod dubrovačke književnosti koja je bila artističkog

karaktera i koja se danas smatra „visokom“ književnosti. Ivan Kukuljević Sakcinski, uspoređujući kajkavsku književnost 17. stoljeća s dubrovačko-dalmatinskom tvrdi da se „moramo čuditi duševnoj sili one šake naroda, što je usred ruševinah svoga zemljišta i usred razciepljenoga svoga narodnoga građanskoga i crkvenoga života, još toliko snage skupiti mogla, te je i uz ovu stranu Velebita, na polju književne radnje ponosito napred koracala, uz ostalu svoju bratju preko Velebita, što je živila na mirnijoj tada obali Jadranskoga mora.“¹⁴² Latinsko pjesništvo kajkavskih rukopisnih pjesmarica potvrđuje i udio hrvatske književnosti u europskoj novolatinskoj književnosti 17. i 18. stoljeća koju su činile moralnopoučne zbirke namijenjene redovničkim kolegijima, ali s druge strane ukazuje i na prisutne utjecaje srednjovjekovne književnosti, poglavito u svjetovnim pjesmama poput napitnica i studentskih pjesama. Na primjeru latinskih pjesama u kajkavskim rukopisnim pjesmaricama prikazuje se tip književne kulture koji je bio popularan u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i na ostalim prostorima Habsburške Monarhije. U djelima te književne kulture nisu važne odlike „visoke“ književnosti poput autorstva, estetskog karaktera i pravilne versifikacije. Važan je „pučki“ karakter pjesama – one su se prenosile usmenom predajom, recitirale se ili pjevale uz neku melodiju, a koliko su bile popularne među ljudima u 17. i 18. stoljeću vidi se iz toga što su bile proširene po golemom prostoru Habsburške Monarhije.

¹⁴² Ivan Kukuljević Sakcinski: „Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka”, u: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, IX, (Zagreb 1868), 154/155.

18. Primjena u nastavi hrvatskog jezika

Tema latinskog pjesništva u rukopisnim pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske u nastavi se hrvatskog jezika može upotrijebiti kao sadržaj za sat književnosti u drugom razredu gimnazije. Naime, valja istaknuti *Pjesmaricu Ane Katarine Zrinski* kao primjer djela koje pripada ozaljskom jezično-književnom krugu, a svrstava se u razdoblje baroka. Važno je učenicima ukazati na supostojanje latinskog i hrvatskog jezika u hrvatskoj književnosti, a to se može učiniti na primjeru *Pjesmarice Ane Katarine Zrinski* koja je važna za našu književnost i zanimljiva široj kulturnoj javnosti. Tako se također učenicima može osvijestiti važnost latinskog jezika koji je prisutan u našoj kulturi i književnosti od najranije povijesti hrvatskog naroda.¹⁴³

Budući da je riječ o nastavi hrvatskog jezika, podrazumijeva se da učenici ne moraju prevoditi latinske pjesme na hrvatski jezik nego da će im profesor predstaviti teme i motive pjesama, a učenici određuju vrstu stiha. Upoznati s temama i motivima, učenici na temelju stečenog znanja o obilježjima baroka, zaključuju jesu li navedene teme, motivi i vrste stihova u skladu s baroknim stilom 17. stoljeća. Osim toga, kako bi osvijestili sličnosti i razlike književnih djela unutar istog književnog kruga, učenici uspoređuju teme, motive i stihove latinskih pjesama iz *Pjesmarice Ane Katarine Zrinski* s onima u Frankopanovoj lirici. Zatim isto čine s temama latinskih pjesama dubrovačkog pjesnika Ignjata Đurđevića, kako bi osvijestili odnos hrvatskog latinizma na sjeveru i jugu Hrvatske. Poznavajući temeljna obilježja jezika ozaljskog jezično-književnog kruga, učenici uočavaju položaj latinskog jezika u tom kulturnom krugu. Učenici uspoređuju književne tekstove s obzirom na književnopovijesni, društveni i kulturni kontekst (SŠ HJ B 2. 3).¹⁴⁴ Također opisuju književnopovijesno razdoblje u kojem su nastali ti tekstovi,

¹⁴³ Stjepko Težak, *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1* (Zagreb: Školska knjiga, 1996)

¹⁴⁴ *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/hrvatski-jezik/741> (10. 9. 2020)

prepoznaju obilježja stilske formacije u baroknoj lirici te zaključuju jesu li latinske pjesme u *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* nastale u našoj književnosti ili su preuzete iz nekih drugih europskih književnosti.

Osim u nastavi književnosti, tema latinskog pjesništva u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske može se upotrijebiti u nastavi kulture i medija. Naime, učenici najčešće latinski jezik smatraju nevažnim i mrtvim, zaboravljajući na činjenicu da je igrao važnu ulogu za hrvatski jezik i kulturu od najranije povijesti hrvatskog naroda. Stoga je potrebno ukazati na postojanje latinskog jezika u hrvatskoj književnosti. To se može učiniti na primjeru *Pjesmarice Ane Katarine Zrinski*. Naime, *Pjesmarica* je nastala u okviru ozaljskog jezično-književnog kruga. Važno je ukazati na to da je *Pjesmarica* dio hrvatske kulturne baštine i da svjedoči o supostojanju specifičnog jezika ozaljskog kruga i latinskog jezika u hrvatskoj književnosti.

Na satu kulture i medija učenike treba podsjetiti na već usvojeno znanje o prvim spomenicima i djelima koji svjedoče o postojanju hrvatskog naroda na našim prostorima. Interes za latinski jezik u srednjem vijeku utabao je put za daljnji tijek razvoja latinske pismenosti i tradicije na našem sjeveru i jugu, posebno u humanizmu. Učenici na temelju brojnih primjera latinskih djela u hrvatskoj književnosti uviđaju da su se naši autori oslanjali na latinski jezik jer je omogućavao da njihova djela steknu ugled i slavu u ostatku kulturne Europe te im je omogućio komunikaciju i sporazumijevanje s ostatkom svijeta. Poznavanjem latinskog jezika, u hrvatskoj su se književnosti odrazili brojni antički uzori i utjecaji te je tako, po pitanju kriterija i kvalitete, naša književnost bila u istoj razini s ostatkom europske književnosti. Budući da u hrvatskom narodu nije postojao jedinstveni standardni hrvatski jezik koji bi objedinio sve hrvatske regije, latinski je jezik igrao tu ulogu zajedničkog jezika i borio se protiv austrijskih i mađarskih utjecaja sve do 1843. godine kada je Ivan Kukuljević Sakcinski održao govor na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru. Nakon toga je, 1847. godine, Hrvatski sabor prihvatio Kukuljevićev prijedlog o uvođenju hrvatskog jezika kao službenog. Sa sigurnošću se može reći da je latinski bio zaštita hrvatskom jeziku i da je odredio tijek i razvoj naše književnosti do prve polovice 19. stoljeća. Navodeći sve činjenice o postojanju latinskog jezika u hrvatskoj kulturi, učenici uočavaju značenje i važnost latinskog jezika u povijesti hrvatskog naroda. *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski* primjer je hrvatske književnosti koja je u 17. i 18. stoljeću bila dijelom europske novolatinske književnosti te svjedoči o utjecajima mađarske i njemačke književnosti na hrvatsku. Učenici analiziraju tekstove iz hrvatske

kulturne baštine i kulturnog kruga i njihov utjecaj na vlastiti kulturni identitet (SŠ HJ C. 2. 2), opisuju simboličku vrijednost književnog teksta za hrvatski kulturni krug i baštinu, prihvaćaju mjesto jezika i književnosti u nematerijalnoj baštini sredine u kojoj žive te posjećuju Ozalj, grad najpoznatijih hrvatskih velikaša.¹⁴⁵

¹⁴⁵ *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/hrvatski-jezik/741> (10. 9. 2020).

19. Literatura

Alajos, Grynaeus. *Phoenix Pannonius*. Budimpešta: Mađarska nacionalna knjižnica, 74. https://en.mandadb.hu/common/fileservlet/document/633385/default/doc_url/Phoenix_Pannoniv.pdf (pregled: 21. 8. 2020).

Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Bogutovac, Dubravka. 2009. Katalog u zrcalu: srednjovjekovna mizogina pjesma „Ženska ljubav“ i „Anka satira“ Marka Marulića, *Colloquia Maruliana* XVIII, 18. <https://hrcak.srce.hr/35390> (pregled: 6. 9. 2020).

Bošković Stulli, Maja. 1967. Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, *Umjetnost riječi* XI, br. 3.

Bratulić, Josip. 2014. *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski*. Zagreb: Matica hrvatska.

Britannica, *Gesta Romanorum*, <https://www.britannica.com/topic/Gesta-Romanorum> (pregled: 17. 7. 2020)

Christianus, Tobias. 1670. *Vade mecum sive Viatoris Christiani Raphael*, London: Britanska knjižnica, 2017. 89. <https://books.google.hr/books?id=uI3-SvJbRTEC&pg=PA58&dq=vade+mecum+sive+christiani&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwjtgELxIPrrAhXQC-wKHeuJDvwQ6AEwAHoECAAQA#v=snippet&q=quod%20tibi%20vis%20feri&f=false> (pregled: 17. 7. 2020)

Dukić, Davor. 2003. Hrvatska književnost. Neke temeljne značajke, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 487 – 499.

Dukić, Davor – Lukec, Jasmina. 2017. Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, XLI, 61 (1. 2. 2018), <https://hrcak.srce.hr/193024> (pregled: 14. 6. 2020).

E-codices. *Bibliothèque cantonale jurassienne*, Virtual manuscript library of Switzerland, 2007. <http://www.e-codices.unifr.ch/en/bcj/0018/055> (pregled: 14. 8. 2020).

Fališevac, Dunja. 2007. *Concetto* kao pojam barokne poetike i pjesnički postupak u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća, u: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 201 – 228.

Fancev, Franjo. 1932. Katalog poezije pjesnika „St. D.“ iz sredine 18. vijeka, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 11, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Frangeš, Ivo. 1970. Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti, *Dometi* XI, 9.

Frankopan, Fran Krsto – Vončina, Josip (prir). 1995. Djela – Fran Krsto Frankopan, u: *Stari pisci hrvatski*, knj. 42, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Gatti, Giuseppe. 1703. *Sales poetici, proverbiales, et jocosae: ad condimentum honestae conversationis, recreationem, et eruditionem simul studiosae juventutis collecti ac ... Joanni Guilielmo ... Baroni de Stridel oblata a Josepho Gatti Florentino*, München: Knjižnica pokrajine Bavarske, 2010.

<https://books.google.hr/books?hl=hr&id=8XBCAAAACAAJ&dq=TEMPORIBUS+CERTIS+VERI+NUMERANTUR+AMICI&q=temporibus+certis#v=snippet&q=temporibus%20certis&f=false> (pregled: 13. 7. 2020).

Germberg, Hermann. 1582. *Carminum Proverbialium, Totius humanae vitae statum breviter delineantium ... Loci Communes, Nunc denuo ... aucti [et] recogniti*, Beč: Austrijska nacionalna knjižnica, 2014.

<https://books.google.hr/books?hl=hr&id=zXheAAAACAAJ&dq=carminum+proverbialium&q=illum+nullus+amat#v=snippet&q=illum%20nullus%20amat&f=false> (pregled: 16. 7. 2020).

Georgijević, Krešimir. 1969. Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb: Matica hrvatska.

Horváth Pálóczi, Ádám, *Raznovrsne pjesme pisane o raznovrsnim stvarima koje je iz starijih i novijih spisa sabrao Adam Horvat*, http://deba.unideb.hu/deba/paloczi/text.php?id=paloczi_szcsp_02_k (pregled: 20. 7. 2020).

- Kombol, Mihovil. 1945. Prevladavanje zapadnih utjecaja, u: *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Kravar, Zoran. 1993. Književnost 17. stoljeća i pojam „barok“, u: *Nakon godine MDC: studije o baroku i dodirnim temama*, Dubrovnik: Matica hrvatska.
- Kravar, Zoran. 1993. Varijante hrvatskoga književnog baroka, u: *Nakon godine MDC: studije o baroku i dodirnim temama*, Dubrovnik: Matica hrvatska.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1868. Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka, u: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, IX, Zagreb, 154/155.
- L. D. S. E. Q. V. 1699. *Poësies diverses* (Lion: Javna knjižnica u Lionu, 2010) 430.
<https://books.google.hr/books?hl=hr&id=v0a0JnREyykC&dq=restis+ovem+binam&q=restis+ovem+binam#v=snippet&q=restis%20ovem%20binam&f=false> (pregled: 18. 7. 2020)
- Lozica, Ivan. 1996. Gesunkenes getrunkenes Kulturgut: vinski statuti pod starimi krovovi, u: *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 33, 2, 407.
- Manuscripta. at. *Codices Claustro-neoburgenses* (Österreichische Akademie der Wissenschaften) <https://manuscripta.at/diglit/AT5000-1018/0485> (pregled: 14. 8. 2020).
- Matasović, Josip. 1921. *Iz galantnog stoljeća*, Zagreb: Kugli.
- Matić, Tomo. 1962. Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 28, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Novaković, Darko. 2003. Hrvatski latinizam u 17. stoljeću, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Neuhaus, Wilhelm. 1725. *Otia parerga, jucunda severiorum laborum condimenta, etc.*, London: Britanska knjižnica, 2018, 175.
https://books.google.hr/books?id=LG_VjcLiKgcC&pg=PA175&dq=pungit+et+ungit+apis+pungit+et+ungit+amor&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwiWzcjEnunrAhW8RhUIHenLDXwQ6AEwAHoECAMQAg#v=onepage&q=pungit%20et%20ungit%20apis%20pungit%20et%20ungit%20amor&f=false

Owen, John. 1678. *Epigrammatum Ioan. Oweni... Editio postrema, correctissima et posthumis quibus adaucta*, London: Britanska knjižnica, 2016, 121.

<https://books.google.hr/books?hl=hr&id=J99oAAAACAAJ&dq=invenies+multos+si+res+tibi+floret+amicos&q=INVENIES+MULTOS#v=snippet&q=INVENIES%20MULTOS&f=false> (pregled: 12. 7. 2020)

Plejić Poje, Lahorka. 2019. Kam, Jožek, putuješ. Mali prilog proučavanju stare kajkavske svjetovne lirike, *Croatica et Slavica Iadertina* XV, br. 15, 146 – 153.

<https://hrcak.srce.hr/238766> (pregled: 1. 8. 2020).

Puškadija-Ribkin, Tatjana. Nekoliko manje poznatih hrvatskokajkavskih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. st., *Kaj* XXXVI, br. 3.

Slamnig, Ivan. 1965. Pjesma kao faktor kolektivne svijesti, u: *Disciplina mašte*, Zagreb: Matica hrvatska.

Šojat, Olga. 1975. Pregled starije hrvatskokajkavske književnosti od njezinih početaka do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma, *Kaj* VIII, br. 9/10.

Wellek, René. 1963. The Concept of Baroque, u: *Concepts of Criticism*, London: Yale University Press.

Werheit, Germanus. *Schola curiositatis*, 1660. München: Knjižnica pokrajine Bavorske, 2012. 114 – 118.

<https://books.google.hr/books?id=si5UAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false> (pregled: 29. 7. 2020).

Težak, Stjepko. 1996. Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1, Zagreb: Školska knjiga.

Trench Chenevix, Richard. 1849. *Sacred Latin poetry*, Cambridge: Harvardsko sveučilište, 2008. 232 – 233.

https://books.google.hr/books?id=DgAoAAAAYAAJ&pg=PA232&lpg=PA232&dq=phoenix+inter+flammas+expirans&source=bl&ots=Nm6_Zl7wA-&sig=ACfU3U0x3j5tBgKvscKoXEckC1DZUEPPEA&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwiLm9isjbbbrAhUKDuwKHVsBC00Q6AEwD3oECAkQAQ#v=onepage&q=phoenix%20inter%20flammas%20expirans&f=false

Zečević, Divna. 1975. Pučka književnost, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* II, 2.

Zrinski, Petar – Matić, Tomo (prir). 1957. Adrijanskoga mora sirena, u: *Stari pisci hrvatski*, knj. 32, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Zvonar, Ivan. 1996. Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda, u: *Kajkaviana Croatica – Hrvatska kajkavska riječ*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; Družba Braća hrvatskog zmaja; Donja Stubica: Kajkaviana.

20. Sažetak

Ovaj rad govori o pojavi latinskog pjesništva u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske na primjeru triju pjesmarica nastalih od sredine 17. do početka 19. stoljeća. Najprije se u radu prikazuje stilski kontekst 17. i 18. stoljeća (barok, stilski pluralizam, katolička obnova) te povijesni, politički i književni kontekst književnosti sjeverozapadne Hrvatske (sjeverozapadna Hrvatska dio je Habsburške Monarhije u 17. i 18. stoljeću, književnost je pretežno religioznog i nabožnog sadržaja). Zatim se u središnjem dijelu rada prikazuju rukopisne pjesmarice kao dio pučke književnosti i njihova obilježja te se donosi analiza latinskih pjesama iz *Pjesmarice Ane Katarine Zrinski*, *Pjesmarice Nikole Šafrana* i rukopisa *Cantilenaе antique*. U analizi se uočavaju teme (vjersko-moralističke, povijesno-političke, religiozne i studentske pjesme te napitnice), motivi, stilski obilježja, versifikacija (srednjovjekovna silabička) i mogući izvori pjesama (naglasak je na mađarskoj književnosti). Na kraju rada slijedi zaključak o tipu književne kulture koji je bio popularan na prostoru Habsburške Monarhije 17. i 18. stoljeća i primjena teme u nastavi hrvatskog jezika.

Ključne riječi: pjesmarice sjeverozapadne Hrvatske, latinsko pjesništvo, pučka književnost, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinski*, *Pjesmarica Nikole Šafrana*, *Cantilenaе antiquae*, tip književne kulture.

21. Summary

This thesis talks about appearance of Latin poetry in the songbooks of northwestern Croatia with the example of three songbooks which were made from the mid-seventeenth to the beginning of the nineteenth century. Firstly, the author describes stylistic context of the seventeenth and the eighteenth century (baroque, stylistic pluralism, Catholic renewal), then the author describes historical, political and literary context of the literature of northwestern Croatia (northwestern Croatia is part of Habsburg monarchy in the seventeenth and the eighteenth century, and its literature is mostly religious). Then, in the central part of the thesis, the author describes handwritten songbooks as part of folk literature and their characteristics. Subsequently, the author analyzes Latin songs written in the *Songbook of Ana Katarina Zrinski*, *Songbook of Nikola Šafran* and in the manuscript *Cantilena antiquae*. In the analysis of Latin songs the author observes themes (moralistic, historical, political, religious, medieval songs about vine and school), motives, stylistic characteristics, syllabic versification and possible sources of the songs. Finally, in the conclusion the author talks about type of literary culture which was popular in Habsburg monarchy in the seventeenth and the eighteenth century and about use of the topic in the Croatian language class.

Ključne riječi: songbooks of northwestern Croatia, Latin poetry, folk literature, *Songbooks of Ana Katarina Zrinski*, *Songbook of Nikola Šafran*, manuscript *Cantilena antiquae*, type of literary culture.

PRILOG (Transkripcija latinskih pjesama iz Rukopisa 176 iz Zbirke rukopisa HDA)

Absolve, Domine, animas eorum

Absolve, Domine, animas eorum

Ab omni vinculo delictorum,

Non eas tormentum mortis attingat,

Non reorum catena constringat,

Sed miseratio tua in pacis eas

Ac lucis regione constituat.

Si quae illis sunt, Domine,

Dignae cruciatibus culpae,

Tu eas gratia lenitatis indulge.

Non eas.

Requiem aeternam dona eis Domine

Et lux perpetua luceat eis. (constituat).

Circumdede runt me gemitus mortis

Circumdede runt me gemitus mortis,

Dolores inferni circumdede runt. repet(itur)

Venite, exultemus Domino

Venite, exultemus Domino!

Jubilemus Deo, salutari nostro,

Praeocupemus faciem ejus

In confessione et in psalmis

Jubilemus ei.

Circumdede runt me.

Quoniam Deus magnus Dominus

Et rex magnus super omnes deos.

Quoniam non repellet Dominus plebem suam,

Quia in manu ejus sunt omnes fines terrae,

Et altitudines montium ipse conspicit.
Dolores inferni circumdederunt me.
Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud,
Et aridam fundaverunt manus ejus.
Venite, adoremus et procidamus ante Deum
Ploremus coram Domino qui fecit nos,
Quia ipse est Dominus Deus noster,
Nos autem populus ejus et oves paschuae ejus.
Circum.
Hodie si vocem ejus audieritis,
Nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione
Secundum diem tentationis in deserto
Ubi tentaverunt me patres vestri:
Probaverunt et viderunt opera mea.
Dolores.
Quadraginta annis proximus fui generationi huic,
Et dixi: Semper hi erant corde.
Ipsi vero non cognoverunt vias meas,
Quibus juravi in ira mea,
Si introibunt in requiem meam.
Circumdederunt me.
Requiem aeternam Dona eis, Domine,
Et lux perpetua luceat eis.
Dolores inferni. etc.
Circumdederunt

Michael praepositus paradisi
quem honorificant Angelorum cives (?)

Libera me, Domine

Libera me, Domine, de morte aeterna,

In die illa tremenda,
Quando caeli movendi sunt et terra.
Dies illa, dies irae
Dies magna et amara valde.
Quando.
Tremens factus sum ego,
Et timeo, dum discussio venerit
Atque ventura ira.
Quando caeli.
Dum veneris judicare saeculum per ignem,
Quando caeli. etc
Sancte Michael Archangele, libera animam ejus
Et animas omnium fidelium defunctorum
De manu belial et defendat eam Jesus Christus
Hic et in futurum. Amen.

In paradisum deducant te Angeli,
Et cum Lazaro quondam paupere
vitam habeant sempiternam.
De profundis clamavi ad te, Domine.
Domine, exaudi vocem meam.
In paradisum

Non erit semper sic

Non erit semper sic,
Cur ingemiscis hic?
Quod tibi fors fortuna,
Non sit ad votum
Prona solare itaque et dic:
Non erit semper sic!

2.

Non erit semper sic,
Cur maestus ades hic?
Perpende quod post luctum
Sperandum habeas fructum
Laetare itaque et dic:
Non erit semper sic!

3.

Stringit te gelu hic,
Non erit semper sic,
Nec hiems semper manet,
Nec semper aestas viget,
Erige cor et dic:
Non erit semper sic!

4.

Comedia nunc est hic,
Non erit semper sic,
Splendebit tunc aurora,
Jucunda nimis hora,
Si fuerit ergo dic:
Non erit semper sic!

5.

Qui places omnibus hic,
Non erit semper sic:
Illius amor viget,
Sed alter te continget,

Nemine fide, sed dic:

Non erit semper sic!

5.

Magnatum gratiam hic,

Ut glaciem lubricam dic,

Inguenis graessum tangit,

Caedis et totum frangis,

Laederis ipsemet hic et dic:

Non erit semper sic!

6.

Qui sanus hodie hic,

Non erit semper sic,

Per levem morbi fletum,

Devolveris ad stratum,

Crebrius ergo dic:

Non erit semper sic!

7.

Es juvenis hodie hic,

Non erit semper sic.

Senescas et marcescas,

Languescas et arescas,

Flos faenum ergo dic:

Non erit semper sic!

8.

Es sortis prospere hic,

Non erit semper sic.

Comunae est fortunae,
Mutari instar lunae,
Prospice tibi et dic:
Non erit semper sic!

9.

Quod homo homini hic,
Sit lupo pejor hic,
Nam lupus lupo caedit,
At homo hominem laedit.
Sic cautus ergo et dic:
Non erit semper sic!
Sunt varia omnia hic,
Nam nihil stabile hic,
Si mundum contemnamus
Et gaudia caeli aquiramus,
Tandem tu dic:
Erit semper sic!

1.

O amor o amor amare amare rara pignora
edicite pandite quid sit amare chara pectora,
quid sit amare, considerare mare amare
vult dare in se, mare amare vult dare in se.

2.

Qui amat dum amat decipitur ille ille capitur
venatur videtur ridetur a mille temnitur
caecius amore lusus ab ore ore nec more labore
vir est.

3.

Quid faemina poscit, quae vicit Samsonem
Malum docuit quae cepit Davidem,
Quae et Salamonem pluresque perdidit.
Samson leonem vicit,
Non lenam, leone jam
Fortior est.

4.

Puella Herodem Baptista privavit,
Trojam perdidit per Hypolis oras,
Et ora cremavit, haecque rapuit
cum domicella simulat mella
fella novella revelat in se.

5.

In verbulo caperis
molli mulieris
vel elloquio.
Nihil aliud faemina scit quam blandiri
in
consortio
Gariat hera pessima fera vera
sincera
canera ne sis.
Altissimi solo dolo ruerunt, noli ruere,
doctissimi protinus hic eravere, tu ne se
quere

Cadere parum surgere rarum, parum

si rarum

amarum non sit.

Tametsi Susana sit sive Rebeka, quae te re

creat,

amoris tu ipse funiculum secca,

anguis latitat.

Nulla Madama unquam

tam bona,

prona patrona Matrona mox est.

Si portae sint oculi, lacrymae mare, navis a

nima,

objecta Syrenes confusio stare ob pe

ricula.

Si quae Marina Magna ruina, quare

charissima

Ulisses non est.

O dulce venenum, amabile lethum, o dolora Mors!

O monstrum dissimulans, pictum viretum la

crymosa sors!

Fundis dulcorem, spargis odorem,

linguis dolorem

maerorem post te.

Resurgite, mortui, testes estote damni ma

ximi,

quos amor jam perdidit, scitis dolorem,

ignis filii,

amor creavit, amor peccavit,

amor damnavit,

tam avide vos.

Ingressus est amor, Deus exivit mox ex a

nima,

quam possimus hospes jam dudum

sitavit ad naufragia.

Anima mea quasi

trophea, horum tu rea

idea ne sis.

Qui mundum probe noscit

Qui mundum probe noscit,

De mundo

nihil poscit:

Sunt mundi

jucundi

Instabiles,

labiles,

Res

inutiles,

Futiles

spes!

Hoc ipsum saepe

gementes,

Fatentur mundi

clientes:

Quod omnia s

omnia

Lusus,

abusus

Et his
depicta
sit pompa
et vis!

Plerique
tamen dantur,
qui mundum
assequantur,
o Salpae,
o Talpae,
quo itis?
Nescitis
quod sit mundi
mos,
decipere vos.

Pro caelo ponitis
Caenum,
Praefertis melli
Venenum:
O mentes
Dementes,
Quae vestra
Palaestra?
Quae lux?
Quis legislator?
Et quis dux?

Milleni
Et milleni

sunt

Lascivia pleni,

Vecordes,

Insordes,

Vesani,

Insani

in vae

conjiciuntur turpiter se.

Et se pro levi

Momento

Aeterno tradunt

Tormento:

O bruta,

Polluta,

O sues,

O lues,

Vos Styx

Exspectat,

Sulphur et pix.

Ah caeci

Amatores,

Secundum

Mundi mores

Vos gerite,

Praemite,

Territe

Ammittere

Sat

Quae mundus venalia

Dat.

Adsint argenteae

Venae,

Adsint repletae

Ramenae,

Sint auri,

Thesauri,

Sint gratis

Et satis,

Sed quid?

Scitote quod nihilum sint.

Ad quid

Honores summi,

Divitiae et muri?

Haec chara,

Haec rara,

Haec cuncta

Conjuncta

Non fors,

Sed certo

Decipiet

Mors.

Fluxerunt velud

Melander

Et caecus velud

Alexander:

Sunt missi,
Marcissi,
In pulchra
Sepulchra,
Sed nunc?
Non sunt quod exstiterunt
Tunc!

Ardenter
epulo spirat
Et sicca labia
girat,
nec tamen
levamen,
ne guttam
minutam,
in spe
habebat aeternum
per se.

Sed Lazaro divinum
recepto jam in sinum,
est vestis
caelestis,
aegregia
regia,
frons,
lac,
mel
est cibus et fons.

Sic post fatigia

fructus,

sic post gaudia

luctus,

sic pleni,

aegeni.

Sic diversa rarus

et Dux

ad caelum labor est

et Crux.

Tot nobiles personae,

sunt in oblivione,

en tacent,

en jacent,

en finis

et cinis,

et nunc

non sunt,

quod exstiterant

tunc.

Cosmophili pensate

et mundo vale date,

non istum,

sed Christum

audite

et scite

ut fas
et nugas,
deserite
et has.

Estote ergo prudentes,
astuti sicut serpentes,
aut toti
devoti,
stupendi
ut splendi
da fax,
tunc erit in cordibus
pax.

Prae cunctis chare
vel inexhaustum mare,
o flumen,
o lumen,
o ignis
insignis,
o (?)
quo primo beabitur meus.
Finis. Amen.

Somnia non omnia visa sunt errare

1.

Somnia non omnia
visa sunt erare,
Quare mea somnia

viceat narare.

Verum si naravero

forsan odiosa,

Rogo atque obsecro,

dicta sunt formosa.

2.

Somniavi militem

Galicis ex castris,

Profugum in aerem

inhiare astris.

Ecce caeli limina

tangit atque fores

Forti pulsat dextera,

Fores dant fragores.

3.

Petrus stans ad ostium

mox interrogabat:

Quis est iste advena

fores qui pulsabat?

Hic respondet: Galus sum

homo bellicosus.

Petrus mutat oculos,

dicit: Vir dolosus.

4.

Galum ego fugio

ut serpentis visum,

Non libenter audio,

nomen est invisum.

Nescis quare fleverim

olim tam amare?

Nempe cum audiverim

gallum ter cantare.

5.

Si non est pacificus, s

emper belicosus,

Non es gratus filius,

omnibus exosus,

Caelo jam non bella sunt,

pacem polli amant,

Te, ut pestem fugiunt,

audis, ut conclament.

Vale, Palas, Dea docta, studii, studii, satis tibi

1.

Vale, Palas, Dea docta studii, studii, satis tibi

jam huiusque serviosi, serviosi.

2.

Quod si saepe has popinas adivi, adivi, vel si

hortos expilavi Civium, Civium.

3.

Vel si quando verberavi Germanum, germanum

jam profecto dedi poenas solidas, solidas.

4.

Dum intravi die quadam ad scholas, scholas
nam hae verba me praesente dixerat.

5.

Quis est ille, qui talia fecerat fecerat?

Adsum, adsum, Reverende, quid mandas quid mandas?

6.

Mando, mando sine mora decumbas, decumbas

Et tu prodi familias scholarum scholarum.

7.

Hoc demandat nunc praefectus piarum, piarum:

Et des illi quinquaginta schutichas schutichas.

8.

Et in primis quas demando solidas, solidas,

Non exspectes Tèremtete exeas, exeas.

9.

Mert az eklom az hateden confrignam confringam.

Tandem ipse decubui ad terram, ad terram.

Alia cantio

Sic semper leti sunt studiosi audaces bibaces
et generosi.

2.

Nobis popina non est ruina, solamen, juvamen
et medicina.

3.

Hoc poculi ustum est attramentum, dum bibo de
scribo hoc argumentum.

4.

Rethoris donum, gloriosum sonum, potasti, sal
tasti, jam cape somnum.

5.

Mendas, poeta, qui fingis leta, qui horas disponis
per multas mettas.

6.

Tu syntaxista, cum gramatista, conjunctus
omnia perpotta bona.

7.

Tu principista tres virgas habes jam plaude,
jam gaude, jam virgas habes.

8.

Parvista mecum, conscinde eloqium, fraterna
(?) perpotta bona. Finis.

Nemo credit quid sit schola

1.

Nemo credit quid sit schola

Qui non studuit.

O fatalis illa hora

quae nunc sonuit.

Tota die discimus
nec in schola sistimus,
nescit puer quid sit dictum expavescimus.

2.

Si sit festum
vel si datur recreatio, non
(...)

4.

Male grata campanula, quae nos convocat,
Ob quam tarda plebecula saepe vapulat,
Imo pulsu recites, post secundum vapules,
Tum moranti patri nostro dicitur virges.

5.

Si vitare vis clamantes ne tu musita
Respice te aloquentes neque dic ita,
Ita tamen saepius, cum nec nos advertimus,
Jam ad Cartam, nobis gratam, notati sumus.

6.

Jam venerunt haec tempora, quae claudunt scholas,
Nunc vivamus omnes laeti, non dabunt virgas,
Confregerunt virgulas, non afligent animas,
Nunc sonate vos fistulae et gaudete socii! repetitur. Finis

Ea studiosi, viri generosi

1.

Ea studiosi, viri generosi,

Jucundi saltate, leti ambulate!

Advenere dies, a studiis quies.

2.

Nulla magis laeta, quam studiosi vita,
Qua esse formosum, bonum studiosum.

Jam valle professor, crudelis assesor,

3.

Jam valle praefectus, crudelis affectus.

Ad popinam ibo, ibi vinum bibo,
postea nihil curo Isten Bíróm juro.

4.

Familias pater, canis tua mater,
gariemem scripsisti, professori dedisti,
professor perlegit, tibi baculos dedit. Finis.

Tandem audite me, Syonis filiae

Tandem audite me,

Syonis filiae!

Jam me respicite,

Dilecto dicite:

Amore vulneror,

Amore funeror. rep.

Fulcite me floribus

Fessam languoribus;

Stipate me cytreis

Et malis aureis;

Nimis edacibus

Liquesco facibus. rep.

Huc odoriferos,

Huc soporiferos

Ramos exprimate,

Rogos componite;

Ut penis morior,

In famis morior. repetitur

An dolor amor sit,

An amor dolor sit,

Utrum quae nescio;

Hoc unum sentio,

Jucundus dolor est,

Si dolor amor est. repetitur

Quid, amor, crucias?

Aufer inducias,

Lentus tyranus es,

Momentum annus est;

Tam tarda funera

Sunt tua vulnera. rep

Jam vitae stamina,

Rumpe, o anima!

Ignis ascendere

Gessit et tendere

Ad caeli atria,

Haec mea patria!

Ad caeli atria,

Haec mea patria. Finis